

UNIVERZITA KARLOVA V PRAZE

FAKULTA SOCIÁLNÍCH VĚD

Institut politologických studií

**Lidstvím proti nenávisti - akce „zámky“
Přemysla Pittra v kontextu let 1945- 1947**

Diplomová práce

Autor práce: **Jana Hartvichová**

Vedoucí práce: **Doc. PhDr. Rudolf Kučera, CSc.**

Praha 2008

Bibliografický záznam

HARTVICOVÁ, Jana. *Lidstvím proti nenávisti - akce „zámky“ Přemysla Pittra v kontextu let 1945- 1947*. Praha: Karlova univerzita, Fakulta sociálních věd, Institut politologických studií, 2008. 129 s. Vedoucí diplomové práce Doc. Rudolf Kučera CSc.

Anotace

Diplomová práce „ *Lidstvím proti nenávisti - akce „zámky“ Přemysla Pittra v kontextu let 1945 - 1947*“ pojednává o osobnosti, životě a díle humanisty P. Pittra. Zaměřuje se na činnost P.Pittra, která je vylíčena na historickém pozadí politických poměrů tehdejšího poválečného Československa let 1945-1947 ,neboť na historickém pozadí nejlépe vynikne jedinečnost jednání Přemysla Pittra.

V práci není opomenut ani vývoj česko-německých vztahů v období let 1938-1948, a zejména politický vývoj tzv. třetí republiky v letech 1945-1947.

Rovněž si práce všímá historie odsunu Němců z ČSR od počátku zrození myšlenky v domácím odboji přes vývoj plánu československého exilu v zahraničí až k získání podpory velmocí.

Annotation

Diploma thesis „*The humanity against the hatefulness - The action “ castles” of Premysl Pitter against the background of the years 1945 – 1947*” deals with the life of Premysl Pitter. For understanding of P.Pitter’s effort and the unique action the thesis describes also the cohabitation of Czechs and Germans on the present territory of the Czechoslovakia in the most dramatic events of modern history. It characterizes the historical roots of the transfer of Germans, because it is necessary to know something of

historical background.

Klíčová slova

P.Pitter, česko- německé vztahy, akce „ zámky“, poválečné Československo v období let 1945 – 1947, E. Beneš

Keywords

P.Pitter, period of the years 1945 – 1947 in Czechoslovakia, action “ castles”, Czech – german relationships

Prohlášení

Prohlašuji, že jsem diplomovou práci zpracovala samostatně a vyznačila v ní veškeré použité zdroje informací. Současně dávám svolení k tomu, aby tato práce byla zpřístupněna v příslušné knihovně UK a prostřednictvím elektronické databáze vysokoškolských kvalifikačních prací v depozitáři Univerzity Karlovy a používána ke studijním účelům v souladu s autorským právem.

V Praze dne 21.května 2008

Jana Hartvichová

Poděkování

Chtěla bych poděkovat Archivu Přemysla Pittra v Pedagogickém muzeu Jana Amose Komenského v Praze, kde jsem získala mnohé materiály a informace k vypracování této diplomové práce.

Děkuji rovněž svému konzultantovi panu doc.PhDr. Rudolfu Kučerovi, CSc. za vedení práce, za jeho podnětné a cenné rady a za užitečnou pomoc.

Dále bych ráda poděkovala pamětnicím paní Blance Sedláčkové a paní Heleně Klápové, které mi poskytly své vzpomínky na Přemysla Pittra a jeho spolupracovníky.

Velké díky patří též mé rodině a mým nejbližším.

OBSAH

1. ÚVOD.....	8
1.1 VOLBA A VYMEZENÍ TÉMATU.....	8
1.2 STRUKTURA PRÁCE.....	10
1.3 METODA A PRAMENY.....	11
2. KDO BYL PŘEMYSL PITTER.....	13
2.1 DĚTSTVÍ A MLÁDÍ.....	14
2.2 MILÍČŮV DŮM.....	17
2.3 PO MNICHOVU A ZA OKUPACE	19
2.4 ZÁCHRANNÁ AKCE PO VÁLCE	21
2.5 PO ÚNORU 1948	22
2.6 LÉTA V EXILU.....	23
2.7 ODKAZ PŘEMYSLA PITTRA.....	24
3. CHARAKTERISTIKA DOBY V LETECH 1945-1947.....	26
4. POVÁLEČNÝ VÝVOJ V ČESKOSLOVENSKU 1945 – 1948.....	32
5. CHARAKTERISTIKA TZV. TŘETÍ REPUBLIKY.....	40
5.1 VLÁDNÍ PROGRAM A STÁTNÍ SPRÁVA.....	42
5.2 NÁRODNÍ FRONTA.....	43
6. POSTOJE A CHOVÁNÍ ČESKÝCH POLITICKÝCH STRAN V LETECH 1945 – 1948.....	46
6.1 KOMUNISTICKÁ STRANA ČESKOSLOVENSKA (KSČ).....	46
6.2 ČESKOSLOVENSKÁ STRANA NÁRODNĚ SOCIALISTICKÁ (ČSNS).....	49
6.3 ČESKOSLOVENSKÁ STRANA SOCIÁLNĚ DEMOKRATICKÁ (ČSSD).....	52
6.4 ČESKOSLOVENSKÁ STRANA LIDOVÁ (ČSL).....	55
7. OHLÉDNUTÍ ZA MINULOSTÍ NĚMCŮ V ČECHÁCH.....	58
7.1 SOUŽITÍ V ČSR.....	59
7.2 ROZBITÍ REPUBLIKY.....	61
8. PŘÍPRAVA „KONEČNÉHO ŘEŠENÍ“ ČESKÉ OTÁZKY.....	67
8.1 DRUHÁ REPUBLIKA – PŘEDEHRA PROTEKTORÁTU.....	67
8.2 POD OCHRANOU ŘÍŠE.....	67
9. HISTORIE ODSUNU Z ČSR.....	71
9.1 ZROZENÍ MYŠLENKY NA ODSUN NĚMCŮ V DOMÁCÍM ODBOJI.....	71
9.2 VÝVOJ PLÁNŮ ČESKOSLOVENSKÉHO EXILU V ZAHRANIČÍ A ZÍSKÁNÍ PODPORY VELMOCÍ PRO ODSUN.....	74
9.3 DEKRETY PREZIDENTA REPUBLIKY.....	81

9.4 PRŮBĚH ODSUNU.....	83
9.5 OD TZV. DIVOKÉHO ODSUNU K ODSUNU ORGANIZOVANÉMU.....	86
10. INTERNAČNÍ TÁBORY V PRAZE A OKOLÍ	91
10.1 VZNIK INTERNAČNÍCH TÁBORŮ.....	91
10.2 HUMANITÁRNÍ AKTIVITY PŘEMYSLA PITTRA.....	94
10.3 ZAČÁTEK SYSTÉMU.....	97
10.4 ORGANIZOVANÝ ODSUN Z TÁBORŮ.....	98
10.5 ZÁVĚREČNÁ FÁZE EXISTENCE TÁBORŮ.....	102
10.6 NEPŘESNÉ ODHADY OBĚTÍ.....	105
11. AKCE „ZÁMKY“.....	107
11.1 OD NÁPADU K REALIZACI.....	107
11.2 OSUDY DĚTÍ ZE „ZÁMKŮ“ A REAKCE VEŘEJNOSTI.....	114
12. ZÁVĚR.....	120
RESUMÉ.....	122
POUŽITÁ LITERATURA.....	123
SEZNAM PŘÍLOH.....	132

1. ÚVOD

1.1 VOLBA A VYMEZENÍ TÉMATU

V současné době netolerance a nesnášenlivosti se mi zdá užitečné věnovat pozornost činnosti člověka, který se snažil žít v duchu svého životního kréda : „*Bez lásky, bez lidskosti, bez soucítění člověka s člověkem nic neobstojí.*“ Tím humanistou byl Přemysl Pittra. Jeho osobnosti, životu a dílu věnuji tuto práci, v níž se chci zaměřit na situaci v Československu v letech 1945-1947, neboť se mi toto téma jeví zajímavé nejen z hlediska faktografie, ale zejména jako etický problém. Činnost P. Pittra, je vylíčena na historickém pozadí tehdejších politických poměrů, protože na tomto pozadí teprve vynikne jeho jedinečnost.

Od narození totiž bydlím v obci Kamenice nedaleko Prahy. Mnozí zdejší obyvatelé ani netuší, že těsně po skončení války zámky v Kamenici, Štiříně, Olešovicích a v nedalekých Lojovicích i vila Bellevue na Ládví sloužily k tomu, aby děti, kterým válka vzala dětství a jejich nejbližší, našly cestu k normálnímu soužití. Nevědí, že tu žili lidé, kteří pomáhali, často přes odpor veřejnosti, vrátit zdraví a ztracené iluze nejen židovským, ale v té době i nenáviděným německým dětem a potomkům českých kolaborantů. Věděli, že je třeba začít utvářet „normální“ vztahy u mládeže, u dětí. Učili žít donedávna nesmiřitelné nepřátele spolu. Probíhala tu totiž pozoruhodná akce „ZÁMKY“ Přemysla Pittra. O něm a o době, v níž žil, jsem napsala tuto diplomovou práci. Přemysl Pittra totiž na rozvalinách poválečné Evropy, v době morálního rozvratu a úpadku, přispěl svým dílem k obnovení víry v lidství, toleranci a demokracii.

Protože každý z nás je okolním světem a prostředím, v němž žije formován, pokládám za nezbytné všimnout si jednak jeho osobních osudů, ale i historie naší země, jejích obyvatel a celého regionu.

K porozumění doby by měla přispět analýza sice krátkého, ale

složitého úseku našich dějin nejen v kontextu dobových událostí u nás a v Evropě, ale i vývoje česko-německých vztahů na našem území s akcentem na období v rozmezí 1938-1948, a zejména tzv. třetí republiky v letech 1945-1947. Proto využívám dobové dokumenty, tisk, periodika, odborné práce různých autorů, především historiků a vzpomínek několika pamětníků. Snažím se s použitím faktografie sledovat složitý vývoj událostí a zaznamenat jejich vliv na myšlení tehdejších lidí. Věnuji pozornost i utrpení, které II. světová válka oběma národům způsobila, neboť je považuji za impuls i zdroj dalších křivd a poválečné odplaty. Neopomím proto příklady konkrétních hrůz z války i realizace poválečného odsunu Němců na principu „kolektivní viny“, projevujícím se v celé nahotě v internačních táborech především v Praze a okolí. Zamýšlím se nad kořeny a hloubkou nenávisti a nelidskosti, které v nich společně s drastickými poměry panovaly. Zároveň se snažím v kontextu doby objektivně zdůvodnit příčiny tehdejších negativních emocí, dopátrat se jejich kořenů, nastínit historii soužití Čechů a Němců na našem území, průběh událostí v období Československé republiky, Mnichova, okupace českých zemí, osvobození i doby poválečné. Z období po válce vycházím a pokračuji reminiscencemi, z jejichž prolínání a různých úhlů pohledu chci vyvodit kritickou reflexi dějin vlastního národa a ozřejmit všechny tehdejší procesy v globálních souvislostech. Přitom respektuji jasně definované výsledky války, které nelze změnit, ale chci je spíš vysvětlit a vcítit se do pocitů tehdejších lidí. Vyhýbám se spekulacím i manipulacím. Jsem si vědoma, že je to velmi obtížné, a proto mohou být závěry nejednoznačné. Uvažuji spíš o etických, tzn. morálních důsledcích. Na základě získaných faktů pak vyvozují zobecnění česko-německých vztahů po skončení II. světové války a poučení pro dnešek i pro budoucnost. Vždyť přece stále platí, že národ, který se nepoučí ze své historie, je odsouzen prožít ji znovu.

1.2 STRUKTURA PRÁCE

Samotná práce se kromě úvodu a závěru skládá z 10 kapitol. Každá kapitola je pro přehlednost dále členěna.

První kapitola obsahuje úvod a stručné vymezení tématu. Je v ní představena struktura a objasněny prameny a použité zdroje.

Druhá kapitola vysvětluje, kdo byl Přemysl Pitter, připomíná jeho životní osudy od narození, přes dětství a mládí k počátkům jeho činnosti v Milíčově domě. Dále se věnuje činnosti Přemysla Pittra po Mnichovu a za okupace. Velkou pozornost věnuje především Pittrově záchranné akci „zámky“ po skončení II. světové války. Nezapomíná ani na další osudy Přemysla Pittra po Únoru 1948, v exilu a hodnotí jeho odkaz.

Ve třetí kapitole je charakterizována doba v letech 1945 – 1947.

Čtvrtá kapitola představuje poválečný vývoj v ČSR v letech 1945-1948.

Charakteristika tzv. Třetí republiky se objevuje v páté kapitole, a proto v ní nechybí Košický vládní program, nastínění tehdejší státní správy a především přiblížení podstaty Národní fronty.

V šesté kapitole jsou popsány postoje a chování politických stran v českých zemích v letech 1945-1948, tzn. KSČ, ČSNS, ČSSD a ČSL.

Sedmá kapitola je ohlédnutím za minulostí soužití s Němci v českých zemích, proto se zmiňuje o česko-německých vztazích od středověku až do 19. století. Dále se zabývá soužitím obou národů v ČSR a podílu části sudetských Němců na rozbití republiky.

V osmé kapitole se připomíná příprava „konečného řešení“ české otázky i Druhá republika – předehra protektorátu a období správy našeho území pod ochranou říše.

Detailní pozornost je v deváté kapitole věnována především historii odsunu Němců z ČSR od počátku zrození myšlenky v domácím odboji přes vývoj plánu československého exilu v zahraničí až k získání podpory velmocí. Zmiňovány jsou dekrety prezidenta republiky,

kteřé poskytlý odsunu právní rámeč. Dále je vylíčen průběh odsunu od tzv. odsunu divokého až k organizovanému.

Desátá kapitola rozebírá situaci v internačních táborech v Praze a okolí. Všímá si vzniku internačních táborů, tíživých podmínek internovaných Němců i humanitárních aktivit Přemysla Pittra, kterému nebyl jejich osud lhostejný. Podrobněji uvádí faktické údaje a průběh odsunu. upozorňuje i na nepřesnosti v odhadech obětí transferu.

V jedenácté kapitole je detailně představena akce „zámky“ od nápadu k realizaci. Dobovou atmosféru přibližují osudy dětí, které jimi prošly, stejně jako vzpomínky těch, kteří o ně pečovali. Jako kontrast vůči obdivuhodné humanitární akci Přemysla Pittra a jeho spolupracovníků působí reakce veřejnosti, jež je zde rovněž zmíněna.

V závěru se práce zamýšlí nad poselstvím Přemysla Pittra pro dnešek i pro budoucnost.

1.3 METODA A PRAMENY

Ve své diplomové práci jsem použila běžné metody archivní práce s hojným využitím archivních materiálů a dostupných pramenů.

Nejvíce pramenů k problematice Přemysla Pittra jsem získala v Archivu Přemysla Pittra (APP) v Pedagogickém muzeu Jana Amose Komenského (PMJAK) v Praze. APP shromažďuje všechny dostupné informace o životě a činnosti Přemysla Pittra. Archiv je rozdělen na dvě části. Jednu tvoří archiv švýcarský, který byl převezen ze Švýcarska v 90. letech minulého století a skládá se z 242 kartinů. Badatelům je umožněno nahlédnout do životopisného materiálu, dokumentů o náboženských, sociálních, organizačních a pedagogických aktivitách Přemysla Pittra i o jeho účasti v různých hnutích a spolcích. Nechybí zde ani osobní korespondence P. Pittra a jeho spolupracovnice O. Fierzové. Najdeme zde též mnohé rukopisy, fotografický materiál, Pittrovu literární a jinou tvorbu i písemnosti cizí provenience.

Rovněž v českém archivu Přemysla Pittra nacházíme obdobný archivní materiál. Čítá 27 kartinů.

V obou archivech můžeme najít pozoruhodné dokumenty o „zámcích“. K „zámecké akci“ se vztahuje patnáct kartonů ze švýcarského archivu.

Podnětná pro mne byla setkání se dvěma spolupracovnicemi Přemysla Pittra, které se osobně podílely na akci „zámky“. Metodou orální historie jsem zaznamenala cenné vzpomínky tehdejší ošetřovatelky Blanky Sedláčkové a vychovatelky Heleny Klápové, které ovlivnily akce „zámky“ a setkání s Přemyslem Pittrem natolik, že zasvětily práci s dětmi celý svůj další život.

Podstatným zdrojem informací k pochopení souvislostí i doby po skončení II. světové války a k poznání historie soužití Čechů s Němci, stejně jako života a díla Přemysla Pittra se pro mne staly monografie a sborníky, internetové stránky, dokumenty, dobový i současný tisk, zákony, články atd.

Za nejvýznamnější považuji mj. vzpomínky Přemysla Pittra a Olgy Fierzové *Nad vřavou nenávisti*, monografie Tomáše Pasáka o Přemyslu Pittrovi, sborníky referátů z mezinárodní vědecké konference *Přemysl Pitter, život – dílo - doba* i *Přemysl Pitter, život – dílo* z mezinárodního semináře, *Poválečný vývoj v ČSR* Jiřího Kociana, *Poválečné ČSR 1945-1948* Karla Kaplana, sborník *Cesta do katastrofy, Československo-německé vztahy 1938-1947* Václava Kurala a Detlefa Brandese, *Paměti E. Beneše, Tábory v českých zemích, Perzekuce tzv. státně nespolehlivého obyvatelstva v českých zemích (mimo tábory a věznice) v květnu-srpnu 1945* Tomáše Staňka, *Vyhnání, české země jako poučný případ* Petera Glotze atd.

2. KDO BYL PŘEMYSL PITTER

V roce 1993 překvapila většinu naší veřejnosti zpráva o rozhodnutí zařadit 100. výročí narození Přemysla Pittra mezi světová výročí UNESCO. Stejný údiv vzbuzovalo již před tím v roce 1991 udělení Řádu T. G. Masaryka in memoriam, které propůjčil Přemyslu Pittrovi Václav Havel, tehdejší československý prezident. Ukázalo se, že jméno významného českého humanisty bylo minulým režimem z paměti českého národa sice neoprávněně, ale úspěšně vymazáno. Mnozí se proto ptali: „*Kdo byl Přemysl Pitter?*“

Podle Pavla Tigrida: „*Byl nejen mužem humanismu, tolerance, ale také ekumenismu, demokracie, odpůrcem diktatur všech směrů, a z těch věru nečetných, kteří se angažují, aniž by museli, ve věcech, které se jich přímo a zdánlivě netýkají.*“¹

Přemysl Pitter žil pro druhé. Byl vždy tam, kde bylo třeba pomoci. Svoji víru projevoval smělymi činy a láskou k člověku. Mnohé o něm výstižně vyjadřují následující slova T. Pasáka: „*Známe ho nejenom jako velkého pacifistu, odpůrce války, který se snažil kráčet ve stopách J. Milíče z Kroměříže, M. J. Husa, J. A. Komenského, ale také jako zachránce židovských a německých dětí v roce 1945, spoluvůrce nového pojetí – soužití – českého a německého národa, jako muže tolerance a hlasatele svobody.*“²

F. X. Šalda a Karel Čapek se o Pittrovi zmiňují sice s mírnou ironií, ale zároveň i s určitou dávkou hrdosti, když říkají, že mladá Československá republika má také nekonformního pacifistu, reformátora a vegetariána. Šalda navíc připouští, že pro Mahatmá Gándího nebo Romaina Rollanda je Československo země, kde vedle T.G. Masaryka žije Přemysl Pitter. Kromě toho vyjadřuje Šalda úctu k „*dělníkům božím*“, kteří na rozdíl od „*loutek božích*“ žijí neústupně podle svého svědomí a plní své jedinečné poslání.³

1 PASÁK, Tomáš. *K počtě Přemysla Pittra*. Praha: 1995, s. 5

2 *Přemysl Pitter, Život a dílo, Sborník referátů*. Praha: 1994, s. 8

3 ŠIMSOVÁ, Milena. *Přemysl Pitter 1895-1976*. In: *Historické listy 2*, Praha: 1992, s. 31

2.1 DĚTSTVÍ A MLÁDÍ⁴

Přemysl Pitter se narodil na Smíchově v Praze 21. června 1895.⁵ Od roku 1906 studoval na I. české reálce na Novém Městě v Praze. V roce 1909 si jeho otec zřídil ve Spálené ulici vlastní tiskárnu, v ní se jeho syn vyučil sazečem. Po smrti matky, na niž celý život s láskou vděčně vzpomínal, odchází v roce 1912 na typografickou školu J. Maesera v Lipsku. Zde se zapojil do činnosti Sokola a zúčastnil se VI. Všesokolského sletu na Letné. Téhož roku odjel do Berlína na čtyřtýdenní kurz v továrně na sázecí stroje. V roce 1912 také obdržel v Lipsku výuční list sazeče na linotypu. V následujícím roce mu zemřel otec, po kterém zdědil malou tiskárnu; tu se mu však nepodařilo udržet.

Vypukla I. světová válka. Jako devatenáctiletý dobrovolník se do ní přihlásil. Válečné hrůzy, které těžce snášel, ho paradoxně přivedly k pacifismu⁶ a od ateismu k náboženskému přesvědčení. Dvakrát se pokusil o útěk, byl odsouzen k trestu smrti a o vlasek mu unikl. Hrůzné zážitky z haličského a italského bojiště formovaly jeho další postoje. Na frontě ho začínala intenzivně zaměstnávat otázka, jaký smysl má lidský život a zda smrt není jediným cílem lidského usilování. Začel se do Tolstého Povídek pro lid, a od nich vedla cesta k Novému zákonu a k evangeliu, které předurčilo jeho další osud.⁷

Uvítal vznik ČSR, ctíl a uznával filozofii T.G. Masaryka.⁸

4 Přemysl Pitter sepsal *Vzpomínky na mé dětství a mládí*. (In: PITTER, Přemysl, FIERZOVÁ, Olga. *Nad vřavou nenávisti, Vzpomínky a svědectví Přemysla Pittra a Olgy Fierzové*. Praha: 1996, s. 101-114. Olga Fierzová sepsala v letech 1961-1962 *Přemysl Pitter a jeho dílo*

(In: PITTER, Přemysl, FIERZOVÁ, Olga. *Nad vřavou nenávisti, Vzpomínky a svědectví Přemysla Pittra a Olgy Fierzové*. Praha: 1996, s. 117-119)

5 Před ním se narodilo jeho rodičům Žofii, roz Hořejší a Karlu už šest dětí. Všichni sourozenci však zemřeli většinou při narození. (In: MATOUŠ, Miroslav. *Zvláštní člověk Přemysl Pitter*. Praha: 2001, s.11)

6 Propagováním pacifismu se Pitter dostal v ČSR do rozporu se zákonem, dokonce byl odsouzen za morální podporu odpůrců vojenské služby a v roce 1931 za návrh rezoluce proti projektovanému zavedení předvojenské výchovy mládeže. Na přímluvu P. Moudré žádal o milost pro P. Pittra T. G. Masaryka dokonce A. Einstein.

(In: PASÁK, Tomáš. *Přemysl Pitter, Život pro druhé*. Praha-Litomyšl: 1997, s. 26)

7 PITTER, Přemysl, FIERZOVÁ, Olga. *Nad vřavou nenávisti, Vzpomínky a svědectví Přemysla Pittra a Olgy Fierzové*. Praha: 1996, s. 9-27, 119-124)

8 Když se ho Romain Rolland zeptal, co soudí P. Pitter o Masarykovi, odpověděl: „Vážím si ho pro jeho buditeckou činnost, nicméně nerozumím některým rozporům mezi jeho předválečnými požadavky a dnešním postojem.“ (In: PITTER, Přemysl, FIERZOVÁ, Olga. *Nad vřavou*

V roce 1919 se stal členem důvěrnického sboru Péče o mládež na Žižkově a byl řadu let jeho předsedou. Začal zařizovat pravidelné odpolední a nedělní besídky pro děti.

V roce 1920 působil sedm měsíců na sociálním odboru ministerstva národní obrany. Zaměstnal ho zde přítel jeho otce, ministr Václav Klofáč. Úřednická práce ho však příliš neuspokojovala, proto po válce krátce studoval na nově založené Husově bohoslovecké evangelické fakultě jako mimořádný posluchač.⁹ Tam získal inspiraci k poznání české reformace i jejich předchůdců. Obdivoval a ztotožnil se s Chelčickým – především s jeho myšlenkou odmítání násilí.¹⁰ Životním vzorem se mu stal především Jan Milíč z Kroměříže.¹¹ Podle jeho vzoru začal ohnivě kázat. Místo o padlé dívky jako Milíč začal Pitter pečovat o děti z pražských žižkovských ulic. Své ekumenické křesťanství bez církevní příslušnosti pochopil jako výzvu k činné lásce a sociální službě.

Od roku 1924 až do roku 1941, kdy byl úředně zastaven, vydával P.Pitter časopis Sbratření, jehož smyslem bylo propagovat smíření národů a absolutní odmítání války. Ideovou koncepci vtiskl tomuto časopisu hned v prvním čísle Pittrův úvodník. V něm zazněla i následující slova: „*Chceme-li nový život a nový svět, musíme však chtít*

nenávisť, Vzpomínky a svědectví Přemysla Pittra a Olgy Fierzové. Praha: 1996, s. 36)

9 P. Pitter totiž neabsolvoval maturitní zkoušku, a proto byl přijat jako mimořádný posluchač. Po dvou semestrech studia zanechal. Maturitu složil až v roce 1947 na dvouleté vyšší škole sociálně zdravotních pracovníků v Praze, již studoval externě.

10 Podle P. Pittra : „*Hlavní a nejvlastnější naukou Chelčického je naprosté odmítnutí práva vést válku...Chelčický je prorok na rozhraní věků*“, dále píše : „*Ozbrojená moc sporné otázky neodstraní, právě naopak: zhorší duchovní klima, potřebné pro opravdové řešení. ... Chelčický, aby nás varoval, ukázal nám na jedinou možnost záchrany : zřítí se násilí a hledat cesty bratrského soužití.*“ (In: PITTER, Přemysl. *Duchovní revoluce v srdci Evropy.* Praha: 1995, s. 57-58)

Petr Chelčický (asi 1390-asi 1460) český náboženský myslitel, ideově spřízněn s husitskou představou nápravy církve a společnosti; důsledně zavrhoval ozbrojený boj a násilí. Dodržoval Nový zákon. Dílo: *Sít víry pravé, O trojím lidu, Postila* (In: *Encyklopedický slovník, Praha :1993, s. 414*)

11 Sám Pitter nazývá Jana Milíče z Kroměříže otcem české reformace a píše o něm mj.: „*Milíčova kázání nebyly řečnické výkony. Avšak jeho vnitřní oheň zapaloval srdce.*“ (In: PITTER, Přemysl. *Duchovní revoluce v srdci Evropy.* Praha: 1995, s. 21)

Jan Milíč z Kroměříže (asi po 1320-1374), český náboženský a reformní myslitel, předchůdce M. J.Husa; zřekl se všech úřadů, aby dokonale následoval Ježíše Krista. Vyzýval císaře i papeže k nápravě církve a společnosti. Proslul svými českými kázáními a jako zakladatel pražského útulku Jeruzalém pro kající nevěstky. (In: *Všeobecná encyklopedie Diderot 5, Praha: 1995, s.180*)

nového občana.“

Při výchově člověka kladl důraz na vzdělání („*Člověk nevzdělaný je tvor v životě ztracený*“), vztah k přírodě a humanismus. Byl propagátorem Hnutí pro duchovní a společenskou obrodu („Nový Jeruzalém“), ve kterém dominovala hesla „pokoj, láska, mír“. Svoji filozofii založil na Kristu, Chelčickém, Tolstém a Gándhím.

V roce 1925 publikoval ve Sbratření výzvu „*Všem, kdož touží po novém životě, lepším národě, spravedlivém řádu!*“

Podle Pittra měly spočívat veškeré mravní zásady na třinácti základech: mravním a tělesném oproštění, lidskosti (soucitnosti) k lidem a k přírodě, svědomitosti (poctivosti, čistotě a pravdivosti), bratrství (svornosti, vzájemné pomoci, jež nečiní rozdílů a hranic), rovnosti v právech a povinnostech, osobní a společenské (vědecké, církevní, politické, národní, rasové) snášenlivosti, osobní, majetkové, mezinárodní (uznávání menšin) meziplenné spravedlnosti (k příslušníkům jiné rasy), svobodě svědomí a mravního přesvědčení, vědeckého bádání, studia, ocenění soukromé osvětové a sociální práce, bezpečnosti (důvěře) uvnitř národa a v mezinárodních vztazích, nenásilí, obětavosti, výchově k osobním i občanským ctnostem.¹²

Na mezinárodní konferenci Hnutí pro mezinárodní smír¹³ v roce 1926 se seznámil s Olgou Fierzovou, která mu tam tlumočila. Výklad P. Pittra o výchově mládeže a výchově k pacifismu ji zaujal natolik, že se začala více zajímat i o toho, kdo ho přednesl. Zrodilo se přátelství. Po čase se tato Švýčarka rozhodla přestěhovat do Prahy a stala se Pittrovi celoživotní partnerkou a spolupracovnicí.¹⁴

P. Pitter byl zapojen do činnosti jako je např. Akademická YMCA,¹⁵ a Liga pro lidská práva, již předsedal významný filozof

12 PASÁK, Tomáš. *Přemysl Pitter, Život pro druhé*. Praha-Litomyšl:1997, s. 18; *Sbratření*, 1925, č. 2, s.1-2

13 „*Přemysl Pitter se zúčastnil mnoha mezinárodních konferencí Hnutí pro smír – IFOR... Odmítal však nabídky k déle trvající práci na mezinárodním poli, protože nechtěl být odváděn od úkolů, které bylo potřeba vykonat ve vlastním národě.*“ píše Olga Fierzová . (In: PITTER, Přemysl, FIERZOVÁ, Olga. *Nad vřavou nenávisti, Vzpomínky a svědectví Přemysla Pittra a Olgy Fierzové*. Praha: 1996, s. 129)

14 PASÁK, Tomáš. *Přemysl Pitter, Život pro druhé*. Praha-Litomyšl:1997, s. 28

15 YMCA = YOUNG MEN'S CHRISTIAN ASSOCIATIONS, tzn. Křesťanské sdružení mladých lidí.

Emanuel Rádl.¹⁶ Společně se spisovatelkou Pavlou Moudrou inicioval vznik československé odbočky Hnutí za mezinárodní smír. Náležel mezi přední činitele Internacionály odpůrců války se sídlem v Londýně. Podílel se na práci Chelčického mírové společnosti, Ligy proti antisemitismu a řady dalších spolků.

Velkou pozornost věnoval trpícím dětem. Kázal a přednášel na Staroměstském náměstí, na ulici i v sálech; děti shromažďoval k besídkám a hrám. Snažil se nejen děti, ale i dospělé pohnout k lepšímu životu.

2.2 MILÍČŮV DŮM

V roce 1924 se rozhodl s několika svými přáteli založit bytové družstvo Milíčův dům. Společně si totiž uvědomili, že je třeba děti zavést do zcela jiného prostředí, než znají z žižkovských ulic. Po léta sbírali peníze a podařilo se jim v letech 1933-36 postavit z výtěžku sbírek a bazarů útulek pro školní děti, tzv. Milíčův dům. Byl postaven podle tehdejších nejmodernějších zásad – děti zde měly využívat volný čas k rozvoji své osobnosti, měly se zde učit, ale také si hrát, zpívat, recitovat, půjčovat si knihy. Velká pozornost se věnovala čistotě

Bylo založeno v r. 1848 v Anglii, dnes působí ve 124 zemích světa. U nás pracuje od r. 1921, po nuceném přerušení v roce 1951 obnovena činnost v r. 1990 (In: <http://www.praha.ymca.cz>, staženo 28.2.2008)

16 Emanuel Rádl (1873-1942), český filozof, původně přírodovědec, profesorem FF UK, později přednášel filozofii a dějiny na Přírodovědné fakultě UK. K jeho nejvýznamnějším dílům patří Dějiny vývojových teorií v biologii 19.století, Válka Čechů s Němci aj. Podle J. Patočky byl „největším myslitelem první republiky a možná že nejsilnějším českým filozofem“. Protože kritizoval kulturní, politické, národnostní a náboženské poměry tehdejší republiky, nebyl vždy všeobecně přijímán.

(In: PASÁK, Tomáš. *Přemysl Pitter, Život pro druhé*. Praha-Litomyšl:1997, s. 21)

Svůj obdiv k Rádlovi vyjádřil Pitter následujícími slovy: „Rádl si nás – tehdy mladé – přitahoval tím, že nás odpuzoval. Nic se mu tak nepřičilo jako epigonství, slepé vyznavačství a romantický pathos Jak blahodárně na nás působil profesor Rádl svou bezohlednou analýzou a kritičností.... Úmyslně kladl proti sobě protichůdné myšlenky a končil otazníkem. Na nás pak bylo, abychom jejich pravdivost zkoumali, samostatně myslili a samostatně se rozhodovali.“

(In: PASÁK, Tomáš. *Přemysl Pitter, Život pro druhé*. Praha-Litomyšl:1997, s. 20)

Emanuel Rádl založil Československou Ligu pro lidská práva. S Pittrem ho spojovalo i to, že byl mj. zastáncem práva na odpírání vojenské služby.

Podle P. Pittra mu „práce po jeho boku (myslí E.Rádla) přinesla mnoho vzácných zkušeností. Rádl podivuhodným způsobem spojoval bojovnou zaujatost pro poznanou pravdu s demokratickou snášenlivostí.“ (In: PITTER, Přemysl, FIERZOVÁ, Olga. *Nad vřavou nenávisti, Vzpomínky a svědectví Přemysla Pittra a Olgy Fierzové*. Praha: 1996, s. 37-38)

a hygienickým návykům. Zásadně byl Milíčův dům určen nejchudším dětem, neboť chudoba Žižkova byla velká.

Děti zde trávil odpolední (a za II. světové války i dopolední) hodiny, kdy byli jejich rodiče v práci. Dětem byla nabízena rozmanitá smysluplná činnost, při níž byli vedeni k lidskosti. Mottem vychovatelské práce v Milíčově domě se stala slova Přemysla Pittra: „*Stavíš-li ze dřeva, dřevo shnije; ze železa, kov zrezaví, i mramor čas rozhlodá; tvůj materiál: duše dítěte, je však věčný.*“

Zajímavou skutečností je, že činnost Milíčova domu byla založena na dobrovolné práci a mezinárodní solidaritě. Vůdčím duchem byl Přemysl Pitter. Jeho přirozená autorita přitahovala další znamenité obětavé spolupracovníky.

V roce 1934 sem za pomoci anglických kvakerů¹⁷ přišly děti německých emigrantů, kteří museli uprchnout z nacistického Německa.

Prostřednictvím woodcrafterů (Ligy lesní moudrosti)¹⁸ se žižkovské děti mohly zúčastnit letních táborů v Samechově apod.

V letech 1937-1938 zásluhou získaného daru postavili podle návrhu architekta Z. Teichmanna ozdravovnu v Mýtě u Rokycan, kam jezdily děti ohrožené na zdraví a v létě mnohé další na tábory. Mezi prvními byly děti českých i německých rodičů, kteří uprchli před zabráním sudetského pohraničí A. Hitlerem.

Pittrovi se podařilo desítky židovských dětí a dětí antifašistů dopravit do Anglie. Tím je zachránil před smrtí v plynových komorách.

V té době se velmi těžce smířoval s tím, „*kolik dobrých německých lidí, i pacifistů, se dalo oslnit lepším pořádkem a sociálními opatřeními, jež Hitler zavedl.*“¹⁹

17 Kvakeři neuznávají autoritu státu, odmítají přísahu a vojenskou službu, ale vystupují také proti rasismu, sociálnímu útisku a jsou aktivní v mírovém hnutí. Roku 1947 získali Nobelovu cenu za mír. (In: <http://encyklopedie.seznam.cz/heslo/536308-kvaker> Staženo 9.5.2008)

18 Liga lesní moudrosti sdružuje stoupence výchovně-rekreačního hnutí woodcraft , které ve svých dílech popsal Ernest Thompson Seton a jeho český následovník Miloš Seifert. Posláním je vychovávat děti, mládež i dospělé přírodou a životem k vysoké úrovni lidství. (In: http://www.woodcraft.cz/index.php?right=cojellm_stanovy&lan=cs , Staženo 9.5.2008)

19 ŠIMSA, Jan. *Přemysl Pitter a odboj*, in: *Přemysl Pitter, Život a dílo*, Sborník referátů, Praha:1994, s. 68

2.3 PO MNICHOVU A ZA OKUPACE

8. října 1938 odletěl P. Pitter do Anglie, aby tam uspořádal řadu přednášek o Československu. Výtěžek věnoval sudetským uprchlíkům a jejich dětem. V pohnuté době po Mnichovu vyjadřovala řada Pittrových zahraničních přátel projevy solidarity v podobě příspěvků na stravovací akce pro děti a nezaměstnané z pohraničí. Mnozí se mu též omlouvali za politiku „appeasementu“ svých vlád.²⁰

Pitter v těžkém období pomnichovské republiky mravně posiloval ostatní. Pevně věřil, že „šelma sobectví“, jak nazýval nacistické Německo, musí padnout. Byl přesvědčen, že nikoli násilí, ale bratrství spojí svět.

Přišel však 15. březen 1939, začala okupace. Přemysl Pitter měl jako člen Ligy proti antisemitismu obavy, že bude zatčen. Nestalo se tak zásluhou jejího předsedy B. Vančury, který včas zlikvidoval kartotéku.

Pitter se zúčastnil protifašistického odporu, ale jinak než bylo obvyklé. Sám o tom napsal: „*Dal jsem se jim k dispozici, pokud půjde o pomoc lidem v tísní, ale účast na ozbrojeném povstání jsem odmítl.*“²¹

Ve funkci ředitele Milíčova domu dělal vše pro to, aby zabránil poněmčení českých dětí. Až do zastavení vydávání Sbratření v roce 1941 v něm publikoval národně obranné články, zastával se i židovství ve smyslu lidských práv.

Na začátku války se P. Pitter pokusil společně s přáteli ochránit před transportem skupinu židovských dětí. To se nezdařilo, stejně jako zabránit tomu, aby nepodlehli nacistické perzekuci i jeho někteří blízcí spolupracovníci. Pitter se v této době řídil heslem: „*Věrně vydržet a podporovat pronásledované*“. Po nocích proto společně s Olgou Fierzovou navštěvovali pronásledované židovské rodiny a nosili jim potraviny, které se jim podařilo ušetřit z přidělů Milíčova domu či

20 PITTER, Přemysl, FIERZOVÁ, Olga. *Nad vřavou nenávisti, Vzpomínky a svědectví Přemysla Pittra a Olgy Fierzové*. Praha: 1996, s. 44

21 ŠIMSA, Jan. *Přemysl Pitter a odboj*, in: *Přemysl Pitter, Život a dílo*, Sborník referátů, Praha: 1994, s. 67

získat jinak. Così o této činnosti proniklo na veřejnost, protože tehdejší kolaborantský časopis Arijský boj označuje P. Pittra za „židomila“. Dokonce se o Pittra začíná zajímat i gestapo. Z výslechu se naštěstí vrátil.²² V roce 1943 mu však byly zakázány veškeré veřejné proslovy.

Přemysl Pitter, Ferdinand Krch a Olga Fierzová již během okupace uvažují o formě poválečné pomoci dětem. V létě 1944 se proto konala tajná porada nejbližších Pittrových přátel na chatě arch. Zdeňka Teichmana v Samechově. Zde se také zrodila myšlenka akce pomoci židovským dětem. P. Pitter následně ustanovil ilegální Výbor křesťanské pomoci židovským dětem. Výbor byl sestaven z pracovníků YMCA a YWCA,²³ pedagogů, duchovních církve československé (v té době českomoravské) a českobratrské evangelické. Náměty, které výbor připravoval, se staly součástí odboje v závěru války.

Počátkem ledna 1945, kdy bylo nařízeno židovským partnerům ze smíšených manželství odejít do Terezína, zachránil P. Pitter fingovaně odložené dítě z takového manželství. Navštívila ho totiž jedna žena, která se rozhodla neuposlechnout tohoto rozkazu a do konce války se s manželem skrývat. Mezi Pittrovými přáteli byli manželé Paškovi, kteří byli ochotni se o dítě postarat. Dítě bylo dáno jako nalezenec do této české rodiny a po válce vráceno skutečným rodičům.²⁴

Na konci okupace Pitter ukryl dva německé dezertéry, za což mohli být v případě prozrazení všichni tři popraveni. Tím, že je ukryl v Milíčově domě až do dnů po osvobození, zachránil je před odesláním do sovětského zajetí.²⁵

Přemysl Pitter chápal dobu nacistické okupace v letech 1939-

22 PITTER, Přemysl, FIERZOVÁ, Olga. *Nad vřavou nenávisti, Vzpomínky a svědectví Přemysla Pittra a Olgy Fierzové*. Praha: 1996, s. 48-50

23 YWCA = YOUNG WOMEN'S CHRISTIAN ASSOCIATION, tzn. KŘESŤANSKÉ SDRUŽENÍ MLADÝCH ŽEN je celosvětová dobročinná, sociální a vzdělávací organizace pro křesťanské ženy. Do naší vlasti se dostala v roce 1919 zásluhou PhDr. Alice Masarykové, která se s ní seznámila za svého pobytu v USA. První předsedkyní se stala Marie Záhorová (1885-1930), vnučka B. Němcové. Jejými členkami Hana Benešová, Dr. Milada Horáková; čestnou předsedkyní Olga Havlová. (<http://ywca.cz/wp/o-nas/> (Staženo 28.2.2008)

24 Zachráněným dítětem byla Jana Havlová, nar. v dubnu 1944. In: PITTER, Přemysl, FIERZOVÁ, Olga. *Nad vřavou nenávisti, Vzpomínky a svědectví Přemysla Pittra a Olgy Fierzové*. Praha: 1996, s. 51-53

25 *Přemysl Pitter, Život a dílo, Sborník referátů*. Praha: 1994, s. 69-70

1945 jako nejtěžší období a zkoušku českého národa.

Konec války se blížil a P. Pitter připravoval záchrannou akci židovských dětí v terezínském ghettu.²⁶

2.4 ZÁCHRANNÁ AKCE PO VÁLCE

Bezprostředně po skončení války začíná realizovat akci „zámky“²⁷

Svoji činnost zaměřil v tehdejší době do dvou oblastí: na záchranu dětí a k zajištění lidských podmínek v internačních táborech. Přemysl Pitter byl jedním z mála československých občanů, kteří si všimli, že v internačních táborech, kde byli drženi Němci určení k vysídlení, panovaly nelidské podmínky, že tam byli lidé trýznění a ponižováni, proto bral německé děti z těchto táborů a umisťoval je na zámcích kolem Prahy, kde už pečoval o děti židovské. Touto náročnou metodou výchovy a převýchovy dosáhl, že se ocitali nedávní nepřátelé pohromadě, učili se žít spolu v přátelství, toleranci, porozumění a smíření.

„Nejlepším dokladem toho, že v jádře našeho národa žije duch Komenského a Masarykovy humanity, byly domovy, které jsme určily za zotavovny pro německé děti. Nepřestávám litovat, že snaze ministerstva sociální péče je stále bráněno a že nebyly mu poskytnuty mnohem větší možnosti, aby převzalo tyto děti do své péče. Pak mohly by být pořádány přímo zájezdy přátel i nepřátel ze zahraničí, aby zhlédli, že republika Masarykova se nezprověřila svému národnímu odkazu. Tento mravní kapitál byl by tím největším kapitálem uloženým ve světě a nejmocnější záštita pro naši vlast. Bohužel tak daleko ještě mnozí činitelé u nás nevidí. Ještě nyní by se dalo mnoho v tom smyslu vykonat. O tom, kdo a co opravdu poškozují mezinárodní vztahy, mám svůj názor.“ píše mj. Přemysl Pitter ve své reakci na obvinění ze strany ředitelství národní bezpečnosti 28.6.1946.²⁸

26 PASÁK, Tomáš. *Přemysl Pitter, Život pro druhé*. Praha-Litomyšl:1997, s. 43-56

27 Viz podrobněji v této práci v kapitole Akce „ZÁMKY“ Přemysla Pittra, na s. 100 an.

28 Reakce Přemysla Pittra na obvinění ze strany ředitelství národní bezpečnosti odd.V, ref.3/c,

Po skončení akce „zámky“ šel život dál. Přemysl Pitter se znovu intenzivně věnoval žižkovským dětem. Před únorem 1948 Milíčův dům rozvinul bohatou osvětovou, přednáškovou a duchovní činností.

2.5 PO ÚNORU 1948

V téže době Přemysla Pittra pověřili, aby společně s katolíky připravoval křesťanská rozhlasová vysílání. Nicméně humanitní myšlenky už nemohl realizovat, neboť přišel únorový převrat, který znamenal konec demokracie a počátek totality v Československu. P. Pitter se s tím nemůže smířit a podrobuje nové pořádky kritice prostřednictvím biblických přirovnání: *„Co dnes spatřujeme kolem sebe, je pravým opakem míru a pokoje Božího. Všichni jsme se pohoršili nad proměněním dne v noc, světla v tmou, pravdy v lež a blud. Platí ještě Ježíšovo zaslíbení: „Já s vámi jsem?“ Je možné, aby byl Kristus s námi v nesváru a zhoubě? A učedníci jeho spí, zatímco Jidášové ho zrazují. Ústa plná zvučných hesel a slibů a ruce plné krve.“*²⁹ Události po únoru Pitter vnímal jako trest boží.

O rok později je Milíčův dům zařazen pod městské družiny. Pod správou NV jeho výchovnou činnost značně omezí a usměrní. V roce 1951 zákazují Pittrovi činnost. Přemysl Pitter chtěl pokračovat, a proto odmítne Milíčův dům opustit. Je křivě nařčen a obviněn z pomlouvání lidově demokratického zřízení. Jeho partnerce Olze Fierzové úřady nedovolí návrat ze Švýcarska do Československa. Přemysl Pitter je předvolán k výslechu. Dozví se, že by ho čekalo zatčení, odsouzení a cesta do jáchymovských dolů. Termín výslechu oddálí hospitalizací ve vinohradské nemocnici. Po propuštění odjíždí vlakem do České Lípy a dál na státní hranici s NDR, kterou příliš nehlídají. Přes Berlín se pak dostává do západního Německa.³⁰

28.6.1946, In: http://www.praguecoldwar.cz/reakce_premysla_pittra.htm (Staženo 2. 3. 2008)

29 PASÁK, Tomáš. *Přemysl Pitter, Život pro druhé*. Praha-Litomyšl:1997, s. 83

30 PITTER, Přemysl, FIERZOVÁ, Olga. *Nad vřavou nenávisti, Vzpomínky a svědectví Přemysla Pittra a Olfy Fierzové*. Praha: 1996, s. 78-84

2.6 LÉTA V EXILU

V emigraci dál nezištně pomáhá druhým. Odmítne pozvání do Anglie, Izraele a Venezuely. Projde uprchlickými tábory. Z pověření Světové rady církví působí jako laický kazatel v nejhorším z nich. Až do roku 1962 společně s věrnou Olgou Fierzovou zůstává v táboře Valka u Norimberka. Pomáhá tam uprchlíkům, radí jim a hledá práci, navštěvuje a povzbuzuje nemocné i uvězněné, stará se o nejslabší.³¹

V 50. letech také spolupracuje s BBC, Radiem Svobodná Evropa aj. Kromě toho publikuje a přispívá do různých exilových časopisů.

V roce 1962 se s Olgou Fierzovou přestěhovali do její vlasti, do Švýcarska. V Affoltern am Albis nedaleko Curychu začali vydávat časopis Hovory s pisateli, který nebyl určen pouze emigrantům, ale též bývalým chovancům Milíčova domu a poválečných „zámků“.

Velké naděje vkládá do pražského jara. O to hůře pak prožívá zklamání ze zmařených nadějí. Po 21. srpnu 1968 pomáhá těm, kdo opustili vlast a uchýlili se do Švýcarska, které velkoryse otevřelo hranice československým exulantům. Ač třiasedmdesátiletý, je iniciátorem Husova sboru Čechů a Slováků a stává se jeho hlavním kazatelem. S obrovským elánem pak také organizuje jako její předseda činnost švýcarské pobočky v Americe sídlící Československé společnosti pro vědy a umění, stojí v čele Masarykova fondu na pomoc uprchlíkům, zasazuje se o tamní Československou doplňovací školu, pečující o to, aby české děti ve Švýcarsku nezapomněly svoji mateřštinu. Zároveň nepřestává tvořit literárně; německy i česky vydává své vzpomínky *Nad vřavou nenávisti* a knihu *Duchovní revoluce v srdci Evropy, osvětlující kořeny českého duchovního boje proti zvlí a násilí*.

V 70. letech se mu dostává významných veřejných uznání. Curyšská kantonální vláda ho vyznamená cenou za literaturu, SRN ho poctí nejvyšším státním vyznamenáním za poválečné úsilí o záchranu

31 PITTER, Přemysl, FIERZOVÁ, Olga. *Nad vřavou nenávisti, Vzpomínky a svědectví Přemysla Pittra a Olgy Fierzové*. Praha: 1996, s. 84-97, 182-190

německých dětí a v den jeho osmdesátých narozenin mu uděluje curyšská univerzita čestný doktorát. Nesmíme zapomenout ani na ocenění Izraele, kam byl pozván již v roce 1961, kdy tam zasadil strom v Aleji spravedlivých. V roce 1964 obdržel oficiální uznání izraelské vlády a jeho jméno bylo zvěčněno na Hoře Paměti v Jeruzalémě. Po jeho smrti tam zasadila strom i Olga Fierzová. Oba obdrželi medaili s nápisem: „*Kdo zachraňuje jeden život, zachraňuje celý svět.*“

Do konce svého života žil skromně a stále pilně pracoval. Zemřel po těžké nemoci 15.2.1976. Podle svého posledního přání byl pohřben bez obřadů a popel rozptýlen na hřbitově v Affoltern am Albis. Vzpomínkové shromáždění se pak konalo v chrámu sv. Petra v Curychu.

Paní Olga, „žena ve stínu“³², pokračovala ve vydávání Hovorů s pisateli dál sama a zpracovávala dokumentaci o Přemyslu Pittrovi.³³ Dožila se listopadových změn v roce 1989. Zemřela 17.6.1990.³⁴

2.7 ODKAZ PŘEMYSLA PITTRA

Život a dílo Přemysla Pittra zanechalo v dějinách hlubokou stopu. Vše, co Přemysl Pitter vykonal a napsal, si zaslouží pozornost a uznání, a proto by nemělo být nikdy zapomenuto. Je správné, že dnes už jeho jméno nikoho nepřekvapí. Zásluhou oprávněného zájmu a publikační činnosti se stalo obecně známé i v České republice. Mnohé jeho myšlenky a skutky mají nadčasovou platnost.

Velmi výstižně charakterizují Přemysla Pittra následující slova :

„Pitter svým celým životem při své nepřizpůsobivosti daným poměrům, obecnému mínění a módám stavěl hráz nenávisti, pomluvám,

32 „Žena ve stínu“ byl název mezinárodní konference v roce 2000, která se uskutečnila v Praze na počest Olgy Fierzové (In: *Hovory, Sborník Nadačního fondu Přemysla Pittra a Olgy Fierzové, Referáty z mezinárodní konference „ Žena ve stínu“*.Praha :2000)

33 Dnes je archiv Přemysla Pittra a Olgy Fierzové uložen v Pedagogickém muzeu J.A.Komenského v Praze.Obsahuje životopisný materiál, dokumenty o činnosti náboženské, sociální, organizační a pedagogické v různých organizacích a spolcích, literární, náboženské, osvětově i publicistické práce, korespondenci a ilustrační materiál, zejména fotografie.

34 Srov. PASÁK, Tomáš. *Život Přemysla Pittra*.Praha:1995, s. 9-70; PASÁK, Tomáš.*Přemysl Pitter; Život pro druhé*. Praha-Litomyšl :1997, s. 11-153; ŠIMSOVÁ, Milena. *Přemysl Pitter 1895-1976*, Historické listy 2, Praha: 1992, s. 31-34;

lžím, bořil hradby mezi lidmi, národní, sociální, národnostní, rasové. A to právě tím, že jednal jinak, myslel jinak – všechno své jednání a myšlení podřizoval ne svému nebo obecnému prospěchu, ale jedině pravdě evangelia a poslušnosti Bohu, který ho na tuto cestu odboje proti násilí a odboje služby těm nejmenším zavalal.“³⁵

Přemysla Pittra často srovnávají s Albertem Schweitzerem, a tak se mi zdá, že ho skvěle vystihují právě Schweitzerova slova : „*Žádný sluneční paprsek se neztrácí, leč zeleň, kterou probouzí, potřebuje čas ke klíčení a rozséváči není vždy prisouzeno dočkat se sklizně.*“

Souhlasím s názorem, že by si tento obdivuhodný muž, jakým byl Přemysl Pitter, jistě zasloužil Nobelovu cenu míru, i když by o ni asi sám ani nestál. Každopádně udivuje, kolik toho za jediný život stihl vykonat pro druhé.

35 ŠIMSA, Jan. *Přemysl Pitter a odboj*, in: *Přemysl Pitter, Život a dílo*, Sborník referátů, Praha:1994 s. 70

3. CHARAKTERISTIKA DOBY V LETECH 1945-1947

Když skončila II. světová válka, lidé si s úlevou vydechli a doufali, že nastanou lepší a klidnější časy. Bohužel však vše nebylo tak jednoduché, jak se mohlo zdát. Tato válka se stala přelomovou událostí nejen ve 20. století, ale i v celých novodobých dějinách. Shoda panovala jen v tom, že svět toužil po míru a měl přání nevrátit se zpátky do apokalyptických válečných hrůz.

Jako nezhojené rány tu zůstávala válkou poničená území i obrovské materiální ztráty. Mnohem horší však byly oběti na životech, jejichž počty se pohybují od střízlivějších odhadů kolem 38 miliónů až k 50 - 60 miliónům mrtvých. Rozjitřená byla i mysl tehdejších generací, a tak otřesená psychika způsobovala, že city vítězily nad rozumem. Velká trojka vzešla z války jako vítěz. Čím dál více se však prohlubovaly názorové rozdíly mezi spojenci, kterým teď chyběl společný nepřítel, neboť Německo leželo v troskách. Přesto zůstávaly obavy z jeho budoucí síly a touhy po odvetě.

Světový mír mělo chránit OSN.³⁶ Velmoci si v něm vyhradily zvláštní práva. Rozpory mezi demokratickým a totalitním světem narůstaly. Mnohé pramenilo z rozdílné zkušenosti. Velká Británie sice válku vyhrála, ale stálo ji to mnoho sil, a proto měla problémy ve své vnitřní politice. Navíc se jí bortil koloniální systém, a tak ztrácela vliv nejen ve světovém, ale především v evropském kontextu. Byla spíš jakýmsi „třetím vzadu“.

Naopak punc supervelmoci získávaly Spojené státy, které vyšly z války posíleny politicky i hospodářsky. Navíc svoji sílu opíraly o atomovou zbraň, a to umožňovalo H. Trumanovi, aby volil tvrdší způsob jednání než F. D. Roosevelt. „*Původní představa prezidenta*

36 O záměru založit OSN jednala Velká trojka (americký prezident F. D. Roosevelt, britský premiér W. Churchill a nejvyšší sovětský představitel J. V. Stalin) na své druhé konferenci v Jaltě na Krymu od 4. do 12.2.1945.

(In : <http://www.cnn.com/SPECIALS/cold.war/episodes/01/documents/yalta.html>, Staženo 10.2.2008)

Charta OSN, na níž se zakladatelské státy dohodly, byla slavnostně podepsána 26. června 1945 zástupci 50 zemí v San Francisku v USA.

*Spojených států F. D. Roosevelta o společné odpovědnosti vítězné aliance vůči těžce vybojovanému míru se střetla s geopolitickou konstantou zájmových sfér.*³⁷

Spojené státy vzešly z války morálně silné, sebevědomé a s představou nositele a ochránce demokracie. Američané chápali vítězství jako doklad nadřazenosti svého politického systému, který jsou tak oprávněni prosazovat kdekoliv na světě.

SSSR sice vybojoval ve „velké vlastenecké válce“ vítězství, ale za cenu obrovských materiálních, a především lidských ztrát. J. V. Stalin si však upevnil své postavení neomezeného totalitního vůdce a dosáhl vrcholu svého „kultu osobnosti“.

Jeho éra je typickým příkladem totalitarismu, v němž jedna státní ideologie zahrnuje všechny aspekty lidské existence a obsahuje pro všechny členy závazné pokyny. Jedna masová hierarchicky uspořádaná politická strana řízená vůdcem je nadřazena státnímu aparátu a splývá s ním. Politické straně je podřízen systém teroristické policejní kontroly společnosti, monopolní kontroly všech prostředků masové komunikace, ozbrojené moci a řízení veškeré ekonomické činnosti.³⁸

Pocit vnějšího ohrožení a ekonomické slabosti spolu s expanzivními východisky marxisticko-leninské ideologie představovaly živnou půdu pro politiku mocenské expanze SSSR.³⁹

Churchill pochopil Stalinovy diplomatické kalkulace, a proto vyzval válečné spojence k co nejrychlejšímu setkání na nejvyšší úrovni. Postupimská konference se uskutečnila ve dnech 17. července až 2. srpna 1945. Sovětskou delegaci vedl Josef V. Stalin, Spojené státy reprezentoval Harry Truman, Velkou Británii nejprve zastupoval Winston Churchill a po vítězství labouristů v parlamentních volbách nový premiér Clement Attlee. Jednání probíhalo pod krycím názvem

37 NÁLEVKA, Vladimír. *Studená válka*. Praha: 2003, str. 12

38 CABADA, Ladislav, Kubát, Michal a kol. *Úvod do studia politické vědy*. Praha: 2004, str. 369-370
ŘÍCHOVÁ, Blanka, KUBÁT, Michal a kol. *Přehled moderních politologických teorií*. Praha: 2000, str. 228

39 PLECHANOVOVÁ, Běla, FIDLER, Jiří. *Kapitoly z dějin mezinárodních vztahů 1941 – 1995*. Praha: 1997, str. 57

Terminal na zámku Cecilienhof v Postupimi u Berlína.⁴⁰

Celkem se tam uskutečnilo 13 zasedání. Cílem setkání byly podmínky pro poražené Německo a nové hranice v Evropě. Konference stanovila zásady okupační politiky založené na „čtyřech D“, tj. na denacifikaci, demokratizaci, dekartelizaci a demilitarizaci. Vlastní otázka německé budoucnosti však zůstala otevřena. V souvislosti s Německem byla řešena i otázka polských hranic. V těžkém diplomatickém souboji byla stanovena hranice Odra - Nisa. Nicméně definitivní slovo mělo padnout až na předpokládané mírové konferenci.

Sovětský svaz se fakticky stal jedinou zemí, která díky válce výrazně rozšířila své území – na úkor Německa, Polska, Finska, Rumunska, Československa⁴¹ a likvidací samostatnosti Estonska, Lotyšska a Litvy. Ztráta území na východě byla Polsku vykompenzována částí Německa na Odře a Nise, dále připojením Slezska, Pomořan a Východního Pruska. V souladu s těmito teritoriálními změnami byla uznána nutnost vysídlení německého obyvatelstva.⁴²

Třináctý článek závěrečné Postupimské dohody z 2. srpna 1945 stanovil, že německé obyvatelstvo, tzv. Volksdeutsche, Polska, Československa a Maďarska bude přemístěno do Německa, přičemž odsun má být prováděn spořádaným a humánním způsobem.^{43 44 45}

Dohoda o reparacích stanovila nejen princip náhrady válečných škod, ale určila i rozsah a způsob jejího provádění.

Postupimská konference skončila 2. srpna 1945. Duch porozumění z Teheránu a Jalty nenávratně vyvanul. Stalin se mohl cítit

40 LECKIE, Robert. *Sága 2. světové války*. Praha:2000, s. 968 - 970

41 SSSR byla Československem podstoupena Podkarpatská Rus (Zakarpatská Ukrajina) v roce 1945.

42 PLECHANOVÁ, Běla, FIDLER, Jiří. *Kapitoly z dějin mezinárodních vztahů 1941 – 1995*. Praha: 1997, s. 38

43 LECKIE, Robert. *Sága 2. světové války*. Praha:2000, s. 970

44 Podle protokolu postupimské konference tří velmocí, týkající se odsunu Němců. Konference schválila toto usnesení: „*Tři vlády prozkoumaly tuto otázku po všech stránkách a uznaly, že německé obyvatelstvo nebo jeho složky, které zůstávají v Polsku, Československu a Maďarsku, bude třeba odsunout do Německa. Jsou zajedno v tom, že jakýkoli odsun musí být prováděn spořádaně a lidsky.*“ (In: *Mezinárodní konference. Dokumenty 1943 – 1945*. Praha: 1985, dok. č. 92, s. 596 - 597)

45 http://www.pbs.org/wgbh/amex/truman/psources/ps_potsdam.html (Staženo : 10.2.2008)

jako vítěz, neboť opanoval celou východní Evropu, a západní mocnosti mu v tom nijak nebránily.

Celou konferenci lze považovat za rozdělení Evropy na dvě sféry vlivu a první kolo studené války, kterou můžeme chápat nejen jako projev rozporu mezi sovětskou a americkou vizí o uspořádání Evropy, ale i počátek rozdělení našeho kontinentu na část demokratickou a totalitní.

Podle H. Kissingera: „*Stalin se vrátil ke starým způsobům zahraniční politiky a požadoval odměnu za svá vítězství v jediné měně, kterou bral vážně – v ovládnutí území.*“⁴⁶

Stalin rozšířil hranice území SSSR a chtěl opřít hegemonii své vlasti o „spřátelené režimy“ ve východní, jižní i střední Evropě. Mylně předpokládal, že se USA brzy stáhne z Evropy a on se stane rozhodujícím činitelem v celé oblasti. V tom se přepočítal, neboť USA provozovaly tzv. politiku zadržování komunismu, a nemínily s tím přestat ani v následujících desetiletích.⁴⁷

Záhy po válce svět vykročil k tzv. studené válce, když spouštěl „železnou oponu“ od Baltu až k Jadranu.⁴⁸

V té době začal vznikat sovětský mocenský blok. Sověti totiž obratně využívali hospodářské krize a chaosu k šíření komunistických iluzí, a tak rozšiřovali sféru svého vlivu.

Prototypem sociálně-politického uspořádání v sovětském prostoru byla zkarikovaná podoba demokratického systému, lidová demokracie. Svalováním odpovědnosti za nedávné fašistické a

46 KISSINGER, Henry. *Umění diplomacie*, Praha:1994, s 439

47 Sovětskou strategii bylo možno podle G. F. Keennana porazit „politikou pevného zadržování, které by konfrontovalo Rusy s neměnnou protiváhou všude, kde dávají najevo, že by se chtěli dotknout zájmů mírumilovného a stabilního světa.“

(In: KISSINGER, Henry. *Umění diplomacie*, Praha:1994, s. 470)

48 Nejčastěji bývá považován za začátek studené války projev Winstona Churchilla, představitele britské konzervativní strany, 5.3.1946 na promoční slavnosti Westminsterské koleje ve Fultonu ve státě Missouri v USA, v němž vyzval W. Churchill USA a Velkou Británii k zastavení sovětské expanze. Za přítomnosti amerického prezidenta H.Trumana mj. řekl: „*Od Štětína na Baltu po Terst na Jadranu se napříč evropským kontinentem s p u s t i l a ž e l e z n á o p o n a. Za touto oponou leží všechna hlavní města starobylých států střední a východní Evropy. Varšava, Berlín, Praha, Vídeň, Budapešť, Bělehrad, Bukurešť, Sofia. Všechna tato slavná města a obyvatelstvo kolem nich leží uvnitř toho, co musím nazvat sovětskou sférou vlivu jsou předmětem ... prohlubující se kontroly Moskvy.*“

(In: LUŇÁK, Petr. *Západ, Spojené státy a Západní Evropa ve studené válce*. Praha:1997, s. 67-68)

nacistické úspěchy se podařilo z politického systému vyloučit opozici a omezit volnou soutěž. Stranické spektrum se tak omezilo jen na strany levice a středu. Nic proto nebránilo socializaci, tj. znárodnování průmyslu a pozemkové reformě. Hlavní slovo dostávaly vlády tzv. národní fronty, v nichž měly výjimečné postavení komunistické strany. Základním znakem v jednotlivých státech tvořícího se východního bloku byla totožnost systému lidových demokracií. Ve většině těchto zemí se proto vedl kratší či delší zápas o modifikaci sovětského modelu.⁴⁹

Na přelomu roku 1945 – 1946 došlo k přehodnocení dosavadní politiky USA i SSSR. Stalin totiž v jednom ze svých projevů v únoru 1946 konstatoval, že konflikt mezi kapitalismem a socialismem je nevyhnutelný. Tím vyvolal v USA znepokojení, a tak po celý rok 1946 vedení americké administrativy připravovalo novou zahraniční strategii a zároveň se snažilo vést dialog se SSSR.⁵⁰

12. března 1947 prohlásil americký prezident Harry Truman v projevu před Kongresem, že základem americké politiky musí být *„podpora svobodných národů, jež brání útoku ozbrojených menšin či zahraničnímu tlaku.“* Tento projev, označovaný jako Trumanova doktrína, je důležitý ve vývoji mezinárodních vztahů na cestě ke studené válce, protože znamenal, že se musí USA ujmout vedoucí úlohy ve „svobodném světě“, aby zabránily šíření komunismu.⁵¹

V době vzrůstajícího napětí mezi nedávnými spojenci se stalo urychlení obnovy západoevropských států, jimž poválečné hospodářské problémy bránily i v politické stabilizaci. V zemích, v nichž byli zastoupeni v parlamentech komunisté, hrozilo nebezpečí politického zvratu. Americký ministr zahraničí G. S. Marshall ve svém projevu na Harvardově univerzitě v červnu 1947 prohlásil, že politika USA *„není namířena proti konkrétní zemi či ideologii, nýbrž proti hladu, bídě,*

49 CUHRA, Jaroslav, ELINGER, Jiří, GJURIČOVÁ, Adéla, SMETANA, Vít. *České země v evropských dějinách*. Praha, Litomyšl : 2006, str. 157-158

50 PLECHANOVÁ, Běla, FIDLER, Jiří. *Kapitoly z dějin mezinárodních vztahů 1941 – 1995*. Praha: 1997, s. 61-62

51 PLECHANOVÁ, Běla, FIDLER, Jiří. *Kapitoly z dějin mezinárodních vztahů 1941 – 1995*. Praha: 1997, s. 62-63

beznaději a chaosu“. Proto „každá vláda, která je ochotna pomoci v úkolu obnovy, zajisté dostane pomoc od vlády Spojených států.“ Neměla to být pomoc jednotlivým zemím, ale Evropě, jejíž státy budou spolupracovat, aby snáze překonaly válečný rozvrat. Účast na Programu evropské obnovy, známém jako Marshallův plán, byla nabídnuta i SSSR a jeho východoevropským spojencům.⁵²

Společným rysem všech rodících se lidových demokracií však bylo, že byly SSSR donuceny tento plán stejně jako on odmítnout, ačkoliv s ním zprvu souhlasily.⁵³

Oficiálně SSSR nesouhlasil, aby pomoc byla poskytnuta západním okupačním zónám Německa, ale ve skutečnosti si jeho představitelé uvědomovali, že americká hospodářská pomoc zastaví nebo alespoň výrazně zpomalí další sovětské pronikání do Evropy.

Svět se bipolárně rozdělil, a nikdo netušil, že na dlouhá desetiletí.

52 KISSINGER, Henry. *Umění diplomacie*, Praha:1994, s. 469

PLECHANOVÁ, Běla, FIDLER, Jiří. *Kapitoly z dějin mezinárodních vztahů 1941 – 1995*. Praha: 1997, s. 63

CUHRA, Jaroslav, ELINGER, Jiří, GJURIČOVÁ, Adéla, SMETANA, Vít. *České země v evropských dějinách*. Praha, Litomyšl : 2006 , s. 167

53 Podstatu návrhu vyložil 5. června 1947 v přednášce na Harvardově univerzitě státní tajemník USA George S.Marshall.

4. POVÁLEČNÝ VÝVOJ V ČESKOSLOVENSKU 1945 - 1948

Po skončení II. světové války stalo Československo tak jako mnohokrát v minulosti na křižovatce. I když vyšlo z války na straně vítězů a zdánlivě méně postiženo, utrpělo nenahraditelné škody. Tím je míněno, že zahynulo 340 - 365 000 československých občanů,⁵⁴ převážně židovského původu v holocaustu, ale i těch, kdo se rozhodli bojovat proti nacistickému nepříteli bez ohledu na riziko, které jim za to hrozilo.

Nelze zapomenout ani na hospodářské ztráty, které sice byly menší než v sousedních zemích, ale přesto způsobovaly poválečné potíže. Problémy v ekonomice vyplývaly ze zásahu okupantů do skladby průmyslu. Důsledkem byl pokles výroby i těžby surovin.⁵⁵ Velký poválečný pohyb obyvatelstva způsobil rozvrat zemědělství, což vedlo k nedostatku potravin a základních životních potřeb. V zemi museli zavést přídělové, lístkové hospodářství.

Největším důsledkem prožitých válečných zkušeností však byla devastace morálky. Její kořeny najdeme v mnichovských událostech roku 1938, které v českém národě způsobily duch kapitulství, pocit beznaděje, zklamání a ztráty národní hrdosti. Češi se cítili zrazeni a opuštěni svými spojenci. Mnozí zmalomyslněli a podlehli pocitu, že „o nás – bez nás“ stejně rozhodují velmoci. Mnichovská kapitulace způsobila, že přestali věřit parlamentní demokracii a pluralitnímu systému politických stran. Jeho představitelé, především prezident Edvard Beneš, bojovali za odčinění Mnichova nejen po celou dobu

54 Celkové válečné ztráty občanů Československa na životech ve 2. světové válce se odhadují na 340 000 obětí. Z toho : Židé 274 000, popraveno 8 500, oběti německých káznic a koncentračních táborů 28 000, Bojové ztráty čs. zahraniční armády – východní fronta 10 600, západní fronta (včetně Středního východu a letectva) 2 200. Další osoby, jejichž počty se doposud nepodařilo přesně sumárně vyčíslit, např. oběti bombardování, postupu fronty, nezvěstní etc. (In: NĚMEČEK, Jan a kol. *Cesta k dekretům a odsunu Němců*, Praha : 2002)

55 V roce 1945 se například vytěžily pouze dvě třetiny předválečného množství černého uhlí, devět desetin hnědého uhlí a jen třetina oceli.

války, ale i nyní.⁵⁶

S rozbřeskem obnovené svobody se spojovaly obrovské naděje. Občané Československa chtěli mít lepší stát než před válkou. Nestáli o kopii první republiky, přáli si získat spolehlivějšího spojence, a proto ochotně souhlasili i s nedemokratickými kroky, které zvolna a nenápadně přicházely. Nikdo neskrýval, že se neobnovuje stav před Mnichovem, ale tzv. třetí republika (1945 – 1948) bude „nová, lidová republika demokratická“ neochvějně opřená „o vítěznou velmoc na východě“, s níž byla podepsána Československo-sovětská smlouva o přátelství, vzájemné pomoci a poválečné spolupráci v Moskvě již 12. prosince 1943.⁵⁷ Noví vládní představitelé měli ambici být jakýmsi „mostem“ mezi východem a západem; bez ohledu na to, že velmoci o nic takového ani neměly zájem.⁵⁸

Program poválečné vlády, vypracovaný především komunisty, projednávali zástupci budoucích politických stran a delegace SNR od 22. do 29. března 1945 v Moskvě. Největší spory tam vyvolala diskuse mezi národními socialisty a zástupci SNR okolo Slovenska.⁵⁹ Jaroslav Stránský, mluvčí delegace národních socialistů, „*zdůraznil nutnost vyhnout se při řešení úpravy vztahů mezi Čechy a Slováky jakémukoli projevu státního dualismu, navrhoval jednat o úpravě společného a jednotného státu se zárukami slovenské národní svébytnosti. Přesto definitivní vyřešení tohoto problému chtěl nechat k rozhodnutí českému a slovenskému národu společně po osvobození.*“⁶⁰ Nakonec se všichni shodli na vzniku koaliční vlády šesti politických stran.

56 *Projev presidenta republiky Dr. Edvarda Beneše na Staroměstském náměstí v Praze 16. května 1945.* Praha: 1945, s. 12

57 Edvard Beneš prý navrhoval, aby smlouvu ratifikoval domácí parlament v Praze. Její trvání bylo E.B. navrženo na dobu pěti let s možností prodloužení. V Moskvě tyto dispozice změnili ještě před příjezdem E. Beneše. (In: BENEŠ, Edvard. *Paměti, Od Mnichova k nové válce.* Praha: 1947, s. 380)

Podle E. Beneše bylo „*jedním z hlavních úkolů a cílů této smlouvy*“, ať „*jednou provždy zabrání, aby se mohl opakovat Mnichov, aby se mohla opakovat zrada našich fašistů slovenských a jejich zrádné odloučení Slovenska ve službách německého barbarského násilnictví, a aby navždy od nás vymizel německý fašismus a zrádný a podlý henleinismus.*“ (In: BENEŠ, Edvard. *Paměti, Od Mnichova k nové válce.* Praha: 1947, s. 388)

58 CUHRA, Jaroslav, ELINGER, Jiří, GJURIČOVÁ, Adéla, SMETANA, Vít. *České země v evropských dějinách.* Praha, Litomyšl: 2006, s. 159

59 DRTINA, Prokop. *Československo můj osud*, II-1, Toronto: 1982, s. 23-24

60 KOCIAN, Jiří. *Československá strana národně socialistická v letech 1945-1948*, Brno: 2002

Po odstoupení londýnské exilové vlády jmenoval novou vládu ústavním dekretem prezident Edvard Beneš 2. 4. 1945. Jejím předsedou se stal Zdeněk Fierlinger. Nekomunističtí politici v čele s prezidentem Benešem tak uzavřeli významné a zavazující programové dohody s komunisty. Na jednání v Košicích 4. - 5. dubna 1945 vyhlásila svůj vládní program, nazvaný pak „košický“.

Ve vládě Národní fronty zasedalo 25 zástupců londýnského a moskevského exilu.⁶¹

Velmi silné postavení v ní zaujala KSČ se sedmi ministry a státními tajemníky a přinejmenším třemi sympatizanty, jimiž podobně jako v okolních zemích obsadila především „silová“ ministerstva vnitra a obrany.⁶² Všemi těmito kroky se komunisté v ČSR nenápadně připravovali k převzetí moci a nastolení své diktatury.

Princip vlády Národní fronty také znamenal legalizaci pouze šesti velkých politických stran, které neměly možnost přejít do opozice, ale směly působit pouze v koalici. Byl to tedy uzavřený (limitovaný) stranický systém, který zabránil některým předválečným stranám v přístupu k moci.⁶³

Národní fronta byla v průběhu druhé světové války utvářena jako sdružení politických stran působících v různých formách odboje.⁶⁴ Nyní se stala politickým základem vlády. Rozhodující vliv v ní získali komunisté. Ti dosáhli, že všechny strany, které byly v NF, souhlasily s vládním programem, a tím samozřejmě musely nést spoluzodpovědnost. Nový „lidově demokratický systém“ značně omezil pravomoc parlamentu ve prospěch vlády a Národní fronty.

Měnila se i forma místní správy, jež po sovětském vzoru vytvářela národní výbory. NV byly volenými orgány, které neměly jen

61 *Ustavení československé vlády Národní fronty Čechů a Slováků a její první projevy, Ministerstvo informací. Praha: 1945, str. 5-20*

62 Ministrem vnitra byl komunista Václav Nosek a ministrem obrany „bezpartijní“ gen. Ludvík Svoboda.

63 VODIČKA, Karel, CABADA, Ladislav. *Politický systém České republiky. Praha: 2003, s. 46*

64 Národní fronta (NF) měla programově sjednotit představitele „všech sociálních složek a politických směrů, jež doma i za hranicemi vedly národněosvobozenecký zápas za svržení německé a maďarské tyranie.“ (In : *Program nové československé vlády národní fronty Čechů a Slováků, Ustavení československé vlády národní fronty Čechů a Slováků a její první projevy. Praha:1945, s. 11*)

právo vydávat v rámci zákonů a v obvodu své působnosti platná rozhodnutí a nařízení, ale zároveň je směly i provádět.

V nevyváženém Prozatímním národním shromáždění se z tří set delegovaných členů 149 sdružilo v socialistickém klubu (KSČ, KSS a sociální demokracie). Shromáždění se sešlo až 28. října 1945, a tak jeho zákonodárnou činnost nahrazovaly Benešovy prezidentské dekrety, vydávané již od roku 1940, které pak parlament včlenil do zákonů republiky.⁶⁵

Nová realita potřebovala změnit národnostně - sociální základy společnosti. Obnovené ČSR se chtělo vypořádat s minulostí vyrovnáním se s kolaborací retribučním soudnictvím, které se opíralo o tzv. velký a malý retribuční dekret^{66 67}, jež však vnášely do společnosti nedůstojné jevy jako je udavačství či vyřizování politických a jiných úctů.

Celkem bylo odsouzeno 30 000 osob, z toho více než 700 k trestu smrti. Mnohé procesy byly zpolitizovány, zejména se členy protektorátní vlády a bývalým slovenským prezidentem Jozefem Tisem.

Celé retribuční mimořádné soudnictví je zcela nestandardní, s demokratickými principy naprosto neslučitelné. Jako takové však představuje jednu z významných charakteristik politického systému „třetí republiky“ a napovídá mnoho o stavu společnosti i tehdejší doby.⁶⁸

65 CUHRA, Jaroslav, ELINGER, Jiří, GJURIČOVÁ, Adéla, SMETANA, Vít. *České země v evropských dějinách*. Praha, Litomyšl: 2006, s. 160

66 Tzv. velký retribuční dekret „O potrestání nacistických zločinů, zrádců a jejich pomahačů a o mimořádných lidových soudech z 19. 6. 1945

Tzv. malý retribuční dekret „O potrestání některých provinění proti národní cti“ z 27.10.1945

67 Soudní soustava „Třetí republiky“ vycházela z prvorepublikového základu, do něhož ovšem zásadním způsobem vstoupily některé nové nestandardní komponenty, souhrnně nazývané jako retribuční mimořádné lidové soudy – Národní soud, lidové soudy a tzv. mimořádný lidový soud.

Národní soud byl zřízen pro (od)souzení státního prezidenta protektorátu, členů protektorátních vlád, vedení Vlaků, členů Kuratoria pro výchovu mládeže aj.

Lidové soudy představovaly vyšší soudní instanci nad soudy jmenovanými NV. Mohly odsoudit kohokoli jako donašeče.

Mimořádný lidový soud byl určen výhradně pro nacisty.

Rozhodující etapa retribučního soudnictví trvala od 15.1.1946 do 4.5.1947.

(In: BALÍK, Stanislav, HLOUŠEK, Vít, HOLZER, Jan, ŠEDO, Jakub. *Politický systém českých zemí 1848-1989*. Brno: 2003, s. 127)

68 BALÍK, Stanislav, HLOUŠEK, Vít, HOLZER, Jan, ŠEDO, Jakub. *Politický systém českých zemí 1848-1989*. Brno: 2003, s. 128

Za viníka rozbití předválečného Československa bylo označeno z iniciativy domácího i zahraničního odboje a se souhlasem velmocí německé obyvatelstvo. Na základě prezidentských dekretů bylo zbaveno některých lidských práv a byl jim zabaven prakticky veškerý majetek.⁶⁹ Odsunem tří milionů Němců, při němž byl uplatněn princip kolektivní viny, se Československo přetvořilo v národní stát Čechů a Slováků. Tato událost však dodnes budí rozpaky. Nelze ji ospravedlnit, pouze vysvětlit jako odraz předešlých událostí a zločinů skončené války i živelný projev odplaty, odporující vžitým morálním zásadám. Proto dodnes rozděluje společnost a vyvolává diskusi.

Dalším z řady vážných problémů, které musela nová vláda řešit, byl vztah Čechů a Slováků. Již v červnu 1945 byla uzavřena dohoda mezi vládou a Slovenskou národní radou (SNR), podle níž se měly záležitosti hospodářské, sociální, kulturní a administrativně politické řešit celostátně. Z dalších jednání v roce 1946 sice vzešla dohoda československé vlády a SNR, ale SNR musela předkládat vládě ke schválení všechny návrhy zákonů a vláda rozhodla, zda se týkají otázek celostátních nebo pouze slovenských. Čím dál více se projevovalo oslabení česko-slovenské vzájemnosti spontánně vzešlé ze Slovenského národního povstání i sílící centralizace z Prahy. Přesto měl však slovenský národní parlament – jímž de facto byla SNR - řadu pravomocí, aniž existovala jeho protiváha na české straně.⁷⁰

69 Dekret prezidenta ČSR č. 5/1945 sb. o neplatnosti některých majetkoprávních jednání z doby nesvobody a o národní správě majetkových hodnot Němců, Maďarů, zrádců a kolaborantů a některých organizací ústavů (In: *Sbírka zákonů a nařízení státu československého*, 1945, č. 4 z 23.5.1945, s. 4–10; *Dekrety prezidenta republiky 1940–1945*. Dokumenty, díl 1., Praha 1995, dok. č. 12, s. 216–222)

Dekret prezidenta republiky ČSR č. 12/1945 Sb. o konfiskaci a urychleném rozdělení majetku Němců, Maďarů, jakož i zrádců a nepřátel českého a slovenského národa (In: *Sbírka zákonů a nařízení státu Československého*, 1945, č. 7 z 23.6.1945, s. 17–20; *Dekrety prezidenta republiky 1940 – 1945*. Dokumenty, díl I, Praha 1995, dok. č. 15, s. 276–281)

Ústavní dekret prezidenta ČSR č. 33/1945 Sb. o úpravě československého státního občanství osob národnosti německé a maďarské (In: *Sbírka zákonů a nařízení státu Československého*, 1945, č. 17 z 10. 8.1945, s. 57–58; *Dekrety prezidenta republiky 1940-1945*. Dokumenty, díl I, Praha 1995, dok. č. 21, s. 345–346)

Dekret prezidenta ČSR, č. 108/1945 Sb. o konfiskaci nepřátelského majetku a Fondech národní obnovy (In : *Sbírka zákonů a nařízení republiky Československé*, 1945, č. 48 z 30.10.1945, s. 248–254; *Dekrety prezidenta republiky 1940-1945*. Dokumenty, díl II, Praha 1995, s. 848–858)

70 ČNR (Česká národní rada) vzniklá v době Pražského povstání v roce 1945 byla zásluhou sovětského nátlaku zrušena hned po osvobození v květnu 1945.

Demografické i politické změny ovlivnily hospodářství. Socializace vlády Národní fronty se odrazila v pozemkové reformě a rozsáhlém znárodnění v roce 1945. Drobným rolníkům bylo rozděleno přes 300 000 ha půdy velkostatků, jež přesáhly 200 ha.

V říjnu 1945 bylo znárodněno 61 % veškerého průmyslu, a tak státu nepatřila pouze energetika, těžký průmysl, strojírenství, ale vlastně všechny podniky, zaměstnávající více než 200 zaměstnanců. Připočteme-li k tomu veškerý zabavený majetek v tzv. národní správě a družstva, zjistíme, že zbývalo soukromým podnikům po roce 1945 jen 20 % průmyslové výroby.⁷¹

Komunisté využívali geopolitických změn a obratně těžili politický kapitál ze všech událostí té doby, včetně popularity Sovětského svazu jako vítěze nad nacismem, odsunu Němců či slibované pozemkové reformy. Tím populisticky působili na veřejnost. Představitel KSČ Klement Gottwald získal pověst uznávaného vůdce odboje a realistického politika, který dovede uzavírat kompromisy a umí obratně taktizovat, aniž odhalí své skutečné cíle. Ukázalo se, jak je důležité vhodně propagandisticky působit, což se potvrdilo v celé vlastenecké a budovatelské kampani KSČ pod heslem: „*Republice více práce, to je naše agitace.*“

Převaha levice a její podpora u veřejnosti se odrazila i ve výsledku prvních poválečných voleb do parlamentu, které se konaly 25. 6. 1946.

V Národní frontě byly tehdy v Čechách zastoupeny jen Československá strana národně socialistická, Československá strana sociálně demokratická, Československá strana lidová a Komunistická strana Československa, na Slovensku Demokratická strana Slovenska, Komunistická strana Slovenska, Strana slobody a Strana práce. Kdo chtěl v ČSR politicky působit, musel být v NF.

71 Dekret prezidenta ČSR č. 100/1945 Sb. O znárodnění dolů a některých průmyslových podniků, Dekret prezidenta ČSR č. 101/1945 Sb. O znárodnění některých podniků průmyslu potravinářského, Dekret prezidenta ČSR č. 102/1945 Sb. O znárodnění akciových bank, Dekret prezidenta ČSR o znárodnění soukromých pojišťoven, Dekret prezidenta ČSR č. 108/1945 Sb. konfiskaci nepřátelského majetku a Fondech národní obnovy
(In: <http://www.psp.cz/docs/laws/dek/1081945.html>, staženo 11.5.2008)

Volebním vítězem se stala KSČ, která obdržela 40,17 % hlasů a obsadila v Národním shromáždění 93 křesel (NS). Na druhém místě s 23,66 % skončila Československá strana národně socialistická a získala v NS 55 mandátů. Třetí příčka patřila Československé straně lidové s 20,24 % a 46 křesly. Sociální demokracie vybojovala 15,58 %, což pro ni znamenalo 37 poslanců.

Na Slovensku přesvědčivě zvítězila Demokratická strana, kterou volilo 62,00 % občanů a získala 43 míst. KSS s 30,37 % sice získala jen 21 mandátů, ale společně s KSČ tak v našem parlamentu zastupovalo komunisty 114 poslanců.⁷² Zisky malých slovenských stran byly nepodstatné.

Princip lidové demokracie znamenal, že si své požadavky dokázali komunisté vynutit nejen v parlamentu, ale v případě potřeby zmobilizováním veřejnosti, tzn. demonstracemi apod. vydíráním.

Příznivě jim v tom napomáhala rostoucí čísla počtu členů KSČ i založení masových organizací, především jednotných odborů – ÚRO se dvěma miliony členů a Svazu mládeže.⁷³

Komunisté si totiž byli vědomi svého vlivu, a proto vystoupili v létě 1946 s požadavkem vyhlásit Dvouletý plán hospodářské obnovy Československa na období 1947 – 1948, jemuž se zkráceně říkalo „dvouletka“. Ta - inspirovaná sovětským příkladem plánovaného řízení, měla obnovit válkou zničené hospodářství a navíc dokonce zvýšit průmyslovou produkci o 10 % oproti předválečné.

V polovině roku 1947 se však začaly projevovat příznaky hospodářských potíží. Nepříznivě také působily důsledky sucha, které tehdy postihlo oblast střední Evropy. Svou úlohu sehrál konec dodávek UNRRA, neobdělávaná půda v pohraničí apod. V této situaci bujel černý trh, a tak ovlivňoval ekonomickou i politickou situaci země. Nespokojenosti veřejnosti obratně využívali komunisté. Součástí jejich strategie byl zemědělský program KSČ, zvaný též Hradecký, který byl

72 http://www.totalita.cz/volby/volby_1946.php (Staženo 5. 3. 2008)

73 VODIČKA, Karel, CABADA, Ladislav. *Politický systém České republiky*. Praha: 2003, s. 47

vyhlášen v dubnu 1947.⁷⁴ Měl odstranit nedostatky v zemědělství revizí pozemkové reformy, což se vymykalo předchozím dohodám. K sílícímu napětí mezi stranami přispěly boj o milionářskou dávku i slovenská krize, která skončila demisí demokratů, ustupujících nátlaku komunistů.⁷⁵

Bylo jasné, že se schyluje k rozhodujícímu mocenskému zápasu. Využívalo se provokací a diskreditací zinscenovaných bezpečnostními složkami. KSČ uvažovala o rozkladu či rozbití stávajících politických stran, podpořenou hnutím mas, případně o dobytí monopolní moci přeměnou Národní fronty. Varianty postupu projednal ÚV KSČ v listopadu 1947. Nekomunistické strany postupovaly demokraticky a chtěly dosáhnout změn vytvořením úřednické vlády.⁷⁶

Zásluhou komunistů již politický systém třetí republiky prakticky nefungoval. Národní fronta přestala být místem politických dohod a vládní spory, provokované neústupnými komunisty, předpovídaly blížící se střet. Komunisté neváhali využívat i nedemokratických metod, např. provokací, špiclování, vydírání apod. Není tajemstvím, že se opírali o účinnou pomoc ze SSSR.

Protože v ČSR nenašli komunisté rovnocenné soupeře, podařilo se jim v roce 1948 bez obtíží uskutečnit únorový převrat, nastolit svoji vládu a udusit demokracii na následující desetiletí.

74 KOCIAN, Jiří. *Poválečný vývoj v Československu 1945-1948*. Praha:1993, s. 63

75 KOCIAN, Jiří. *Poválečný vývoj v Československu 1945-1948*. Praha:1993 s. 67-68

Prokop Drtina říká, že se jednalo o: „...skutečné znásilnění demokratické většiny na Slovensku komunistickou menšinou ...Tomuto cíli sloužily též všechny nepokoje na Slovensku ...“
(In: DRTINA, Prokop. *Československo můj osud II*. Toronto: 1982, s. 414)

76 KOCIAN, Jiří. *Poválečný vývoj v Československu 1945-1948*. Praha:1993, s. 69-70

5.CHARAKTERISTIKA TZV. TŘETÍ REPUBLIKY

Poválečné Československo již nebylo tím, čím bývalo před válkou. Změnila se totiž doba i geopolitické podmínky. Země se dostávala do sféry vlivu SSSR, a tak zdejší poměry nemůžeme nazvat čistě demokratickými, i když ještě nebyly ryze totalitní. Od podepsání Smlouvy o přátelství, vzájemné pomoci a poválečné spolupráci mezi ČSR a SSSR v roce 1943 můžeme sledovat převratnou změnu československé zahraničněpolitické orientace, která též výrazně ovlivňovala formování nového politického systému.

Léta 1945-1948 jsou charakteristická prudkým vývojem a dynamičností. Rozlišujeme tři vývojové etapy tzv. třetí Československé republiky.

První „národně-socialistická“ fáze je identická s prvním rokem po osvobození, tzn. květen 1945 - květen 1946. V té době byly položeny základy pro další desetiletí tím, že došlo k omezení politické soutěže, konfiskaci majetku a jeho znárodnění, devastaci střední třídy, zbavení neslovanského obyvatelstva státního občanství, likvidaci samosprávy atd.

Následující etapu od poloviny roku 1946 do léta roku 1947 vyjadřuje zdánlivé vyrovnávání sil mezi nekomunistickými stranami a KSČ, ale zároveň v ní dochází k důkladné infiltraci KSČ do všech důležitých státních institucí.

Závěrečná etapa vrcholící Únorem 1948 završila vývoj předchozích dvou let a nastolila vládu komunistů. Někteří autoři zařazují Únor do „kategorie symbolických převratů“, které mohou sloužit jako „vhodný mezník mezi pretotalitním a totalitním režimem“.

77

Nová éra vycházela z negativní reflexe první republiky, což vyplývalo z určitého zklamání veřejnosti z neschopnosti vyřešit sociální problémy, z rozčarování z přebujelého a věčně rozhádaného

77 BALÍK, Stanislav, HLOUŠEK, Vít, HOLZER, Jan, ŠEDO, Jakub. *Politický systém českých zemí 1848-1989*. Brno: 2003, s. 118

partajního systému či obav z nového Mnichova.

Proto v programu většiny stran i čelných politiků nacházíme již v období války jisté plány na změnu. Jak uvádí Tomáš Krystlík, např. politici Milada Horáková, Ludmila Jankovcová a Vladimír Krajina vypracovali v letech 1939-1941 program *Za svobodu*, v němž se objevuje návrh, že by měl být kapitalismus nahrazen řádem „sociálně spravedlivějším a hospodářsky účelnějším“, společnost uspořádat na „základě netřídním“, neboť „teprve demokracie hospodářská a sociální trvale upevní demokracii politickou a umožní státům vnitřní rovnováhu a vnější bezpečnost“.⁷⁸

Obdobné názory lze zaznamenat i u Edvarda Beneše, který považoval druhou světovou válku za „*boj o nový sociální a hospodářský řád*“ v Evropě. Poněkud naivně věřil v syntézu „liberální demokracie“, která by měla mít „*odvahu k reformám ve smyslu omezení práv na soukromé vlastnictví a ve smyslu socializačním*“, a sovětského socialismu, jenž „*překoná diktaturu proletariátu a vyvine se k postupné svobodě politické, náboženské a duchovní vůbec*“.⁷⁹

V rozhlasovém vysílání do protektorátu a na Slovensko 21.12.1943 E. Beneš oznámil, že v poválečné republice se počet politických stran omezí, zavede se lidová demokracie, nastoupí těsná hospodářská spolupráce se SSSR, která bude vyžadovat přestavbu průmyslu a dopravy, vědecky se připraví „*první pětiletka*“.⁸⁰

Přes mnohá varování západních i mnoha československých politiků, Beneš tvrdošijně trval na svých názorech, neboť vycházel ze svých neblahých zkušeností před válkou, zejména stínu Mnichova. Navíc sféra sovětského vlivu byla koncipována a posvěcena velmocemi jednáními v Teheránu, na Jaltě i v Postupimi. Je jen otázkou, zda nebyl horlivější, než bylo třeba, zda si nešlo zachovat více důstojnosti. Zdá se, že přílišná podřízenost až servilita vůči velmocím zůstává

78 KRYSTLÍK, Tomáš. *Únor 1948 nebyla žádná náhoda*, In: MF DNES, D 7,23.2.2008

79 KRYSTLÍK, Tomáš. *Únor 1948 nebyla žádná náhoda*, In: MF DNES, D 7,23.2.2008

80 KRYSTLÍK, Tomáš. *Únor 1948 nebyla žádná náhoda*, In: MF DNES, D 7,23.2.2008

charakteristickým rysem některých našich politiků dodnes.

5.1 VLÁDNÍ PROGRAM A STÁTNÍ SPRÁVA

Vládní program obnovené Československé republiky byl zformulován na jednáních v Košicích 22. - 28.3.1945 za účasti zástupců komunistů, sociálních demokratů, národních socialistů, lidovců a dvou členů londýnské exilové vlády. Komunistický návrh byl s nepodstatnými změnami schválen, žádný alternativní totiž neexistoval. Zástupci nekomunistických stran v podstatě souhlasili s nezbytností výrazných strukturálních změn, a navíc se trochu obávali, aby se s nimi počítalo i v nové vládě.

Hned v první fázi lidově demokratické republiky tak vznikly klíčové změny v politickém systému státu. Některé mocenské orgány ovšem přetrvaly. V čele státu stál nadále prezident, jímž byl Edvard Beneš. Postavení prezidenta bylo kodifikováno ústavou z roku 1920, a tak se ani nelišilo od prvorepublikových časů. Ve vnitropolitické oblasti si Beneš vymezil roli nejvyššího nestranného a nestraničského státního úředníka, který respektuje stanoviska vlády a NF a v případě sporů jim ustoupí. Byl však rozhodujícím činitelem v zahraničněpolitických otázkách, v nichž se naopak zase vláda řídila jeho názory a podněty.

Výraznou změnou proti dosavadním zvyklostem bylo zřízení předsednictva vlády, které se oproti dřívější praxi skládalo z premiéra a jeho pěti náměstků, po jednom zástupci za každou politickou stranu. Bylo jak výkonným, tak i vrcholným politickým orgánem.⁸¹

Závažnější změny se uskutečnily ve sféře nižší správy země zřízením národních výborů, které kromě tradičního vlivu na místní samosprávu převzaly berní správu, agendu pracovních a sociálních úřadů a také Bezpečnost. Veškerá správa a administrativa se tak ocitá v jedné ruce. Celý systém NV byl stupňovitě řízen ministerstvem

81 MENCL, Vojtěch, HÁJEK, Miloš, OTÁHAL, Milan, Kadlecová, Erika. *Křižovatky 20. století – Světlo na bílá místa v nejnovějších dějinách*. Praha: 1990, s. 221-222

vnitra.

5.2 NÁRODNÍ FRONTA

Druhou odchylkou v obnoveném státě bylo zřízení Národní fronty, kterou tvořily jen povolené strany; ⁸² tím bylo zabráněno vzniku jakékoliv opozice. Byly zakázány všechny další předválečné strany, včetně nejvlivnější agrární v Čechách a na Slovensku strany lidové. Základní podmínkou existence stran byl souhlas s politikou NF. Pokud by chtěla některá z existujících stran z NF odejít, byla by ministrem vnitra rozpuštěna.

NF je ukázkou projevu limitovaného pluralismu. KSČ v ní usilovala o monopol moci. K splnění jí výborně sloužila NF jako orgán, v němž se směly vyjadřovat politické názory. Navíc omezený systém čtyř stran občanům nenabízel dostatečný výběr. Výrazným nedostatkem byla i absence jediného opozičního subjektu, což k fungující demokracii nezbytně patří. Všechny strany byly zavázány a musely být loajální. Seběmenší náznaky kritiky či opozice byly prezentovány jako projevy nepřátelství vůči stávajícímu státnímu zřízení.⁸³

Charakteristickým rysem lidově demokratického politického systému byla úloha politických stran. Oproti tzv. první republice byl jejich počet snížen v českých zemích na čtyři, a to jednu komunistickou, dvě socialistické a jednu lidovou; na Slovensku existovala vedle KSS Demokratická strana a dvě „mini“ strany: Strana slobody a Strana práce.

Nekomunistické strany chápaly koalici jako záruku demokracie a předpokládaly, že udržení komunistů v NF znemožní monopol moci KSČ.⁸⁴

82 Prezident E. Beneš původně počítal s činností pouze dvou, nebo tří stran: „*tzv. levice a pravice, eventuálně strany středu.*“ (In. BALÍK, Stanislav, HLOUŠEK, Vít, HOLZER, Jan, ŠEDO, Jakub. *Politický systém českých zemí 1848-1989*. Brno: 2003, s. 128)

83 BALÍK, Stanislav, HLOUŠEK, Vít, HOLZER, Jan, ŠEDO, Jakub. *Politický systém českých zemí 1848-1989*. Brno: 2003, s. 121

84 MENCL, Vojtěch, HÁJEK, Miloš, OTÁHAL, Milan, Kadlecová, Erika. *Křižovatky 20. století – Světlo na bílá místa v nejnovějších dějinách*. Praha: 1990, s. 74

Převládajícím rysem politického života byl relativně konstruktivní postoj všech sil při obnově poválečného života. Specifickým výrazem spolupráce socialistických politických stran v NF bylo komunisty iniciované ujednání a podpis Dohody o společném postupu stran Národního bloku pracujícího lidu měst a venkova z 8. června 1945. Dohoda zavazovala národní socialisty, sociální demokraty a komunisty k vzájemné spolupráci ve všech otázkách veřejného života. Podstatou dohody byl závazek na zformování jednotných společenských organizací, spolupráce s lidovou stranou a dodržování zásady paritního zastoupení v NV.⁸⁵

Jedním z prvních úkolů, na němž se shodli zástupci všech politických stran, které se sdružily v Národní frontě, bylo vytvoření národního státu Čechů a Slováků, odčinění křivd a očištění od kolaborantů a zrádců. Válka s okupací způsobily, že se traumatizující zkušenosti s nacismem koncentrovaly do protiněmecké a protimaďarské averze.⁸⁶

Překážkou v naplnění poválečných mírových představ byla existence tří milionů Němců. Problém byl vyřešen odsunem drtivé většiny německého obyvatelstva, k němuž získalo Československo příslib velmocí již za války. Definitivně jej však potvrdila až postupimská konference. Odsun, který vycházel z principu kolektivní viny, nasvědčoval tomu, že česká politická reprezentace nechtěla a ani nebyla schopna řešit soužití Čechů s Němci. Kromě toho odsunem utrpěly hlubokou jizvu oba národy. Němci ztratili domov. Češi ztratili morální prestiž. K tomu nutno připočíst i další dlouhodobé problémy vnitropolitické, ekonomické a strukturální.⁸⁷

Nejzávažnějšími otázkami prvního poválečného roku byly znárodnění a pozemková reforma. Na nich se shodovali všichni již za války ať doma, či v exilu, neboť objektivní situace si vyžadovala

85 KOCIAN, Jiří. *Československá strana národně socialistická v letech 1945-1948*, Brno: 2002, s. 78

86 BALÍK, Stanislav, HLOUŠEK, Vít, HOLZER, Jan, ŠEDO, Jakub. *Politický systém českých zemí 1848-1989*. Brno: 2003, s. 119

87 MENCL, Vojtěch, HÁJEK, Miloš, OTÁHAL, Milan, Kadlecová, Erika. *Křižovatky 20. století – Světlo na bílá místa v nejnovějších dějinách*. Praha: 1990, s. 214-215

strukturální zásah do ekonomiky i do sociálních vztahů.⁸⁸

Rozdílné názory nastaly při představách o rozsahu těchto zásahů. Čím levicovější strana, tím radikálnější postoje. KSČ chtěla uspokojit potřeby nejnižších vrstev, a tak získat politický kapitál pro nadcházející volby v roce 1946, do nichž zaujala vyčkávací a nepřítliš razantní postoj.

Před volbami 23. 3. 1946 čtyři české strany uzavřely Úmluvu o slušném vedení volební kampaně a fakticky se vzdaly možnosti politické soutěže, když se mj. zavázaly, že se zdrží kritiky Košického vládního programu, převezmou zodpovědnost za dosavadní činnost vlády a po volbách budou opětovně spolupracovat na znovuvytvoření NF. V žádném případě již nelze nazvat tyto volby svobodnými ani demokratickými.⁸⁹

88 Viz Program PVVZ, národní socialisté v londýnském exilu, Beneš...

89 BALÍK, Stanislav, HLOUŠEK, Vít, HOLZER, Jan, ŠEDO, Jakub. *Politický systém českých zemí 1848-1989*. Brno: 2003(Balík, s. 129-130)

6.POSTOJE A CHOVÁNÍ ČESKÝCH POLITICKÝCH STRAN V LETECH 1945-1948

6.1 KOMUNISTICKÁ STRANA ČESKOSLOVENSKA (KSČ)

KSČ vznikla osamostatněním silného levicového křídla Československé sociálně demokratické strany dělnické v květnu 1921. Koncem dvacátých let došlo k bolševizaci strany a nástupu Gottwaldova vedení. Při volbách v roce 1929 a 1935 KSČ vždy obsadila 4. místo.

V letech II. světové války měla tato strana jako jediná vedle zahraničního ústředí v Moskvě i ÚV na okupovaném území a jím řízené ilegální odbojové hnutí – komunistický odboj.

Po skončení II. světové války nejrychleji reagovala na změněné podmínky a dokázala je beze zbytku využít. Proto nepřekvapuje, že komunisté v prvních poválečných volbách zvítězili, neboť získali silnou pozici tím, že si přisvojovali největší zásluhy za protifašistický odboj, a proto měli masovou podporu veřejnosti. Předpokladem vítězství komunistů a prosazení sovětského modelu socialismu byla destrukce občanské společnosti. Protože chtěla dosáhnout svých cílů, orientovala se KSČ na specifický způsob řešení základních politických, sociálních a národnostních problémů, a proto podněcovala strukturální reformy ve všech oblastech života. Přitom populisticky využívala přání a momentální potřeby našich národů, včetně projevů nacionalismu a šovinismu, neboť se teď navzdory druhdy deklarovanému „proletářskému internacionalismu“ vydávala za bojovnice za národní zájmy.

KSČ podporovala odsun německého obyvatelstva asi i proto, že komunisté ovládali úřady spjaté s osídlováním pohraničí a mohli tedy nakládat se zabaveným majetkem z Národního pozemkového fondu, který rozdávali většinou nejchudším vrstvám, s nimiž počítali jako se svými potencionálními voliči.

Tím, že chtěla získat monopol moci, nabývala její politika třídní

charakter a omezovala kapitalistické prvky v ekonomice.

Komunisté získali organizační i politický náskok již koncem války. Lidé v ilegalitě a v koncentračních táborech měli na rozdíl od nekomunistů vyhraněné, většinou levicové postoje, a tak po osvobození směřovali do KSČ. KSČ měla před ostatními politickými stranami náskok i tím, že zakládala své organizace na osvobozených územích hned za postupující sovětskou armádou. Obdiv k osvoboditelům jí přiváděl další nové členy, k nimž přibyli i dělníci znárodněných továren a rolníci získaní pozemkovou reformou. V neposlední řadě ovlivnily vstup do KSČ i možnosti určitých privilegií, prebend a krytí kolaborace s nacisty. Úspěšný masový nábor do KSČ nebyl jen důkazem mimořádných organizačních schopností, ale i příznivé situace. Během deseti měsíců po válce totiž vzrostl počet členů KSČ z 27 tisíc na 1 007 834, z toho na Slovensku 150 330.⁹⁰

Komunisté oslovili i bývalé stoupence agrárníků, kteří teď podporovali a volili jejich stranu.

KSČ slibovala uskutečnit program „pokojné cesty k socialismu“. Touto strategií získala podporu většiny národa. Přestože v Čechách ve volbách 1946 zaznamenala zisk neuvěřitelných 40,2 % hlasů, nepodařilo se jí však získat parlamentní nadpoloviční většinu, kterou si přála, a tak nenápadně obratnou strategií s využitím slabin dalších stran ovládla většinu státního aparátu, včetně NV. Vyplatilo se jí, že řídila ministerstvo vnitra. S ministerstvem obrany to měla těžší. Ačkoliv byl ministrem nestraník Ludvík Svoboda, příznivec KSČ, v čele generálního štábu ještě stáli generálové Bohumil Boček a Heliodor Píka. KSČ se postupně infiltrovala do odborů a jiných masových organizací i do médií ovládnutím ministerstva informací.⁹¹

Své důvěrníky nasadila do dalších politických stran a směřovala k realizaci svých plánů – k převzetí moci. Přes veškeré úsilí, včetně provedení změn v organizační struktuře vlastní strany⁹² v průběhu roku

90 KRYSTLÍK, Tomáš. *Únor 1948 nebyla žádná náhoda*, In: MF DNES, D 7,23.2.2008

91 BALÍK, Stanislav, HLOUŠEK, Vít, HOLZER, Jan, ŠEDO, Jakub. *Politický systém českých zemí 1848-1989*. Brno: 2003, s. 131

92 V čele KSČ stál předseda Klement Gottwald a generální tajemník Rudolf Slánský, nejvyšším

1947 komunisté zjišťují, že by plánované volby v roce 1948 nemusely vyjít podle jejich představ, tzn. získat v nich 51 %. Chtějí dosáhnout změn jinak, a proto promýšlejí různé alternativy, např. vyvolání převratu nekomunistických stran v poslušné nástroje KSČ, eskalaci napětí, provokace, aktivizaci odborů apod. V době nejistot a spousty problémů stačil sebemenší problém na to, aby vyvolal krizi. Roznětkou událostí se stal rozkaz podplukovníka Dybala o přemístění šesti velitelů Sboru národní bezpečnosti (SNB) na některých pražských obvodech a jejich nahrazení komunisty. Národní socialisté ve vládě obvinili ministra vnitra V. Noska, že vlastně provádí reorganizaci a odvolané chce nahradit bez vědomí vlády komunisty. Na další schůzi pohrozili, neprovede-li ministr vnitra usnesení vlády, demisí, kterou pak 20.2.1948 skutečně 12 ministrů národně socialistické, lidové a demokratické strany podalo. Doufali, že prezident Beneš využije svých ústavních pravomocí a jmenuje tzv. úřednickou vládu.⁹³

Komunisté pravděpodobně znali plány protivníků od svých nasazených donašečů, a tak situaci obratně využili. Zároveň zmobilizovali Bezpečnost, Lidové milice, odbory, rolnické komise atd. k nátlakovým akcím. Využili pomoci sovětských „poradců“. Prezident E. Beneš, kterému zbývalo velmi málo prostoru k manévrování, nakonec nátlaku podlehl. 25.2.1948 přijal demisi ministrů a doplnil vládu podle Gottwaldových návrhů.

Únorový převrat tak logicky zakončil to, co již začalo v polovině čtyřicátých let.

orgánem byl 101 členný ústřední výbor s rozšířeným předsednictvem a politickým sekretariátem. Do struktury patřilo 18 krajských organizací, dále síť okresních, okrskových /obvodových) a místních buněk. (In : BALÍK, Stanislav, HLOUŠEK, Vít, HOLZER, Jan, ŠEDO, Jakub. *Politický systém českých zemí 1848-1989*. Brno: 2003 , s.131)

93 MENCL, Vojtěch, HÁJEK, Miloš, OTÁHAL, Milan, Kadlecová, Erika. *Křižovatky 20. století – Světlo na bílá místa v nejnovějších dějinách*. Praha: 1990, s. 228-237

KOČIAN, Jiří. *Poválečný vývoj v Československu 1945-1948*. Praha:1993, s. 71

6.2 ČESKOSLOVENSKÁ STRANA NÁRODNĚ SOCIALISTICKÁ (ČSNS)

ČSNS vznikla v roce 1897 z iniciativy mladočeského redaktora Národních listů Václava Jaroslava Klofáče. V období tzv. první republiky patřila k významným státoporným politickým stranám. Její členové se těžce vyrovnávali s Mnichovem. Za války se mnozí zapojili do národněosvobozeneckého boje a stáli u zrodu ilegálních organizací jako byly Politické ústředí (PÚ), Obrana národa (ON) nebo Petiční výbor „Věrní zůstaneme“ (PVVZ), později sokolská organizace Jindra, Rada tří, Česká národní rada aj. Někteří se zúčastnili jednání při ustavení Ústředního vedení odboje domácího (ÚVOD). Na rozdíl od komunistů však se nezúčastnili ani domácího, ani zahraničního odboje stranicky, ale spíš podle názorové nebo také profesní sounáležitosti.

V letech 1939-1945 bylo nacisty umučeno a popraveno 2400 příslušníků národně socialistické strany, řada dalších byla uvězněna. K zatčení často stačila pouhá příslušnost k této straně, kterou gestapo nazývalo „Benesch-Partei“. Exiloví činitelé, kteří byli členy Státní rady, např. Hubert Ripka, Jaroslav Stránský, Josef David, Prokop Drtina aj. byli úzce osobně i politicky vázáni k prezidentu E. Benešovi.

94

V programovém prohlášení národních socialistů v londýnském exilu se k nejdůležitějším plánovaným poválečným změnám řadila příprava „zespolečenštění“ (znárodnění) dolů, obchodu s uhlím, hutnického a těžkého průmyslu, bank a lázní“.⁹⁵

Zástupci nekomunistických stran se totiž obávali, aby nejednali komunisté bez nich; navíc sami byli přesvědčeni o nezbytnosti strukturálních změn v osvobozené republice.

Blízké vazby představitelů ČSNS na nekomunistický domácí

94 KOCIAN, Jiří. *Československá strana národně socialistická v letech 1945-1948*, Brno : 2002, s. 28

95 KRYSTLÍK, Tomáš. *Únor 1948 nebyla žádná náhoda*, In: MF DNES, D 7,23.2.2008

odboj a prezidenta Beneše patrně způsobily, že tato strana patřila k iniciátorům a propagátorům německého odsunu z ČSR.

Po skončení války národní socialisté předpokládali, že hlavní oporu naleznou ve středních a drobných vrstvách obyvatelstva, proto ve svých programových představách zdůrazňovali význam vícestupňové ekonomiky. Při řešení vztahů ke Slovensku u nich přetrvával čechoslovakismus.

Hned po osvobození ČSNS obnovovala svoji činnost, ale v naprosto odlišných podmínkách a s diferencovanými představami svých členů. Její poválečná obnova vzešla ze dvou proudů – londýnského exilu reprezentovaného Hubertem Ripkou, Jaroslavem Stránským a Prokopem Drtinou a domácího ilegálního hnutí v čele s Fráňou Zemínovou. Za předsedu strany byl prohlášen Petr Zenkl. Až do jeho návratu z koncentračního tábora Buchenwald stála v čele předsednictva F. Zemínová.

Národně socialistická strana se zapojila do Národní fronty, její zástupci podepsali Košický vládní program a působili ve vládě.

Ministr Hubert Ripka na manifestaci pražských národně-socialistických organizací v červnu 1945 prohlásil, že strana bude prohlubovat vlastenecké a socialistické smýšlení a zdůraznil, že ČSNS nemá koncepci socialismu třídní ani stavovskou, proto je otevřena každému.

Novou organizační jednotkou se stala závodní organizace. Tímto krokem se měl zmírnit vliv komunistů.

Velká pozornost byla věnována mládeži. Řadu příznivců a členů měla ČSNS i mezi vysokoškoláky a jejich pedagogy. Ti v červnu 1946 přivítali obsazení resortu školství a osvěty Jaroslavem Stránským.

Další důležitou součástí organizační obnovy strany bylo budování odboru žen, hledání způsobu, jak se prosadit v odborech i na venkově.

ČSNS přikládala velký význam činnosti v NV. Tradiční oporu nacházela v masových sdruženích jako byl Sokol či Československá

obec legionářská.⁹⁶

Koncem roku 1945 předložila k projednání a ke schválení zastupitelstvu strany svůj akční program

Ve volbách v roce 1946 se ČSNS umístila na druhém místě se ziskem 23,7 %, což její členy i samotného Edvarda Beneše nemile překvapilo. Očekávali, že dosáhnou větší podporu zejména v Praze, ale i na venkově. Národní socialisté totiž mylně předpokládali, že zákaz činnosti agrární strany způsobí, že tradiční voliči agrárníků teď odevzdají své hlasy ČSNS. Ti však v těchto volbách podpořili především komunisty.

Z volebního neúspěchu vyplynul požadavek vypracování jasnějšího ideového a politického programu. Očekávaly se důraznější impulzy v zemědělské politice a obhajoba myšlenky hospodářské soutěže soukromého a znárodněného sektoru. Bylo nutné zkvalitnit agitaci a propagaci.

Významným se stal nový vládní program, zvaný Budovatelský, který byl programem Gottwaldovy vlády, v níž ministři z ČSNS usilovali o prosazení vize vlastního specifického socialismu na bázi ekonomického i politického pluralismu. Je jasné, že mezi komunisty a národními socialisty se diferencovaly diametrálně odlišné politické i ekonomické postoje, a proto z rozdílných koncepcí vyplývaly mnohé střety, které se v následujících měsících prohlubovaly a vyústily v zápas o moc.

XIV. valný sjezd Československé strany národně socialistické byl pojímán i prezentován jako významná vnitropolitická událost. Sjezd proklamoval, že nemarxistický socialismus národních socialistů usilujících o sociální spravedlnost a hospodářskou a politickou demokracii je dosažitelným cílem pro všechny vrstvy národa. Mělo by ho být dosaženo metodou československé demokratické tradice, která zaručovala klidný společenský vývoj.⁹⁷

96 KOCIAN, Jiří. *Československá strana národně socialistická v letech 1945-1948*, Brno : 2002, s. 26-58

97 Svobodné slovo, 1. března 1947, s. 2-4

V letech 1946-1947 docházelo ke sblížení ČSNS s ČSL, a to od parlamentu přes okresní až k místním organizacím. Naděje na vytvoření protikomunistické fronty zesílily po listopadovém sjezdu ČSSD, na kterém se část delegátů vyhranila vůči křídlu sympatizujícímu s KSČ.

Pokud měl někdo teoretickou šanci v nadcházejících volbách v roce 1948 porazit komunisty, byla to ČSNS.⁹⁸ Proto komunisté udělali vše pro to, aby se chopili moci dříve. Únorové události jim k tomu posloužily. Všichni čtyři národně-socialističtí ministři Petr Zenkl, Hubert Ripka, Jaroslav Stránský a Prokop Drtina podali demisi.⁹⁹ O jiném než ústavním způsobu řešení politické krize neuvažovali. Postup ministrů ČSNS se ukázal jako neúčinný a v dané situaci nereálný. Ministři přecenili své možnosti. Navíc ČSNS zvolila vyčkávací postoj. Kromě protestu vysokoškoláků nemobilizovala k veřejnému protestu ani k žádným jiným otevřeným akcím na obranu demokracie. Spád dalších událostí je znám. Komunisté nezaváhali. Vzniklou situaci neřešili pouze politicky, ale zároveň využívali všech forem nátlaku.

Národní socialisté, stejně jako ostatní demokraté, nepočítali s tím, že zestárlý, nemocný a zstrašený prezident Beneš z obav před komunisty, hrozbou občanské války a vpádem Sovětů podlehne a vyhoví Gottwaldovým návrhům.

6.3 ČESKOSLOVENSKÁ STRANA SOCIÁLNĚ DEMOKRATICKÁ (ČSSD)

Sociální demokracie byla tradiční stranou dělníků, kterou si založili v roce 1874 v rakouském Neudörflu. V Čechách pak vzniká v květnu v roce 1878 na sjezdu v Břevnově. V následujících desetiletích

98 BALÍK, Stanislav, HLOUŠEK, Vít, HOLZER, Jan, ŠEDO, Jakub. *Politický systém českých zemí 1848-1989*. Brno: 2003, s. 131-132

99 Své rozhodnutí podat demisi a následující postup konzultovali Zenkl a Ripka 18.2.1948 s prezidentem Benešem. Prezident jim údajně slíbil podporu a nabádal je k rozvaze a důraznosti. (In: KOCIAN, Jiří. *Československá strana národně socialistická v letech 1945-1948*, Brno : 2002, s. 157)

došlo k rozmachu její činnosti a do XX. století vstoupila jako jedna z nejlépe organizovaných politických stran, která se zaměřila na boj za všeobecné hlasovací právo a sociální požadavky pracujících.

Po vzniku ČSR patřila k nejvýznamnějším stranám tzv. první republiky, a proto se podílela na vládě. Byla zastánkyní parlamentní demokracie a demokratického socialismu. Za okupace se její členové aktivně zúčastnili domácího i zahraničního odboje. Mnozí působili v PÚ, PVVZ, ON aj. domácích odbojových organizacích a stali se obětí nacistických perzekucí. Řada dalších působil v zahraničním odboji. Významní představitelé se stali členy exilové vlády v Londýně. Ti se také zúčastnili všech významných jednání před koncem války a podíleli se i na Košickém vládním programu.

Zjara 1945 byla strana obnovena pod oficiálním názvem Československá sociální demokracie a stala se součástí Národní fronty. Zpočátku působila váhavě a dosti improvizovala. Je zajímavé, že sociální demokraté žádali „*rychlé vytvoření jednotné socialistické strany Československa, která jako jediná může garantovat, že naše nová republika bude republikou socialistickou.*“¹⁰⁰

Stejně jako ostatní strany NF souhlasila ČSSD s odsunem německého obyvatelstva.

V prvních dvou poválečných vládách získala křeslo ministerského předsedy, ministrů průmyslu a výživy, ve třetí byla zastoupena náměstkem předsedy vlády a ministry stejných resortů. V letech 1945-1947 Československá sociální demokracie uskutečňovala vyhraněně levicovou politiku spolupráce s KSČ. V otázkách znárodnění klíčového průmyslu se angažovala s radikálnější koncepcí než KSČ.¹⁰¹

S myšlenkou znárodnění vystoupil jako první sociální demokrat z pravého křídla Václav Majer, který prosadil „*postavit celý peněžní a úvěrový systém, klíčové podniky průmyslové, pojišťovnictví, přírodní a energetické zdroje pod všeobecné státní vedení...*“

Konkrétně začal znárodnění připravovat sociálnědemokratický

100 KRYSTLÍK, Tomáš. *Únor 1948 nebyla žádná náhoda*, In: MF DNES, D 7,23.2.2008

101 In:<http://www.cssd.cz/o-nas/s10252/a10266.html> (Staženo: 5.3.2008)

ministr průmysl Bohumil Laušman. 3. července 1945 doporučil Beneš Gottwaldovi z obav z parlamentních sporů a politické krize, aby připravil návrhy dekretů o znárodnění, které by mohl podepsat dříve, než svolá prozatímní parlament. Beneše pak zaskočilo, jak rozsáhlé znárodnění komunisté se sociálními demokraty připravili. Obratně totiž využili příležitosti k tomu, aby se stal největší ekonomickou silou stát, tzn. vláda, v níž měly právě tyto dvě levicové strany většinu.¹⁰²

Československá sociální demokracie sehrála po osvobození poněkud zvláštní, až rozporuplnou úlohu, neboť se rozštěpila do více frakcí, z nichž jedna v čele se Zdeňkem Fierlingerem, bývalým československým velvyslancem v SSSR, předsedou první poválečné vlády a pozdějším Gottwaldovým náměstkem, byla silně prokomunistická. Proti ní stála demokraticky orientovaná skupina v čele s Bohumilem Laušmanem, zastáncem ideové a politické samostatnosti.

Jejich vliv značně zesílil po neúspěchu strany v parlamentních volbách v květnu 1946, v nichž tato strana získala jen 15,6 % hlasů a 37 mandátů. To znamenalo čtvrté, tedy poslední místo v Čechách.

Vyvrcholením vnitrostranického zápasu se stal XXI. sjezd strany v listopadu 1947 v Brně, kde byl místo Zdeňka Fierlingera zvolen předsedou Bohumil Laušman. Obrat vyvolal rozhořčení KSČ, která se nehorázně vměšovala do vnitřních záležitostí sociální demokracie. Protože si naplánovala v příštích volbách dosažení většiny se sociálnědemokratickou koalicí, zaměřila se na co největší oslabení a izolaci ČSSD, zejména Majerova křídla, považovaného za odpůrce sovětské ČSR.

Strana, která byla silně infiltrována komunisty, vzbuzovala nejprve naději na vítězství spojených nekomunistických stran, aby vzápětí nepřípojením svých ministrů k demisi lidoveckých a národně socialistických všechna očekávání pohřbila.¹⁰³

102 KRYSTLÍK, Tomáš. *Únor 1948 nebyla žádná náhoda*, In: MF Dnes, D 7,23.2.2008

103 Ani jeden ze tří sociálně demokratických ministrů (František Tymeš, Ludmila Jankovcová a Václav Majer) se nepřipojili k demisi lidoveckých a národně socialistických ministrů. (In: BALÍK, Stanislav, HLOUŠEK, Vít, HOLZER, Jan, ŠEDO, Jakub. *Politický systém českých*

V únorových dnech se Československá sociální demokracie zachovala nerozhodně a tím umožnila ovládnutí pozic Fierlingerovu křídlu, který se v březnu 1948 nelegitimně ujal funkce předsedy ČSSD a v relativně krátké době svoji „očištěnou“ stranu dovedl „do lůna“ KSČ. Přes 200 tisíc členů však toto sloučení z donucení odmítlo.

6.4 ČESKOSLOVENSKÁ STRANA LIDOVÁ (ČSL)

"ČSL není stranou katolické církve, ale všech slušných lidí", napsal jeden z jejích zakladatelů a dlouholetý představitel, ThDr. Jan Šrámek.

Tato politická strana tkví svými kořeny na konci 19. století, kdy vzniklo více politických subjektů založených na křesťanských základech. Se vznikem ČSR v roce 1918 souvisí snaha vytvořit jednotnou stranu; to se podaří realizovat na Ustavujícím zemském sjezdu Československé strany lidové v Čechách, který se konal ve dnech 5. a 6. ledna 1919 v Praze.

V období první republiky se lidovci stávají významným koaličním partnerem demokratických stran a podílí se s nimi na vládě.¹⁰⁴ Jejich politika se především zaměřuje na církevní, kulturní a sociální otázky.

Stejně jako ostatní demokratické síly v zemi se i lidovci těžce vyrovnávali s důsledky Mnichova. Záhy po okupaci se proto zapojili do domácího odbojového hnutí jak v protifašistických organizacích, tak jednotlivě. František Hála a později JUDr. Adolf Procházka byli ve vedení centrální odbojové organizace Politické ústředí. Odbojová skupina Orla se stala součástí vojenské organizace Obrana národa. Přední činitelé ČSL, zemský předseda msgre. Bohumil Stašek a msgre. A. Tylínek byli brzy uvězněni za protinacistická kázání. Řada členů ČSL bojovala ve východní i západní armádě. Člen Orla Jan Kubiš provedl atentát na říšského protektora R. Heydricha. Msgre. Jan

zemí 1848-1989. Brno: 2003, s. 133)

104 Ve všech vládách první republiky bývali zpravidla dva ministři z řad lidovců.

Šrámek se stal místopředsedou Československého národního výboru ve Francii a později předsedou exilové vlády v Anglii. Msgre. František Hála, bývalý tajemník moravského zemského sekretariátu, se stal členem Státní rady československé.¹⁰⁵

Po osvobození byla ČSL jedinou nesocialistickou a nejpravavicovější politickou stranou v ČSR. Protože neměla jinou možnost, stala se součástí NF. Vlivem dobových nálad ani tato strana nepopírala odsun Němců.

Ačkoli šla do voleb v roce 1946 jako nejslabší ze všech stran NF, získala zásluhou příznivého renomé o angažmá své strany i církve v odboji 3. místo s 20,2 % hlasů a 46 mandáty. Na Moravě, své tradiční základně, skončila dokonce druhá a ve Zlínském kraji zvítězila.¹⁰⁶

I přes názorové rozdíly byla ČSL nucena spolupracovat na budování rozvrácené vlasti. Postupem doby se prohlubovaly rozdíly vyplývající z pohledu členů ČSL na komunisty jako nepřátele křesťanství a demokracie.

Čím dál byla pro lidovce hůře stravitelná omezení demokratických práv, znárodnění, pozemková reforma, a především neskrývaná arogance a chuť komunistů nastolit svoji diktaturu. Je otázkou, zda se lidová strana měla v dané situaci zúčastnit v roli podílníka na moci československého politického života.¹⁰⁷

Lidovcům se však nepodařilo vybudovat tak širokou základnu spolupracujících organizací jako měli komunisté. Katolický spolek Orel, který byl jedinou spřízněnou organizací, nestačil.

Dalším problémem lidovců byla určitá nejednotnost a boje uvnitř strany mezi „starými“ a „mladými“. Helena Koželuhová-Procházková představovala nejradikálnější křídlo strany, které kritizovalo vedení strany za přílišné ústupky komunistům, požadovalo rozhodnější postup v politických i kulturních otázkách, laicizaci strany a odmítalo těsné napojení ČSR na SSSR. Plán této frakce, aby byl odsunut Jan Šrámek

105 <http://www.kdu.cz/default.asp?page=510&idr=10162&IDCl=22325> (Staženo 15.2.2008)

106 RENNEN, Jan. *Československá strana lidová*. Brno: 1999, s. 90

107 RENNEN, Jan. *Československá strana lidová*. Brno: 1999, s. 93

na pozici čestného předsedy strany a došlo ke změnám v celém vedení ČSL, nevyšel. Do popředí se dostávala stranická levice vedená Aloisem Petrem.¹⁰⁸

ÚV KSČ „orientoval komunisty“ k tomu, aby navazovali úzkou spolupráci s opozičními a levicovými silami v ostatních politických stranách a zavázali si je ke spolupráci. To způsobilo, že komunisté byli včas zpraveni od svých donašečů o všem, co se dělo u jejich odpůrců, a tak mohli v únorových dnech navrhnout překvapenému prezidentu republiky doplnění Gottwaldovy vlády o prodejné politiky z národně socialistické, lidové a sociálně demokratické strany.¹⁰⁹

V únoru 1948 podali Jan Šrámek, František Hála, Adolf Procházka a Jan Kopecký, tzn. všichni čtyři ministři ČSL, demisi. Následně byli nahrazeni prokomunisticky orientovanými představiteli levicového křídla. Samostatná politika ČSL na dlouhých čtyřicet let skončila.

108 BALÍK, Stanislav, HLOUŠEK, Vít, HOLZER, Jan, ŠEDO, Jakub. *Politický systém českých zemí 1848-1989*. Brno: 2003, s. 132

109 TIGRID, Pavel. *Kapesní průvodce inteligentní ženy po vlastním osudu*. Praha: 1992, s. 232

7. OHLÉDNUTÍ ZA MINULOSTÍ NĚMCŮ V ČECHÁCH

Dějiny našich zemí by nebyly objektivní, pokud by nebyly vykládány i se zřetelem na staleté soužití Čechů s Němci a Židy. Češi a Němci žili společně na území českého království již od 13. století, kdy při kolonizaci dorazilo bavorské osídlení až na severní Moravu a do Slezska. Předtím již od 12. století byla osídlována jižní Morava z dolního Rakouska. Z českého vnitrozemí se Němci usadili pouze na Českomoravské vysočině. Český les a Chebsko klučili převážně bavorští novousedlíci. Z Durynska a Saska přišli sedláci a řemeslníci do severních Čech, do východních Čech mířili kolonisté ze Slezska. Mnozí kolonisté německého původu stáli i u zrodu královských měst, zejména horních. Ve středověku ovlivňovali život pražských měst příslušníci německého patriciátu¹¹⁰

František Palacký, „otec českého národa“, hovoří o tom, že se „*obojí ten živel národní stýkal i potýkal*“.¹¹¹

Třebaže najdeme protiněmecké názory např. v Dalimilově kronice aj., musíme si uvědomit, že v té době byla u obyvatel více vnímána příslušnost k zemi, tzn. spíš geograficky, než národnostně.

Filozof Emanuel Rádl již v roce 1928 napsal: „*Před XIX. stoletím nebylo u nás národnostních bojů. Žily zde od dob Přemyslovců dva kmeny, český a německý, s různou řečí a různými zvyky. Žily spolu někdy přátelsky, jindy ve zlosti, jindy sotva berouce jeden kmen druhý na vědomí, ale chybělo přesvědčení (které přineslo teprve XIX. století), že národnost má být organizujícím principem státu.*“¹¹²

K národnostním střetům docházelo již před 19. stoletím. Kromě řady epizod to bylo v období husitství a stavovského povstání 1618-1620, i když na straně bojujících husitů a stavů nacházíme i německé účastníky a oběti.

Pobělohorské období je spojováno s germanizací. Proto v

110 BAUER, Franz a kol. *Tisíc let česko-německých vztahů*, Praha: 1991, s. 26-31

111 PALACKÝ, František. *Dějiny národu českého II*. Praha: 1968, s. 212

112 RÁDL, Emanuel. *Válka Čechů s Němci*. Praha: 1993, s. 222

národním obrození - a především v 19. století - na ně reaguje František Palacký v podobě formulování koncepce emancipovaného novodobého českého národa. Obdobné tendence se projevují i na straně německé.

Jakmile Češi předložili v březnu 1848 svůj první politický program, narazili na nesouhlas českých Němců, ovlivněných velkoněmeckými ideami. Protichůdná stanoviska zaujaly oba národy i v roce 1867 při Rakousko-uherském vyrovnání. Němci zabránili v roce 1871 přijetí fundamentálních článků, které mohly zajistit plnoprávné postavení Čech v rámci monarchie. V následujících letech se národnostní spory ještě mnohokrát opakovaly.

7.1 SOUŽITÍ V ČSR

Za I. světové války začala česká politická reprezentace usilovat o samostatnost. Tím se dostala do konfliktu s vídeňskou vládou i s Němci žijícími na českém území, protože za Rakouska byli Němci zvýhodňováni. Jakmile byla vyhlášena samostatnost, reagovali němečtí poslanci v českých zemích na převrat hned 28. 10. 1918 návrhem vyčlenit území s většinou německého obyvatelstva z území českého státu a vytvořit provincii Deutschböhmen, která měla být součástí Německého Rakouska, jež se mělo spojit s Německem. Následující den pak v Opavě vyhlásili provincii Sudetenland. Začátkem listopadu veřejně oznámili „německou jižní Moravu“ (Deutsche Sud-Mähren), kterou hodlali spojit s Dolním Rakouskem, a následně Böhmerwaldgau, zahrnující území jihozápadních Čech. Toto území chtěli připojit k Hornímu Rakousku. Během následujících týdnů stačila československá vláda s pomocí vojska odstředivé sudetoněmecké tendence pacifikovat, a tak byla většina německého obyvatelstva smířena s danou skutečností.¹¹³ V jednom z tajných hlášení hrabě Wedel, německý velvyslanec ve Vídni, píše, že „... až na několik výjimek si přejí /Němci/ setrvat v rámci Československa, protože je to pro ně

113 NĚMEČEK, Jan a kol. *Cesta k dekretům a odsunu Němců*, Praha: 2002, s. 13-14

výhodnější.“¹¹⁴ Z rozhodnutí Rady čtyř z 26. dubna 1919 byly jen s několika drobnými úpravami posvěceny mírovou konferencí v Paříži historické hranice českých zemí jako definitivní hranice Československa.¹¹⁵ Vznik Československa však znamenal porážku dávných nároků Němců v těchto zemích. Neuspokojené ambice se pak promítly do požadavků německého národa při likvidaci ČSR v předvečer II. světové války.¹¹⁶

Nezastírejme si, že rozpad Rakouska – Uherska i vznik a koncepce ČSR s sebou přinesly vážná negativa a problémy, jak pro střední Evropu, tak pro sudetské Němce, pro Čechy i jejich vzájemné vztahy. Nejzávažnější disharmonií tu bylo oslabení středoevropské stability a homogennosti. Hrozilo, že v okamžiku, kdy jedna mocnost začne uplatňovat „hegemoniální pretenze na středoevropský prostor“ - což koncem třicátých let učiní Německo (po válce SSSR) – stane se nebezpečím nejen pro zdejší národy, ale i pro stabilitu Evropy, ba i světa.¹¹⁷

K nejzávažnějším problémům, jenž se občas v ČSR vynořoval, bylo strukturální uspořádání československého státu vzhledem k existenci minorit. ČSR deklarovalo ideu národa československého, proto v jejím zákonodárném sboru byli nejdříve zastoupeni pouze Češi a Slováci. Zástupci národnostních menšin mandát nezískali. V ústavě z 29.2.1920 byla však zaručena rovnost všech občanů před zákonem. Práva menšin byla kromě občanských práv speciálně zajištěna i v poslední, šesté hlavě Ústavní listiny.¹¹⁸

V průběhu dvacátých let se stabilizuje situace. Němci působí v řadě politických stran a navazují spolupráci s Čechy. To má za následek, že od roku 1926 až do roku 1938 jsou jejich zástupci ve všech československých vládách. Po celou dobu tzv. I. republiky Němci

114 GLOTZ, Peter. *Vyhnání, České země jako poučný případ*. Praha - Litomyšl : 2006, s. 81

115 NĚMEČEK, Jan a kol. *Cesta k dekretům a odsunu Němců*, Praha : 2002, s. 15

116 BROKLOVÁ, Eva. *Československá demokracie, Politický systém ČSR 1918-1938*. Praha: 1992, s. 129

117 KURAL, Václav. *Konflikt místo společenství, Češi a Němci v československém státě (1918- 1938)*. Praha: 1993, s. 205-206

118 NĚMEČEK, Jan a kol. *Cesta k dekretům a odsunu Němců*, Praha: 2002, s. 20

požadovali autonomii.

7.2 ROZBITÍ REPUBLIKY

Další vývoj událostí v letech 1929-1933 negativně ovlivnila světová hospodářská krize. Struktura převážně lehkého spotřebního průmyslu v pohraničních oblastech byla nevyhovující a zcela závislá na exportu. Sociální důsledky krize se tam proto projevovaly hůře než ve vnitrozemí. Opatření státu byla nedostatečná a mýjela se účinkem.¹¹⁹

Někteří politici obratně využívali složité situace a vzrůstající popularity Adolfa Hitlera ke sjednocení národního společenství „sudetských“ Němců. Propagandisticky zdůrazňovali pocit útlaku, nezaviněné chudoby a přinucené státní příslušnosti.¹²⁰

Vztahy mezi Čechy a Němci se prudce zhoršovaly. Československá vláda řídila složitý mnohonárodnostní útvar a svým minoritám mnohé dlužila. Asi měl pravdu německý sociální demokrat Wenzel Jaksch, když později napsal: „*Vedení státu /ČSR/ však v návaznosti na to mělo samo přistoupit k reformě státu, aby německému obyvatelstvu umožnilo objektivní volbu mezi demokracií a diktaturou. Kdyby byla Němcům poskytnuta jazyková rovnoprávnost, poměrné zastoupení ve veřejné správě, kdyby byla zavedena velkorysá opatření k potírání krize v pohraničních oblastech, nevznikly by žádné složité strukturální problémy.*“¹²¹

Nelze však opomenout, že zároveň byla tato hektická doba i obdobím, v němž Češi zaujali příkladný postoj vůči pronásledovaným v říši, zejména intelektuálům, spisovatelům, a poskytli jim dokonce v letech 1933-1939 v ČSR přátelské útočiště.¹²²

119 CUHRA, Jaroslav, ELINGER, Jiří, GJURIČOVÁ, Adéla, SMETANA, Vít. *České země v evropských dějinách*. Praha, Litomyšl : 2006 , s. 67-68

120 CUHRA, Jaroslav, ELINGER, Jiří, GJURIČOVÁ, Adéla, SMETANA, Vít. *České země v evropských dějinách*. Praha, Litomyšl : 2006, s. 83

121 JAKSCH, Wenzel. *Cesta Evropy do Postupimi*. Praha: 2000, s. 134

122 KRAFT, Thomas. *Útočiště v Československu: situace německých spisovatelů v Praze a Brně v letech 1933 až 1939*; In: *Cesta do katastrofy, Československo-německé vztahy 1938-1947, Referáty z třetí konference česko-německé komise konané ve dnech 7.-9.října 1992 ve Štíříně u Prahy*, Praha: 1992, s. 19-25

Německý spisovatel Heinrich Mann, nositel Nobelovy ceny, na to vzpomíná takto: „*Má dojatá úcta patří Československé republice. Tady je stát, který ponechán sám sobě široko daleko v nepřátelském okolí – a nakonec vydán na pospas – přesto nepozbyl ničeho ze své morální velikosti. V osudných letech, kdy Hitlerovo Německo smělo vzrůstat – za obecného trpného přihlížení – otevřel nám svou náruč. My, celé pronásledované Německo, Německo intelektuální, svobodné, jsme v této jediné zemi nebyli pouze neúčastně trpěni : Praha nás přijala jako blízké příbuzné...*“¹²³

Ačkoli byla ještě před koncem roku 1933 zastavena činnost německých nacionalistických stran, v říjnu téhož roku založil Konrád Henlein, činovník „Turnverband“ („Tělovýchovného svazu“), „Sudetendeutsche Haimatfront“ (Sudetoněmeckou vlasteneckou frontu) a velice rychle ji transformoval v Sudetendeutsche Partei (SdP, tzn. „Sudetoněmeckou stranu“).¹²⁴

V parlamentních volbách v roce 1935 se Sudetendeutsche Partei stala nejsilnější německou stranou v českých zemích se ziskem 1 249 530 hlasů, tj. 15,2 %. To znamenalo zisk 44 mandátů v poslanecké sněmovně a 23 mandátů v senátu. Volební úspěch se odrazil na jejím počtu členů. Zatímco v roce 1935 měla 384 982 členů, o tři roky později, v červnu 1938 se rozrostla členská základna na 1 349 780.¹²⁵

Při komunálních volbách v roce 1938 již odevzdalo dokonce devět desetin všech německých voličů své hlasy SdP. Volební vítězství Henleinovy SdP vytvořilo předpoklady pro uplatňování nároku nacistického Německa na „sudetské oblasti“.¹²⁶

Není tajemstvím, že NSDAP ideově a posléze i finančně podporovala SdP. Boje sudetských Němců za sebeurčení využil Hitler k

123 MANDELOVÁ, Helena, KUNSTOVÁ, Eliška, PAŘÍZKOVÁ, Ilona. *Dějiny 20. století*. Liberec: 2004, s. 46

124 MACHÁČEK, Pavel. *Cesta Čechů a Němců k dnešku*. Praha: 2002, s. 45

125 NĚMEČEK, Jan a kol. *Cesta k dekretům a odsunu Němců*, Praha: 2002 s. 20

126 BRANDES, Datlef, KURAL, Václav. *Cesta do katastrofy 1938-1947, Stav výzkumu a problémy; In: Cesta do katastrofy, Československo-německé vztahy 1938-1947, Referáty z třetí konference česko-německé komise konané ve dnech 7.-9. října 1992 ve Štíříně u Prahy*. Praha: 1992, s. 9

destabilizaci a posléze k destrukci Československa. Vedení SdP s Konrádem Henleinem se stalo ochotným nástrojem Hitlerovy zahraniční politiky.¹²⁷

V roce 1937 Henlein požádal o „*připojení sudetoněmeckého území a vůbec celého česko-moravsko-slezského prostoru k říši*“.¹²⁸

V dubnu 1938 vedení SdP zformulovalo svůj program. O Henleinových skutečných záměrech nejlépe svědčí následující slova adresovaná Hitlerovi 28.3.1938 : „*Musíme tedy vždy požadovat /od pražské vlády/ tolik, abychom nemohli být uspokojeni.*“¹²⁹ Následující kroky těmto slovům odpovídaly.

Henleinovci rafinovaně stupňovali své požadavky, které rozvracely stát. Československá vláda nabízela v únoru 1937¹³⁰ konstruktivní jednání o sudetoněmecké otázce, ale Henlein je nepřijal. V dubnu 1937 navrhl zákon o ochraně národa, avšak vláda tento návrh odmítla jako protiústavní. Henlein tedy navrhuje autonomii.

Vyvrcholením Henleinova snažení byl sjezd SdP v Karlových Varech, který začal 23.4.1938. Henlein se tu prezentoval jako vůdce sudetoněmeckého národa, jehož podporuje 90 % sudetských Němců. Podmínkou mírového soužití v Československu se stal Karlovarský program. Henleinovci však dělali vše pro to, aby k žádné dohodě nedošlo. Svá slova podpořili sabotážemi, ozbrojenými útoky na státní instituce (včetně odvedení policistů do Německa)¹³¹ a nepokoji. V jejich snažení je podporovala Goebelsova propaganda i Hitlerovy ultimativní projevy vůči Československu.

Češi byli rozhodnuti svůj stát hájit se zbraní v ruce, proto

127 BAUER, Franz a kol. *Tisíc let česko-německých vztahů*. Praha: 1991, s 173

128 Peter Glotz říká :., *Konrad Henlein pracoval ve prospěch Hitlerovy brutální anexionistické politiky. Tím přispěl k rozbití ČSR, ale také k ilegitimování oprávněných požadavků Němců v Čechách, na Moravě a ve Slezsku. Vyhánění se jeví jako spravedlivé, neboť existovalo Henleinovo hnutí. To, že mohlo natolik zmohutnět, však umožnila jen okolnost, že se u velkého souseda – v Německu – chopil moci Hitler a v letech 1933-1939 udělal z této země znovu velmoc.*“ (In: GLOTZ, Peter. *Vyhánění, České země jako poučný případ*. Praha- Litomyšl : 2006, s. 94)

129 GLOTZ, Peter. *Vyhánění, České země jako poučný případ*. Praha- Litomyšl : 2006, s. 93

130 18.2.1937 byl schválen vládní program národnostní politiky.

131 ed. MEJDROVÁ, Hana. *Trpký úděl, Výbor dokumentů k dějinám německé sociální demokracie v ČSR v letech 1937-1948*. Praha: 1997, s. 60, dokument č. 44, s. 62, dokument č. 48

vyhlásil prezident Beneš hned v květnu částečnou mobilizaci. Hitler ještě svůj „plán Grün“, proti němuž ČSR v druhé polovině třicátých let vystavěla moderní pohraniční opevnění, nerealizoval.

Tehdy však bylo již mezinárodní postavení Československa oslabeno. Britský premiér Neville Chamberlain jen v srpnu 1938 vyslal do ČSR lorda Waltera Runcimana jako nezávislého pozorovatele, aby posoudil situaci. K. Henlein a K. H. Frank mu oznámili, že sudetští Němci teď už nepožadují autonomii, ale právo na sebeurčení, což znamenalo stát se občany a součástí říše. Runciman proto doporučil Chamberleinovi, aby ČSR odstoupila své pohraničí. Chamberlein třikrát navštívil v Německu Hitlera, jenž požadoval stále větší ústupky od ČSR.

V téže době vyjadřovala většina občanů svými mohutnými protesty odhodlání nevzdat se českého pohraničí. Prezident Beneš jmenoval novou úřednickou vládu v čele s generálem Janem Syrovým. SdP byla zakázána. Její funkcionáři uprchli do Německa.

Odhodlané a výborně vyzbrojené Československo čekalo připraveno k obraně, a proto 23. září 1938 vyhlásilo všeobecnou mobilizaci, která vyjádřila vůli lidu bránit vlast.

29. 9. 1938 však Hitler, Chamberlain, Mussolini a Daladier podepsali mnichovskou dohodu, která znamenala odstoupení československého pohraničí s německou většinou v následujících prvních deseti říjnových dnech bez boje. Zástupci ČSR nebyli k jednání přizváni. I když podle platné legislativy měl rozhodovat o územních změnách pouze parlament, zklamaná československá vláda po zvážení celé situace mnichovský diktát přijala, neboť souhlasila se stanoviskem prezidenta Edvarda Beneše, že marný boj by přinesl jen zkázu národa.¹³²

Proti kapitulaci se ve vládě a v koalici postavili jen ministři Zenkl, Nosál, Ježek, Bukovinský a Mentl, poslanci Remeš, Knebort a Rašín. Poslanci z výboru na obranu republiky zapřísahalo Beneše,

132 CUHRA, Jaroslav, ELINGER, Jiří, GJURIČOVÁ, Adéla, SMETANA, Vít. *České země v evropských dějinách*. Praha, Litomyšl : 2006, s. 95

aby zabránil „katastrofě, která promění armádu i národ v zoufalý, ale také odhodlaný dav. Jediný způsob záchrany je v odmítnutí mnichovské podlosti a v nabídce mezinárodní mírové konference.“ Při osobní audienci členů výboru u prezidenta 30.9.1938 Beneš zopakoval důvody přijetí Mnichova poslancům Stránskému, Davidovi, Richterovi, Tykalovi, Gottwaldovi, Staškovi, Rašínovi a Klímovi, kteří s tím nesouhlasili.

Gottwald oponoval svým známým výrokem: „*Bránili se Habešané, brání se Španělsko, máme skvělou armádu, národ je jednotný, svět nás nemůže nechat v osamocení.*“ David dodal: „*Masaryk nás učil, že lepší smrt než otroctví a lid nepochopí, že jsme se vzdali bez výstřelu.*“ Beneš však neustoupil.¹³³

Mnichov se stal synonymem zrady. Dodnes je vnímán jako symbol politiky zbabělého ustupování, kapitulanství a podléhání požadavkům agresora. Pro Čechy a jejich představitele - zejména pro prezidenta Beneše - se stal symbolem bezmoci, kterou je třeba odčinit. Kořeny mnoha budoucích rozhodnutí i směr dalšího vývoje ČSR lze hledat právě v tomto „mnichovském komplexu“. Dodnes tyto události vyvolávají řadu emocí, hypotetických úvah a fabulací o tom, jaké důsledky by následovaly, kdyby nebyl diktát přijat.

Filozof Jan Patočka vyjádřil tehdejší pocity slovy : „*Říkám, že obyvatelstvo bylo připraveno ke krajním obětem, že chtělo bojovat třeba bez spojenců.... Je možné, že by to bývala válka krátká, jak ukázaly pozdější zkušenosti. Ale pak by ani oběti nebyly bývaly tak nadměrně veliké. Ani jediný z malých národů, které se v těch dobách odvážily vzdorovat gigantu, nebyl úplně potřen.*“¹³⁴

Mnichov měl bezprostřední nebo i pozdější následky nejen pro národ český, ale i německý, neboť rozbil poslední demokratický stát ve střední Evropě, zbývající území ČSR posunul značně doprava a mezinárodně učinil zcela závislým na nacistickém sousedu; národnostní

133 KURAL, Václav. *Konflikt místo společenství, Češi a Němci v československém státě (1918-1938)*. Praha : 1993 , s. 205

134 TIGRID, Pavel. *Kapesní průvodce inteligentní ženy po vlastním osudu*. Praha: 1992, s. 79

problém sudetských Němců vyřešil jen tím, že je začlenil do německého státu, zasadil ránu sudetoněmeckým demokratům a antifašistům. Byl důležitým krokem Hitlerova dobývání střední Evropy, uskutečněné za podpory většiny sudetských Němců, jejichž nacionální zájmy se ztotožnily s velmocenskými zájmy A. Hitlera.

Podle Karla Kaplana: „*Průběh a výsledky II. světové války potvrzují, že ten, kdo pustil nebo pomáhal Hitlerovi do střední Evropy, uvolňoval tam cestu Sovětskému svazu po válce. Sovětská vojenská přítomnost ve střední Evropě byla rozhodujícím klíčovým předpokladem prosazení masového odsunu německých menšin, i sudetských Němců. Bez tohoto předpokladu by se nepodařilo ani Benešovi odsun prosadit.*“

135

135 KAPLAN, Karel. *Poválečné Československo, Československo 1945-1948, Národy a hranice*. Mnichov: 1985, s. 132

8. PŘÍPRAVA „KONEČNÉHO ŘEŠENÍ“ ČESKÉ OTÁZKY

8.1 DRUHÁ REPUBLIKA – PŘEDEHRA PROTEKTORÁTU

ČSR ztratila zabráním pohraničí třetinu území i obyvatel a přišla o svoji přirozenou hradbou hor s celým nevyužitým pevnostním systémem.

Po vstupu německých jednotek nastalo vyhánění Čechů z pohraničí. Podle posledních údajů bylo vysídleno asi 250 000 Čechů, německých antifašistů a Židů, kteří jen s nejnужnějšími věcmi uprchli do vnitrozemí, neboť proti nim mířila vlna msty a fanatismu. České menšině na odtržených územích se nedostalo ani zlomku práv, která měla německá menšina v meziválečném Československu.^{136 137 138} Země byla oslabena i ekonomicky, neboť na ztracených územích ležela podstatná část hnědouhelných dolů a průmyslu.

Nastalo období tzv. druhé republiky s prezidentem Emilem Háchou, zjednodušeným politickým systémem smršknutým na Stranu národní jednoty a Národní stranu práce a úpornou snahou nedráždit ani neprovokovat mocného nacistického souseda.

8.2 POD OCHRANOU ŘÍŠE

Bylo zřejmé, že bezbranné torzo bývalé ČSR nemá naději na dlouhou existenci. Hitler dosáhl toho, že 14. března 1939 Slovensko a Podkarpatská Rus vyhlásily samostatnost. Téhož dne oznámil Adolf Hitler prezidentu Emilu Háchovi v Berlíně, že vzal „pod ochranu“ český národ se zbývajícím územím. 15. března osobně navštívil Prahu. Následující den byl oficiálně zřízen Protektorát Čechy a Morava. České

136 NĚMEČEK, Jan a kol. *Cesta k dekretům a odsunu Němců*, Praha: 2002, s. 55

137 Ilustrují dobou svědectví přímých účastníků In: ed. MEJDROVÁ, Hana. *Trpký úděl, Výbor dokumentů k dějinám německé sociální demokracie v ČSR v letech 1937-1948*. Praha: 1997, s. 70-72, dok. č.1 - 4, s. 76, č. 8

138 O zatýkání německých antifašistů svědčí dokumenty, In: ed. MEJDROVÁ, Hana. *Trpký úděl, Výbor dokumentů k dějinám německé sociální demokracie v ČSR v letech 1937-1948*. Praha: 1997, s. 72-81, dok. č.5, č. 7, č.9, č. 10, č. 11, č.13

země se staly součástí Velkoněmecké říše. Došlo ke vzniku dvojkolejní správy: protektorátním úřadům byly nadřazeny říšské úřady. Obdobně to bylo se soudy i složitými právními normami.¹³⁹

Také protektorátní vláda a prezident podléhali zastupujícímu říšskému protektorovi Konstantinu von Neurathovi a státnímu tajemníkovi K. H. Frankovi.

Společnost v Čechách se rozdělila na „mlčící většinu“, výraznou menšinu, která se zapojila do odboje a část kolaborující s okupační správou.

Záhy po okupaci českých zemí začali nacisté s přípravou „konečného řešení“ („Endlösung“) české otázky. Němečtí okupanti považovali území Čech a Moravy za svůj výsostný prostor. Již v létě 1939 navrhli koncept nazvaný „Český problém“, podle něhož měli vystěhovat představitele inteligence, kapitálu a Židů ze země a nasadit české dělníky na práci pro německé hospodářství v říši. Předpokládali, že se tímto způsobem odnárodní. Součástí připravovaného plánu měla být následná kolonizace české kotliny německým obyvatelstvem.

Na tento plán navazovaly Henleinovy plány na rozbití územní celistvosti a dlouhodobější plán germanizace, vypracovaný K. von Neurathem a K. H. Frankem, kteří ztotožňovali slovo germanizace s asimilací; ta se však týkala jen lidí „rasově vhodných“. K. H. Frank své plány opakoval i v následujících letech. Na jeho příkaz vypracoval Hlavní rasový a osídlovací úřad v Berlíně studii, podle níž 45 % Čechů bylo vhodné k poněmčení, 40 % označili za nevyrovnané míšence a 15 % za osoby rasově cizí.¹⁴⁰

Vyvrcholení plánů na poněmčení souvisí s nástupem Reinharda Heydricha do funkce říšského protektora 28. září 1941. Ten se neuvědíl jen stanným právem a ochromením odbojového hnutí, ale i proslulým projevem v Černínském paláci, v němž nastínil své i nacistické záměry, když mj. vysvětlil politiku „cukru a biče“ pro dělníky a zároveň zdůraznil, že: „... *tento prostor musí být jednou provždy německý...*

139 NĚMEČEK, Jan a kol. *Cesta k dekretům a odsunu Němců*, Praha : 2002, s. 59

140 NĚMEČEK, Jan a kol. *Cesta k dekretům a odsunu Němců*, Praha : 2002, s. 59-61

a Čech zde nemá koneckonců co pohledávat.“ Dále zcela bez obalu dodal: „*Rasově vyhovující asimilovat a poněmčít, rasově nevyhovující, avšak pozitivně smýšlející sterilizovat, rasově vyhovující, ale negativně smýšlející postavit ke zdi.*“¹⁴¹ Kromě toho spekuloval o nutnosti vystěhování části českého národa na východ, protože je tam „místa dost“¹⁴²

Z Heydrichova projevu vyplývá, že přijížděl do Prahy s chladnokrevně promyšlenou představou o míře teroru: chtěl jej využít k zastrašení, ale současně kombinovat s politickou i sociální demagogií a vmanévrovat Čechy do útrpného postavení, spočívajícího v mlčenlivé a otrocké práci pro okupanty.

Není divu, že právě tento muž, který nechal zatknout a popravit předsedu protektorátní vlády Eliáše a nařídil v krátkém období od 27. září do 29. listopadu 1941 popravy 404 osob, se stal terčem atentátu parašutistů vyslaných z Londýna. Třebaže byla odvěta okupantů pro český národ zdrcující a počet obětí tzv. druhého stanného práva se odhaduje na 3188 zatčených, z nichž bylo 1357 zastřelených, včetně občanů vyhlazených Lidic a Ležáků i mnoho dalších obětí umučených v koncentračních táborech, tento čin vyvolal oprávněně značnou pozornost v celém demokratickém světě.

Konkrétní formou realizace nacistických plánů bylo vysídlování obyvatel z některých oblastí v českých zemích. Prvním krokem byly přípravy na vytvoření tzv. zemského mostu od Prahy k Litoměřicím, dále vytvoření německé přehrady od Prahy přes Brno, Olomouc až k Ostravě. Nacisté chtěli osídlit i území jižně od Brna a propojit je s německými oblastmi. Cílem těchto příprav mělo být rozdrobení oblastí českého osídlení a jejich asimilace s Němci. Reálně tuto politiku uplatnili při rozšiřování vojenských cvičišť v oblasti Milovic a Brd, poté v letech 1942-1944 při největším vysídlování v českých zemích, kdy v několika etapách vystěhovali přes 30 000 obyvatel z 65 obcí území Benešovska, Neveklovska a Sedlčanska, aby z tohoto výsostně

141 GLOTZ, Peter. *Vyhnání, České země jako poučný případ. Praha - Litomyšl : 2006, s. 114-115*

142 www.comrad.cz/projevRH.htm (Staženo 20.2.2008)

českého prostoru v trojúhelníku mezi Sázavou a Vltavou vytvořili cvičiště zbraní SS (SS-Truppenübungsplatz Böhmen), na němž platily jen říšskoněmecké zákony. Obdobně si počínali na Vyškovsku, Boskovicku a Prostějovsku na Moravě, kde vystěhovali 18 000 obyvatel 33 obcí.¹⁴³

Největším výrazem genocidy v českých zemích se stejně jako v říši stali zdejší Židé. 77 297¹⁴⁴ jmen obětí holocaustu z Čech a Moravy napsaných na stěnách Pinkasovy synagogy v Praze jsou dodnes varovným mementem.

Nacistické rasové politice padlo za oběť i 6000 Romů.

Další plány, které němečtí nacionální socialisté osnovali proti Čechům, zůstaly ve stádiu návrhů.¹⁴⁵ Přesto jsou výrazem pohrdání lidskými právy a patrně příčinou následujících událostí.

143 GLOTZ, Peter, *Vyhnání, České země jako poučný případ*, Praha-Litomyšl 2006, s. 59-61

144 Některé prameny uvádějí 265 000 obětí holocaustu u nás (In :CUHRA, Jaroslav, ELINGER, Jiří, GJURIČOVÁ, Adéla, SMETANA, Vít. *České země v evropských dějinách*. Praha, Litomyšl: 2006, s. 151)

145 BAUER, Franz a kol., *Tisíc let česko-německých vztahů*, Praha 1991, s. 179

9. HISTORIE ODSUNU Z ČSR

9.1 ZROZENÍ MYŠLENKY NA ODSUN NĚMCŮ V DOMÁCÍM ODBOJI

Odsun Němců z Československa vyvolává dodnes rozpaky a nutí příslušníky obou národů k hledání odpovědi na jeho opodstatnění.

Doba 2. světové války byla dobou vypjatých emocí, v níž rozvahu a racionalitu nahrazovala rychlá a „jednoduchá řešení“. Následkem prožitých zkušeností Češi ztotožnili boj proti nacismu s bojem proti Němcům vůbec. Ve víru nacionalistických vášní převládla snaha o vyřešení problému jednou provždy, neboť na základě prožitých událostí došli Češi k přesvědčení, že s Němci v jednom státě žít nelze.

Rozhodujícím faktorem byl Hitlerův nacismus a přístup sudetských Němců, kteří „ v roce 1937 přijali Henleinovu nabídku, stali se subjektem politiky“, která vedla k Mnichovu. Přestože se za výsledky SdP skrývalo mnoho lidí neangažovaných a zstrašených, podařilo se vytvořit mezi Čechy a Němci hlubokou „propast“. Mnichov byl příčinou „razantního, ba krutého rozchodu Čechů se sudetskými Němci po válce“.¹⁴⁶

Hledající způsoby řešení německé otázky začaly se objevovat návrhy na nucený odsun Němců po skončení války patrně hned po začátku fašistické okupace v létě 1939. Vcítíme-li se do atmosféry života v protektorátu, nemůže nás překvapit, že první návrhy přišly z prostředí nekomunistických odbojových organizací. Svědectví o tehdejších náladách poskytují i ilegální tiskoviny jako např. *V boj a Český kurýr* či *depeše*, které přicházely do Londýna.

Prvním návrhem odsunu byl program Obrany národa z léta 1939, podle něhož „*se měli Němci během 24 hodin odebrat za hranice, přičemž jim bylo dovoleno vzít si 10 marek a 30 kg na osobu s vyloučením všech cenností.*“¹⁴⁷

146 KURAL, Václav. *Konflikt místo společenství, Češi a Němci v československém státě (1918-1938)*. Praha: 1993, s. 207

147 VRABEC, Václav. *Vznik myšlenky odsunu v domácím odboji*, In: *Dějiny a současnost*, 1/1990,

Obrana národa s Petičním výborem Věrní zůstaneme formulovaly ve společném návrhu otázku odsunu Němců velmi radikálně, když napsali, že „*Německé občanství, které sudetští Němci získali v roce 1938, jim mělo být zachováno a měli být posuzováni jako občané nepřátelského státu. Jejich veškerý majetek měl být konfiskován jako náhrada za utrpěné škody na československém majetku.*“¹⁴⁸

Přibližně ve stejné době vypracovala skupina Politického ústředí vedená prof. Zdeňkem Peškou memorandum o řešení menšinové otázky v osvobozeném Československu. V něm se psalo, že je „*integrální provedení odsunu uskutečnitelné jen za předpokladu, kdyby potrvaly mnichovské hranice. ... Za optimální považovalo výměnu obyvatelstva...*“ Jinak byli proti odsunu a prohlašovali, že Němci, kteří se aktivně exponovali pro republiku, by měli právo v ní zůstat.“ Memorandum jasně navrhovalo „*zbaviti /se/ těch, kdož se ukázali nespolehlivými a kdož dokonce pracovali na rozbití ČSR.*“¹⁴⁹

Třetím dokumentem je rozsáhlý návrh k programu Petičního výboru Věrní zůstaneme, který rozvíjí myšlenky z depeše, odeslané E. Benešovi 29.12.1939. V ní se praví: „*Historické hranice jsou nám předpokladem, kdyby byly mezinárodně nutné korektury, tedy vzájemné, a využít jich k redukci počtu Němců je nezbytné.*“ Dále pak říká: „*Jednostranné územní ústupky ve prospěch Německa by zkreslily celý smysl války.*“ A dodává: „*Snížení počtu Němců v republice v míře co nejvydatnější je všeobecným požadavkem našeho národa.*“ V té době ještě tvůrci tohoto elaborátu o 42 stranách pochybují o tom, že by spojenci souhlasili s odsunem tří milionů Němců. Mimo jiné se tu také navrhuje prošetřit případ každého Němce individuálně. Dokument sice vychází z dobově podmíněného principu kolektivní viny, ale připouští diferenciaci.

Pamětníci, kteří se na tomto programu PVVZ podíleli, vzpomínali, že vedli vášnivé diskuse, které přinášely i návrh asimilace

s. 50-51

148 NĚMEČEK, Jan a kol. *Cesta k dekretům a odsunu Němců*, Praha: 2002, s. 61-62

149 VRABEC, Václav. *Vznik myšlenky odsunu v domácím odboji*, In: *Dějiny a současnost*, 1/1990, s. 51-53

Němců, jejich počeštění, vystěhování jen svobodných do 35 let, ženatých do 45 let.

Přes tyto diskuse se stal návrh PVVZ jádrem programu Za svobodu odbojového ústředí ÚVOD. Přímo k národnostním poměrům se vyjadřuje v kapitole Vina a trest v tom smyslu, že „*Národ jako celek nese odpovědnost, v to čítaje i lidi osobně nevinné, ale neodlišitelné od celku.*“ Jinými slovy neodmítá princip kolektivní viny.

Úvahy se dál vyvíjely, rozhodně nebyly statické. Podle Václava Vrabce odrážely reakce na konkrétní události i sociální a politickou příslušnost autorů. Negativní vliv na řešení národnostní otázky měla absence krajní levice, tedy komunistů, kteří po uzavření sovětsko-německého paktu od srpna 1939 postupně přestávali spolupracovat s nekomunistickým odbojem. Obviňovali jej z nacionalismu a šovinismu, ale sami žádné návrhy nepředkládali. Své názory na odsun časem změnili; zejména po kategorickém souhlasu Stalina v roce 1943.

Rozhodnější stanovisko můžeme zaznamenat v ilegálním časopisu Český kurýr, když po necelých dvou letech píše : “ *Vyřešení transferu obyvatelstva německé národnosti z území Československa a jiných států – a to v míře co nejširší – je podle našeho přesvědčení nezbytné, má-li být zachována bezpečná základna míru v budoucnosti.* “¹⁵⁰

Po napadení SSSR ÚVOD ještě stačí před svým rozbitím gestapem zopakovat požadavky na obnovení historických hranic a transfer Němců. Přelom ve vývoji války patrně nutí Beneše tyto názory akceptovat a získávat pro ně podporu představitelů protihitlerovské koalice.

Po heydrichiádě, která prakticky zlikvidovala nekomunistický odboj u nás, navazuje kontinuálně na ÚVOD např. Rada tří. Její leták nazvaný Naše desatero v bodu tři požaduje „stát bez Němců“.¹⁵¹

Až do konce války nebyly tyto postoje revidovány. Ba naopak

150 VRABEC, Václav. *Vznik myšlenky odsunu v domácím odboji*, In: Dějiny a současnost, 1/1990. s. 51-53

151 VRABEC, Václav. *Vznik myšlenky odsunu v domácím odboji*, In: Dějiny a současnost, 1/1990. s. 51-53

koncem války vlivem násilností Schörnerových armád v době povstání, utrpení vězňů při pochodech smrti a odhalení dalších nacistických hrůz ještě zesílily.

Aniž by domýšlela důsledky, ztotožnila se s tímto názorem většina české veřejnosti.

9.2 VÝVOJ PLÁNŮ ČESKOSLOVENSKÉHO EXILU V ZAHRANIČÍ A ZÍSKÁNÍ PODPORY VELMOCÍ PRO ODSUN

O odsunu německé menšiny z ČSR se diskutovalo v československém exilu od počátku války. Určitý zárodek lze vystopovat již od mnichovských událostí v roce 1938. Než došlo k realizaci nápadu, prošel určitým vývojem.

První etapu můžeme časově vymezit Mnichovem 1938 – zrodem myšlenky a podzimem 1941, kdy československá politika v exilu, reprezentovaná Benešem, počítala s tím, že omezí počet a politickou váhu německé menšiny v poválečném státě¹⁵²

Druhou etapu charakterizuje přechod ke koncepci hromadného transferu československých Němců a v prosinci 1943 vyhlášením ideje národního státu Čechů a Slováků.

V třetí etapě usilovala československá reprezentace o uznání, hlavně souhlasu velmocí protihitlerovské koalice s odsunem menšin. „*Výchozím bodem byla přeměna koncepce v politický program vlády a závěrečným bylo její rozhodnutí provést odsun Němců.*“¹⁵³

V mezinárodním kontextu požadovala odsun všech Němců z odstoupeného území jako první hned na podzim 1939 polská exilová vláda v Londýně. V únoru 1940 ústy ministra zahraničních věcí Augusta Zaleského deklarovala, že v „zájmu míru v Evropě“ je třeba dokončit proces odsunu Němců z východní Evropy, započatý v roce

152 BENEŠ, Zdeněk, et al. *Facing history: the evolution of Czech-German relations in the Czech provinces: 1848-1948*, Praha: 2002, s.160

153 KAPLAN, Karel. *Poválečné Československo, Československo 1945-1948, Národy a hranice*. Mnichov: 1985, s. 130

1939 samotným Adolfem Hitlerem, jenž nařídil odsun Němců z Estonska a Lotyšska do Říše. Podle Zaleského mělo být plánované opatření prevencí před novým německým nástupem na východ.¹⁵⁴

Již v květnu 1940 vypracoval britský Královský institut mezinárodních vztahů memorandum pro ministerstvo zahraničních věcí Velké Británie, v němž nastínil úvahu o hledání jiného řešení otázek národnostních menšin pro zajištění míru a stabilizace v Evropě, neboť způsoby řešení z období po I. světové válce se neosvědčily, a tak musí být hledány nové. Tvůrci memoranda jako takové řešení navrhovali nucené přemístění menšin do jejich mateřského státu, respektive jejich vzájemnou výměnu. Podrobně pak rozváděli transfer menšin v různých zemích, včetně Československa, v němž nehovořili pouze o menšině německé, ale i polské a maďarské.¹⁵⁵

Československý exil mohl deklarovat názory až po uznání československé prozatímní exilové vlády Velkou Británií a ostatními spojenci. To se stalo dopisem britského ministra zahraničních věcí lorda E. Halifaxe E. Benešovi 21.7.1940. 18.6.1941 uznali československou řádnou vládu SSSR i Velká Británie.

Benešovy názory na odsun prošly určitou genezí a nebyly tak jednoznačné. Chceme-li být objektivní, nutno přiznat, že Beneš bývá líčen, a mnohdy až démonizován jako hlavní strůjce odsunu Němců ze střední Evropy patrně neoprávněně, neboť musel překonat určitý odpor vůči myšlence vyhnání. Jak sám vzpomíná, je pravdou, že hned po Mnichově přemýšlel, „že až jednou půjde o odstranění mnichovské dohody a jejích důsledků, bude musit být řešena zásadně a definitivně pro náš stát i otázka menšinová, a speciálně otázka našich Němců. Promýšlel jsem bolestně a nescetněkrát problém našich Němců a jeho smysl a význam pro existenci našeho státu a národa.“¹⁵⁶ Zpočátku kombinoval princip odsunu s možností odstoupení určité části území, případně s jeho výměnou. Na těchto názorech trval až do skončení

154 NĚMEČEK, Jan a kol. *Cesta k dekretům a odsunu Němců*, Praha: 2002, s. 66

155 NĚMEČEK, Jan a kol. *Cesta k dekretům a odsunu Němců*, Praha: 2002, s. 64

156 BENEŠ, Edvard. *Paměti, Od Mnichova k nové válce a novému vítězství*. Praha: 1947, s. 312 - 313

války, neboť se domníval, že tento způsob přispěje i k opodstatněnosti odsunu největších provinilců v rámci německé menšiny. Navíc mělo dojít k dalším přesunům i ve vnitrozemí ČSR.

Edvard Beneš si uvědomoval, že bude třeba zvolit takové řešení, aby se „*dalo uplatnit všeobecně evropsky, a aby tudíž bylo řešením, které by mohlo být přijatelné všem za nových poválečných poměrů v evropských státech, jež docela určitě po této katastrofě podlehnou velikým revolučním změnám sociálním ... Jinými slovy: musí to býti v národnostních otázkách pokrok. Prakticky to znamenalo: bude třeba přesvědčit Angličany, Francouze, Američany i Rusy – a možno-li i Němce samé – že při zásadním zachování Československa bude třeba zmenšit velmi radikálně počet jeho menšin; a bude třeba přesvědčit Čechoslováky, že tomuto cíli budou musit i oni sami přinést některé oběti.*“¹⁵⁷

V oficiálním diplomatickém jednání s Brity poprvé použil Beneš pojem odsun v memorandu „Mírové cíle československé“ z 3. února 1941, a to v souvislosti s obnovou Českoslovenka v předmnichovských hranicích.

Edvard Beneš během války taktizoval. Byl však houževnatým vyjednavatelem, měl dlouhodobé cíle a dokázal uplatnit mnohé argumenty.¹⁵⁸ 6. ledna 1942 zveřejnil Memorandum o otázce hranic ČSR. Beneš se domníval, že značná část Němců koncem války z ČSR uprchne sama. Pro zbývající obyvatele navrhoval kombinaci odsunu se zachováním občanství antifašistů. Beneš požadoval obnovu předmnichovských hranic, ale zároveň připouštěl postoupení československého pohraničního území Německu, i když se obával odporu domácího i zahraničního odboje. Výměnu území chtěl proto spojit s transferem 1 200 000 – 1 400 000 československých Němců, což celkově představovalo asi 2 100 000 Němců. V ČSR by zůstal asi jen milion obyvatel německé národnosti. Transfer měl být organizovaný, se souhlasem velmocí. Benešovy představy, včetně

157 BENEŠ, Edvard. *Paměti, Od Mnichova k nové válce a novému vítězství*. Praha: 1947 s. 315

158 GLOTZ, Peter. *Výhnání, České země jako poučný případ*. Praha-Litomyšl: 2006, s. 135

zřízení sudetoněmecké samosprávy, však narazily na odpor nejen v domácím odboji, ale i u exilové vlády.

K nejdůslednějším odpůrcům úvah o odsunu v Benešově pojetí patřili funkcionáři sudetoněmecké demokracie v anglickém exilu – především Wenzel Jaksch. S ním se prezident Beneš setkal několikrát. Poslední schůzka se konala 1. prosince 1942¹⁵⁹. Později si vyměnili několik dopisů. K zásadní shodě však mezi nimi nedošlo. Podle Jaksche si doba vyžadovala řešit středoevropský prostor nově „*federativním uspořádáním, kupř. společenstvím Rakouska, Maďarska, Polska s Čechy, Slováky a sudetskými Němci ... ; sudetská otázka není jen problémem českomoravským, ale celoevropským.*“ To bylo pro Beneše, který musel respektovat výhrady domácího odboje, nepřípustné.¹⁶⁰ Třebaže byly nabízeny Jakschovi posty v exilových institucích, nikdy je nepřijal ani se s názory na odsun neztotožnil. Rozsah plánovaného vysídlení přirovnal k „tahací harmonice“ a k Benešovým aktivitám i k jeho osobnosti se stavěl velmi kriticky. Němečtí sociální demokraté i komunisté vytýkali, že československá vláda nenabídne sudetským Němcům ani autonomii, aby měli aspoň čím argumentovat.¹⁶¹

Beneš zpracoval své tehdejší postoje v memorandu „Mírové cíle Československa“ z 4. února 1941, v němž se soustředil na požadavky nově uspořádané střední Evropy podle nově pojatého etnického principu, radikálnějšího, než byl princip versailleský. Tato koncepce bude znamenat „*přemístění obyvatelstva českého a německého v Čechách a na Moravě, ...omeziti a zmenšiti jej na takovou míru, jak to jen bude možné a jak to poválečné poměry dovolí ... Tím by napříště existovala území politicky a právně jen jednonárodní ...*“ Smíšená

159 Některé prameny zmiňují další schůzku ještě v dubnu 1943 (In: BRANDES, Detlef. *Cesta k vyhnání 1938-1945. Plány a rozhodnutí o „transferu“ Němců z Československa a Polska.* Praha: 2002)

160 KURAL, Václav. *Místo společenství – Konflikt ! Češi a Němci ve Velkoněmecké říši a cesta k odsunu (1938-1945)*, Praha 1994, s. 120-152

161 Srov. In: BENEŠ, Edvard. *Paměti, Od Mnichova k nové válce a k novému vítězství, Praha 1947; Beneš, Edvard, Šest let exilu a druhé světové války.* Praha: 1947; JAKSCH, Wenzel. *Cesta Evropy do Postupimi.* Praha: 2000; BRANDES, Detlef. *Cesta k vyhnání 1938-1945, Plány a rozhodnutí o „transferu“ Němců z Československa a Polska,* Praha: 2002 aj.

území by zcela zanikla¹⁶²

S touto koncepcí však Beneš narazil na nesouhlas nejen v domácím odboji, ale i v české a sudetoněmecké londýnské emigraci. Proto Beneš po dalších dlouhých diskusích dochází k návratu k ideji odstupu a vysídlení.¹⁶³

Výkonný výbor německé sociální demokracie formuloval své zásady v memorandu „Naše stanovisko“, v němž deklaruje „nadmárodní koncepci státu“. Uvádí příklady diskriminace Němců v ČSR po roce 1918 a uzavírá slovy: „*Dnes nás reklamují jako „Čechoslováky“.* Pokud jde o povinnosti jsme rovnoprávní „Čechoslováci“; jakmile jde o práva, jsme nežádoucí „Němci“. Varuje před transferem slovy: „*Vyhnaní sudetští Němci jsou českému národu pro budoucnost nebezpečnější než sudetští Němci, kteří zůstanou doma a budou spokojeni ...*“¹⁶⁴

Důležité bylo získání souhlasu s odsunem od představitelů protihitlerovské koalice. Zpočátku byli spojenci zdrženliví. Po získání souhlasu britské vlády s vytvořením prozatímní i řádné exilové vlády přijala vláda Velké Británie „*všeobecný princip transferu německých minorit*“ po válce ze zemí střední a jihovýchodní Evropy na základě memoranda A. Edena z 2. července 1942. Vzhledem k pochybnostem některých členů britského kabinetu o tom, zda má Velká Británie schvalovat tak rozsáhlý transfer obyvatelstva střední Evropy, navrhl Foreign Office zřízení zvláštní britské Mezirezortní komise pro transfer německého obyvatelstva. Ta po důkladném zkoumání a zvážení „*všech pro i proti*“ transfer z Polska i z ČSR doporučila, ale varovala, že „*jde o obrovský problém. Přesuny budou nevyhnutelně příčinou velkého utrpení a mnohé kritiky. A budou překážkou evropské obnovy. Je možno je obhajovat pouze z důvodu a) bezpečnosti, b) ochrany přesídlenců před špatným zacházením, pokud by zůstali, c) možnosti, že*

162 KURAL, Václav. *Místo společenství – Konflikt ! Češi a Němci ve Velkoněmecké říši a cesta k odsunu (1938-1945)*. Praha: 1994, s. 137-140

163 KURAL, Václav. *Místo společenství – Konflikt ! Češi a Němci ve Velkoněmecké říši a cesta k odsunu (1938-1945)*. Praha: 1994, s. 137-140

164 BRANDES, Detlef. *Cesta k vyhnání 1938-1945, Plány a rozhodnutí o „transferu“ Němců z Československa a Polska*. Praha: 2002, s. 168-169

Evropa složená ze stejnorodých států bude nakonec spolupracovat harmoničtěji.“¹⁶⁵

3. dubna 1943 došlo k Benešovu setkání s Churchillem, který připustil, že transfer asi bude nutný, ale nemínil deportaci, preferoval spíš dobrovolný odchod. Velká Británie svůj názor potvrdila i před cestou E. Beneše do USA, a znovu v roce 1944 ve zprávě britského Výboru pro odsun německé populace jak z Polska, tak z Československa. Zpráva ještě počítala s možností transferu z Maďarska, Rumunska, Jugoslávie a Alsaska-Lotrinska. V souvislosti s transferem upozorňovala sice na riziko ekonomických, politických a humanitárních problémů, ale nedoporučovala, aby pro národnostní menšiny zavedli jakoukoliv zvláštní mezinárodněprávní ochranu.

Americký souhlas s odsunem vyslovil při Benešově návštěvě USA americký prezident F. D. Roosevelt v květnu 1943. Státní ministr Hubert Ripka tlumočil zprávu o americkém souhlasu s transferem sovětské vládě. Ještě během Benešovy návštěvy USA přišla do Washingtonu sovětská pozitivní odpověď na odsun; potvrzena byla i nejvyššími sovětskými představiteli při Benešově návštěvě Moskvy v prosinci 1943. 7. listopadu 1944 vyslovila souhlas s principem transferu i Francie.¹⁶⁶

9. června 1943 rozeslalo exilové ministerstvo vnitra k připomínkám „návrh ústavního dekretu o zániku státního občanství některých československých občanů“, který získal podporu u ministerstva financí a zejména u Kanceláře prezidenta republiky.

Přestože debata nebyla ukončena, prezident Beneš předložil memorandum známé jako „desetibodový zápis“ při své návštěvě v Moskvě Molotovovi a Stalinovi.¹⁶⁷

Prezident Edvard Beneš a jeho exilová vláda prosadili své návrhy. Jak později napsal Wenzel Jaksch: „*Beneš vsunul nohu do*

165 BRANDES, Detlef. *Cesta k vyhnání 1938-1945, Plány a rozhodnutí o „transferu“ Němců z Československa a Polska*. Praha: 2002. s. 225

166 NĚMEČEK, Jan a kol. *Cesta k dekretům a odsunu Němců*, Praha: 2002, s. 75-76

167 KURAL, Václav. *Konflikt místo společenství, Češi a Němci v československém státě (1918-1938)*. Praha: 1993., s. 216-218

pootevřených dveří a prošel s celým zavazadlem svých vysídlovacích plánů.“¹⁶⁸

Při moskevských jednáních londýnské emigrace s komunisty a prezidenta E. Beneše se sovětskými představiteli v březnu 1945 Sověti znovu projevíli zásadní souhlas s vysídlením Němců z Československa, i když poukazovali na potřebnou shodu se západními spojenci. Současně se trochu počítalo s tím, že odsun bude proveden „automaticky“ - jinými slovy, že Němci před ustupující armádou uprchnou sami.

O odsunu Němců z Polska, Československa a Maďarska definitivně rozhodla Postupimská konference vítězných velmocí konaná ve dnech 17.7.-2.8.1945, při níž účastníci dospěli k dohodě. Vymínili si však, že musí být zastaven tzv. divoký odsun a transfer měl být nadále prováděn spořádaně a lidsky. (viz. příloha č. 17)

Podle zásad z Postupimi pak Spojenecká kontrolní rada schválila v Berlíně plán odsunu Němců a stanovila konkrétní počty odsunovaného obyvatelstva do jednotlivých okupačních zón. Celkem mělo být odsunuto z Československa, Maďarska a Rakouska 3 150 000 osob, z Polska pak 3 500 000, které měla přijmout všechna čtyři okupační pásma v Německu.

Podle předpokladů by rozmístili do sovětského pásma 750 000 a do amerického pásma 1 750 000 Němců z Československa.

Odsun měl začít v prosinci 1945 a skončit začátkem srpna 1946.¹⁶⁹

Je zarážející, že v té době jiné než radikální řešení ani nikdo nehledal.

168 JAKSCH, Wenzel. *Cesta Evropy do Postupimi*. Praha: 2000, s. 242

169 NĚMEČEK, Jan a kol. *Cesta k dekretům a odsunu Němců*, Praha : 2002, s 92-93

9.3 DEKRETY PREZIDENTA REPUBLIKY

Po osvobození stanovil rámcová pravidla postupu vůči Němcům tzv. Košický vládní program v VIII. kapitole. Opatření pro zajištění, stíhání a trestání válečných provinilců upravovala IX. kapitola vládního programu, konfiskace majetku se podle X. a XII. kapitoly měly týkat vedle občanů nepřátelských států (říšští Němci) i německých starousedlíků, kteří pomáhali rozbít republiku.¹⁷⁰

Od 8. května do 28. října 1945, kdy se uskutečnila první schůze Prozatímního národního shromáždění, plnily zákonnou roli dekrety prezidenta republiky. Týkaly se všech oblastí života v osvobozené republice.

Přijetím Košického vládního programu se změnila i role dekretů prezidenta republiky¹⁷¹. Po válce se totiž proti období exilu podíl E. Beneše a jeho kanceláře zmenšoval a naopak vzrůstal vliv a zároveň politická odpovědnost stran Národní fronty, a tím i ministerstev a vlády.

Odsunu Němců se týkalo deset dekretů prezidenta Československé republiky. Dodnes vyvolávají spoustu otázek a diskusí. Zmiňme se o nich jen stručně. Tři z dekretů se týkaly majetku osob německé národnosti :

1. Dekret z 19.5.1945 č. 5/1945 Sb. o neplatnosti některých majetkově-právních jednání z doby nesvobody a o národní správě majetkových hodnot Němců, Maďarů, zrádců a kolaborantů a některých organizací a ústavů nejprve prohlásil za neplatné majetkové převody a majetkoprávní jednání, pokud byla uzavřena

170 STANĚK, Tomáš. *Výhnání a vysídlení Němců z Československa 1945-1948*, In :BRANDES, Detlef - KURAL, Václav (vyd.): *Cesta do katastrofy. Německo-československé vztahy 1938-1947*. Praha 1994; : , s. 131

171 Historie dekretů začíná v říjnu 1940, kdy vydal prezident E. Beneš dekret, jímž bylo mj. stanoveno „*Předpisy, jimiž se mění, ruší nebo nově vydávají zákony, budou vydávány po dobu platnosti zatímního státního řízení v nezbytných případech prezidentem republiky k návrhu vlády ve formě dekretů, které spolupodepíše předseda vlády, respektive členové vlády, pověřeni jejich výkonem.*“ 28. říjnem 1945, dnem 1. zasedání PNS, zanikla pravomoc prezidenta republiky vykonávat zákonodárnou moc ve formě dekretů. (MIKULE, Vladimír. *Dekrety prezidenta republiky po padesáti letech*, In: KURAL, Václav a kol. *Studie o sudetoněmecké otázce*. Praha: 1996, s. 190)

po 29. září 1938 – tím umožnil provedení poválečných restitucí. Naopak majetek „osob státně nespolehlivých“ měl být zajištěn pro následné konfiskace, restituce či znárodnění institutem tzv. národní správy. (viz. příloha č. 14)

2. Dekret z 21.6.1945 č.12/1945 Sb. o konfiskaci a urychleném rozdělení majetku Němců, Maďarů, zrádců a nepřátel českého a slovenského národa. (viz. příloha č. 12)
3. Dekret z 25.10.1945 č.108/1945 Sb. o konfiskaci nepřátelského majetku a Fondech národní obnovy konfiskoval bez náhrady a „ze zákona“.

Z konfiskace byla vyňata jen ta část majetku, která sloužila k uspokojení životních potřeb nebo k osobnímu vykonávání zaměstnání (např. oděv, peřiny, prádlo, domácí náradí, potraviny a nástroje).

Podle ústavního dekretu prezidenta republiky č. 33/1945 Sb. o úpravě československého státního občanství osob národnosti německé a maďarské platilo mj., že českoslovenští občané národnosti německé,

a) kteří podle předpisů cizí okupační moci nabyli státní příslušnosti německé, pozbyli dnem nabytí takové státní příslušnosti československého státního občanství,¹⁷²

b) kteří takto německé státní příslušnosti nenabyli, pozbývají československého státního občanství dnem, kdy dekret nabývá účinnosti, tzn. 10.8.1945. Pokud tyto osoby prokázaly věrnost republice, žádné provinění vůči českému a slovenskému národu, činnost v odboji, nebo utrpení pod nacistickým nebo fašistickým terorem, občanství se jim zachovávalo.

Dekret se vůbec nevztahoval na Němce, kteří se v době zvýšeného ohrožení republiky (21.5.1938-31.12.1946) přihlásili v

172 Podle P. Glotze „byla tato formulace rozporná. Exilová vláda popírala od počátku platnost mnichovské dohody, a tím také všech smluv a nařízeních vzniklých v této souvislosti. V důsledku toho by tedy byla změna státní příslušnosti Němců, k níž došlo o r. 1938, neplatná. To jsou však pouze právnícké kličky.“

(In: GLOTZ, Peter. *Výhnání, České země jako poučný případ*. Praha-Litomyšl: 2006, s. 153

úředním hlášením za Čechy. (viz. příloha č. 16)

Z československého právního hlediska stojí u základů odsunu ústavní dekret prezidenta republiky z 2. srpna 1945 č.33/1945 Sb. o úpravě československého státního občanství osob národnosti německé a maďarské. Podle tohoto dekretu českoslovenští občané národnosti německé pozbyli *ex lege* československého státního občanství a stali se cizinci.

V řízení o vyhoštění se postupovalo podle zákona č. 88/1871 ř.z. a pozdějších předpisů o správním řízení (vládní nařízení č. 8/1928 Sb.)

Odsun upravovaly směrnice ministerstva vnitra, konkrétně např. Směrnice k provádění soustavného odsunu Němců aj.

Osobám, které podle dekretu č. 33/1945 pozbyly československé státní občanství, jakož i některým dalším osobám byla dekretem prezidenta republiky č.71 Sb. uložena pracovní povinnost.

Nesmíme zapomenout též na podepsání tzv. velkého retribučního dekretu z 19.6.1945 a na sérii znárodnovacích dekretů č.100-103/1945 Sb.¹⁷³

9.4 PRŮBĚH ODSUNU

Patrně mnoho bolesti i radosti se mísilo v pocitech lidí, když končila nejstrašnější válka v dosavadních dějinách. Pozvolna se rodila svoboda, a proto převládla úleva a euforie. Ještě však nevyčpěly hrůzy války, které si vyžádaly poslední oběti. Někteří zfanatizovaní fašisté řádili jako pominití. Mýtus o tzv. tisícileté říši se jim hroutil, proto se mstili hnáni strachem i nenávistí. Na prahu míru 5.5.1945 německá komanda vypálila Javoříčko a zastřelila tam 38 obyvatel. Před ním 23.4.1945 byl vypálen Prlov a zastřeleno či upáleno 23 osob. 19.4.1945 stejný osud a stejný počet obětí potkal i Ploštinu.

Vrcholem běsnění se stalo potlačování květnového povstání, při

173 MIKULE, Vladimír. *Dekrety prezidenta republiky po padesáti letech*. In: KURAL, Václav a kol. *Studie o sudetoněmecké otázce*. Praha: 1996, s. 189-202; NĚMEČEK, Jan a kol. *Cesta k dekretům a odsunu Němců*, Praha: 2002, s. 89-92, 93-96; www.psp.cz/cgi-bin/eng/docs/laws/dek/ (Staženo 10.4.2008)

němž jenom v Praze ve dnech 5. - 9.května 1945 zahynulo 1694 osob české národnosti.

Jak referoval britský velvyslanec Nichols z Prahy: „*Němečtí vládci této země věru předvedli brutalitu, svévoli, sadismus a krutost těžko pochopitelných rozměrů.*“¹⁷⁴

I když nám to dnes může připadat neetické, nelze se divit, že bezprostředně po osvobození Československa Rudou armádou a americkými vojsky mnozí Češi vzali spravedlnost do svých rukou, a tak se vzedmula živelná vlna odplaty, která byla reakcí na vše, co jim spáchali okupanti během předchozích šesti let. Lidé obou národností si nějak neuvědomovali, že vlastně oni všichni jsou obětí té nedávné apokalypsy.

Důsledky druhé světové války se staly výrazným předělem evropských dějin. „*Rozsah a míra válečných hrůz, teroru a brutalit překročily vše, co si dosud člověk žijící na starém kontinentě dokázal v souvislosti s uvolněním nejnižších lidských sklonů, s civilizační a mravní destrukcí představit. Zápas s německým nacismem a silami, které ho podporovaly, byl sice za cenu nesmírných obětí vítězně dobojován, ale překonávání válečného běsnění, rozvratu a devastace hodnot se neobešlo bez značných obtíží, bolestí i nových křivd.*“¹⁷⁵

Ve všech zemích a národech Evropy, jež prošly etapou teroru a ponížení, chtěli učinit zadost spravedlnosti, odčinit viny a formulovat pádné a odstrašující memento pro budoucnost. Revoluční doba přijímala a dovolovala mimořádná opatření, nelámala si hlavu s respektováním tradičních zvyklostí jako byla presumpce neviny, dodržování lidských práv a svobod. Naopak „*suspendování občanských a politických práv a svobod, restrikce a diskriminace v sociální, majetkové, profesionální a kulturní sféře, preventivní zatýkání, internování, vyhlásování výjimečného stavu, braní rukojmích, rozsudky stanných („náhlých“) soudů, popravy, vraždy, mučení a násilí všeho*

174 BRANDES, Detlef. *Cesta k vyhnání 1938-1945. Plány a rozhodnutí o „transferu“ Němců z Československa a Polska.* Praha: 2002, s. 336

175 STANĚK, Tomáš. *Perzekuce 1945, Perzekuce tzv. státně nespolehlivého obyvatelstva v českých zemích (mimo tábory a věznice) v květnu-srpnu 1945.* Praha: 1996, s. 5

druhu – to vše dotvářelo atmosféru, v níž ta či ona společnost prodělávala při prudce vznícených emocích proces oddělení od nedávné minulosti a vyrovnání s těmi, kdo se podíleli na jejich tragédiích.“¹⁷⁶

Vláda i její představitelé rozdmýchávali vášně hněvu a odplaty. 17.4.1945 vyzvala Fierlingerova vláda obyvatelstvo, aby se Němcům pomstilo za všechny bestiality a aby nemělo s nepřáteli slitování.

Výrazem opovržení byl v té době i způsob psaní slova „Němec“ s malým „n“ na začátku slova.

KSČ v jednom letáku vyzývala obyvatelstvo: „Zatkněte ihned všechny Němce, kteří k nám po Mnichovu přišli jako okupanti. Podobně postupujte i s těmi domácími Němci, kteří aktivně podporovali Henleina a Franka a účastnili se vyhlazovacího tažení proti našemu národu. Zřídte pro zatčené Němce pracovní tábory a přinuťte je, aby pracovali na znovuvýstavbě toho, co sami zničili ... Zabezpečte nakradený majetek Němců, zrádců a kolaborantů...“¹⁷⁷

Václav Kopecký, komunistický ministr informací, 25.5.1945 v rádiu prohlašuje, že je armáda připravena „k vyčištění pohraničí republiky od Němců a Maďarů.“ S tím pomůže Rudá armáda, dodává ministr školství Zdeněk Nejedlý,¹⁷⁸ jenž si rád vypomáhal reminiscencemi z husitství.

Zdá se, že všichni českoslovenští politici bez rozdílu populisticky využívali vzedmuté vlny nacionalismu a šovinismu, ba dokonce svými prohlášeními ještě „přilévají olej do ohně“ a motivovali národ k ne právě obdivuhodným činům. Úspěšně jim v tom napomáhal i tehdejší – nejen stranický – tisk a rozhlas, jejichž zprávy o transferu a o chování Němců v pohraničí, kde již od konce května 1945 prováděly

176 STANĚK, Tomáš. *Perzekuce 1945, Perzekuce tzv. státně nespolehlivého obyvatelstva v českých zemích (mimo tábory a věznice) v květnu-srpnu 1945*. Praha : 1996, s. 7-8

177 BRANDES, Detlef. *Cesta k vyhnání 1938-1945. Plány a rozhodnutí o „transferu“ Němců z Československa a Polska*. Praha: 2002, s. 332; STANĚK, Tomáš. *Vyhnání a vysídlení Němců z Československa 1945-1948*, In:BRANDES, Detlef - KURAL, Václav (vyd.): *Cesta do katastrofy. Německo-československé vztahy 1938-1947*. Praha 1994; , s. 132 aj

178 BRANDES, Detlef. *Cesta k vyhnání 1938-1945. Plány a rozhodnutí o „transferu“ Němců z Československa a Polska*. Praha: 2002, s. 332; STANĚK, Tomáš. *Vyhnání a vysídlení Němců z Československa 1945-1948*, In:BRANDES, Detlef - KURAL, Václav (vyd.): *Cesta do katastrofy. Německo-československé vztahy 1938-1947*. Praha 1994; , s. 132 aj.

skupiny werwolfů rozsáhlou teroristickou činností, namířenou nejen proti státu, ale i protičeskému obyvatelstvu, vyvolávaly obavy z nebezpečí, jež od Němců hrozí.¹⁷⁹ Nacionalismus se stal součástí národní revoluce.

Manifestací radikálních postojů se totiž politické strany snažily posílit svůj vliv na obyvatelstvo. Co naplat, že mnozí politici – včetně prezidenta republiky Edvarda Beneše - zároveň na druhou stranu vyzývali k dodržování elementárních zásad lidskosti v zacházení s Němci, ale rozpoutané emoce se již nedaly utlumit ani zastavit.

9.5 OD TZV. DIVOKÉHO ODSUNU K ODSUNU ORGANIZOVANÉMU

Mezi Němci vzrůstal neklid a obavy z odplaty již před příchodem Rudé armády. Mnozí se spasilí útekem před frontou, někteří „prožřeli“ a dezertovali od svých jednotek s pomocí českých lidí, kteří jim poskytli civilní ošacení. Řada Němců si ze strachu či z neschopnosti „probudit se ze snu“ a přijmout realitu, zvolila raději dobrovolnou smrt, neboť statistiky, ač velmi nepřesné, zaznamenaly dramatický nárůst jejich sebevražd, mezi které se ovšem posléze započítala i řada nevyjasněných úmrtí.¹⁸⁰ Podle oficiálních československých statistik zemřelo v průběhu roku 1945 celkem 60 137 Němců. Z nich se v kategorii „zevní příčiny úmrtí“ vykazovalo 10 534 případů (včetně 5 558 sebevražd), ve skupině „neznámé příčiny úmrtí“ se uvádělo 2 385 případů.¹⁸¹

Českoslovenští Němci přestali být plnoprávními občany. Nikdo už asi přesně nespočítá, kolik se jich na našem území tehdy nacházelo. Někdy se uvádí, že začátkem května tu bylo včetně uprchlíků z

179 KAPLAN, Karel. *Poválečné Československo, Československo 1945-1948, Národ a hranice*. Mnichov : 1990, s. 149;

LUKAS, Jiří. *Odsun německého obyvatelstva z Prahy v roce 1946* In: *Pražský sborník historický*, XXIII, Praha: 1990, s.94

180 STANĚK, Tomáš. *Perzekuce 1945, Perzekuce tzv. státně nespolehlivého obyvatelstva v českých zemích (mimo tábory a věznice) v květnu-srpnu 1945*. Praha: 1996, s. 51

181 STANĚK, Tomáš. *Vyhnání a vysídlení Němců z Československa 1945-1948*, In: BRANDES, Detlef - KURAL, Václav (vyd.): *Cesta do katastrofy. Německo-československé vztahy 1938-1947*. Praha 1994; s. 132

ostatních částí Evropy asi 4,5 milionů lidí německé národnosti. Jiné odhady spekulují i s počty příslušníků německé branné moci a troufají si odhadnout celkový počet až na šest milionů osob. Pravděpodobnější se zdají být odhady 3 112 000 německých starousedlíků. Odečtou-li se jejich válečné ztráty na bojištích II. světové války (asi 200 000), zajatí vojáci (ze 485 000, kteří narukovali, asi 200 000), a přičtou-li se počty Němců, kteří k nám přišli koncem války důsledkem migrací, šlo patrně o 3,4-3,5 miliónu lidí. Podle vydaných potravinových lístků pobývalo v českých zemích k 25.6.1945 celkem 2 716 239 a v polovině příštího měsíce asi 2 576 000 německých civilistů (v jiných pramenech až 2 811 000 osob).¹⁸²

Realizací odsunu začala akce, s níž u nás dosud nikdo neměl zkušenost a nedovedl si ji ani reálně představit. Nemůžeme se divit, že vysídlování mělo ráz nesystematičnosti a značné dávky improvizace. Nesoudily se konkrétní zločiny a jejich původci, ale muži, ženy i děti na základě principu kolektivní viny, tzn. jejich příslušnosti k německé národnosti.

Hned v prvních květnových dnech nastalo neorganizované a chaotické vyhánění československých Němců. Národní výbory měly registrovat všechny Němce, kteří museli nosit na rukávě pásku s písmenem N – Němec a odevzdat většinu svého majetku. Různé orgány moci z vlastní iniciativy či na pokyn centrálních úřadů, ještě dříve než o tom rozhodly vítězné velmoci a byly vydány československé zákonné normy, libovolně a nesystematicky shromažďovaly německé obyvatelstvo a vyháněly je z jejich domovů. Často se to neobešlo bez násilí, nelidskosti a nekontrolovatelné zvěle.¹⁸³

Ačkoliv „mlčící většina“ Čechů na převážné části území Němcům neubližovala, někteří lidé, vědomi si své beztrestnosti, uchýlili se až k

182 STANĚK, Tomáš. *Vyhnání a vysídlení Němců z Československa 1945-1948*, In: BRANDES, Detlef - KURAL, Václav (vyd.): *Cesta do katastrofy. Německo-československé vztahy 1938-1947*. Praha 1994; s. 132

183 KAPLAN, Karel. *Poválečné Československo, Československo 1945-1948, Národ a hranice*. Mnichov: 1990, s. 136;
srov. STANĚK, Tomáš. *Perzekuce 1945, Perzekuce tzv. státně nespolehlivého obyvatelstva v českých zemích (mimo tábory a věznice) v květnu - srpnu 1945*. Praha : 1996

lynčování osob a drancování jejich majetku. Někde to byli příslušníci lidské spodiny, jinde se však zapojovali i příslušníci československé a sovětské armády, policie atd. Jak dokládají archivní dokumenty, k politováníhodným událostem došlo především v Praze a okolí, v Krásném Březně v Ústí nad Labem, kde po výbuchu továrny na munici, z něhož byli obviněni Němci, došlo k brutálním represím proti místním Němcům, na tzv. Švédských šancích mezi Přerovem na Moravě a Horní Moštěnicí, kde v noci z 18. na 19.6. postříleli 265 Němců, Maďarů a několik Slováků včetně 120 žen a 74 dětí. Početně největší byl pak pochod hrůzy brněnských Němců do Rakouska, do něhož bylo nahnáno na tisíc osob. Kdo nestačil tempu pochodu, byl ponechán osudu či zlikvidován.¹⁸⁴ Obdobné excesy probíhaly i na dalších místech. Jen menší část viníků, kteří se dopustili takových zločinů, se dočkala potrestání.

Lze souhlasit se slovy Jána Mlynárika, který napsal: „*Způsob uskutečňování transferu s veškerou brutalitou a násilím měl pro poválečný československý vývoj osudový význam, který je dosud bagatelizovaný. Za transferu došlo k nevídanému narušení hodnot, hodnototvorných systémů a civilizačních vazeb. Tato ztráta hodnot vycházela z (totální) neúcty a nerespektování práv lidské osobnosti, její důstojnosti a svrchovanosti, v chápání člověka jako člověka. K československým Němcům si mohl dovolit po květnu 1945 každý, co chtěl: nebylo mu v tom bráněno, bylo to dokonce schvalováno a podporováno státní mocí. ... Veřejné popravy, hořící těla na kandelábrech, střílení Němců za bílého dne v ulicích českých a moravských měst ... bylo každodenním školením neúcty k člověku jako nejvyšší hodnotě světa, jeho důstojnosti a právům... Násilí obrácené vůči jinému národu – v hodině vítězství a čase míru – obrátí se v konečných důsledcích proti němu samotnému.*“¹⁸⁵

184 *Kronika 20. století 1940-1948*, Praha: 2007;

STANĚK, Tomáš. *Perzekuce 1945, Perzekuce tzv. státně nespolehlivého obyvatelstva v českých zemích (mimo tábory a věznice) v květnu – srpnu 1945*, Praha: 1996, s. 87

185 MLYNÁRIK, Ján (Danubius), *Tézy o vysídlení československých Němců, Svědectví 57/1978*, s. 105-122 In: *Češi, Němci, odsun, diskuse nezávislých historiků*, Praha 1990, s. 82-83

Dne 8. srpna 1945 vydalo ministerstvo obrany výnos o okamžitém přerušení vyhošťování Němců až do rozhodnutí Kontrolní rady ve smyslu Postupimské dohody.

Organizovaný odsun Němců z Československa byl zahájen na základě rozhodnutí Spojenecké kontrolní rady v listopadu 1945. Podle plánu měl transfer proběhnout ve třech fázích:

1. etapa do poloviny roku 1946 měla vyčerpat odsunové kvóty, stanovené pro jednotlivé okresy;
2. etapa odsunu zbývajících antifašistů, osob z národnostně smíšených manželství a specialistů s rodinnými příslušníky;
3. závěrečná etapa měla řešit odsun kvalifikovaných pracovních sil v průmyslu a zemědělství. Československé úřady musely vytvořit nezbytně nutné zázemí v podobě reorganizovaných sběrných středisek včetně nemocničních a karanténních, dále zabezpečit dopravní prostředky atd. Vláda také zřídila orgán pro řízení odsunu. Garantem přípravy i průběhu transferu se stala československá armáda, která zajišťovala vlakové transporty, jejich bezpečnost, stravování, zdravotní službu až na státní hranice. Evidenci osob, jejich uvědomění o odsunu, vybudování místních odsunových středisek a jejich ostrahu zajišťovaly okresní správní komise ve spolupráci s orgány ministerstva vnitra.¹⁸⁶

Údaje o celkovém počtu odsunutých Němců se značně rozcházejí. Zdá se velmi pravděpodobné, že se do listopadu 1946 vystěhovalo z ČSR 1 859 641 Němců. Z toho do americké zóny 1 223 059 a do sovětské 636 482 osob.¹⁸⁷

Do celkových kvót se později zařadily i osoby, které opustily republiku mimo „řádný“ odsun. Celkový počet vysídlenců tak byl stanoven na 2 232 541 (1 446 059 do amerického a 786 482 do sovětského pásma); přidají-li se i němečtí antifašisté s rodinami aj., pak v celém období let 1945-1947 od nás vysídlilo 2 916 000 osob.¹⁸⁸

186 NĚMEČEK, Jan a kol. *Cesta k dekretům a odsunu Němců*, Praha: 2002 s. 97-100

187 Se sovětskou okupační mocí byly určité potíže; na čas dokonce odmítala přijímat transporty s německými vysídlenci, a tak muselo dojít k novým jednáním

188 STANĚK, Tomáš. *Vyhánění a vysídlení Němců z Československa 1945-1948*, In: BRANDES, Detlef - KURAL, Václav (vyd.): *Cesta do katastrofy. Německo-československé vztahy 1938-1947*. Praha 1994; s. 136

Každý jednatlivec mezi těmi statisíci prožíval strastiplné osudy. Z politického i lidského hlediska jistě prožili zvlášť tragické chvíle němečtí antifašisté. Vykonavatelé moci i projevy protiněmeckých nálad je rozhodně nešetřili. Političtí činitelé neměli dostatek sil ani odvahy vystoupit na jejich obranu. Navíc mnozí – tak jako národní socialisté, nedělali žádný rozdíl mezi antifašisty a ostatními Němci, a proto jim odsun doporučili rovněž.

V únoru 1946 potvrdila nutnost vystěhování antifašistů i československá vláda. Její rozhodnutí se odlišovalo jen tím, že si směli vzít s sebou movitý majetek. Jinak museli v ČSR snášet podobná příkoří jako ostatní Němci.¹⁸⁹

189 KAPLAN, Karel. *Poválečné Československo, Československo 1945-1948, Národy a hranice*. Mnichov: 1985, s. 155-158

10. INTERNAČNÍ TÁBORY V PRAZE A OKOLÍ

10.1 VZNIK INTERNAČNÍCH TÁBORŮ

V široké škále poválečných opatření vztahujících se k německému obyvatelstvu považovanému právem, ale častěji neprávem za provinilé, zaujímaly shromažďování a izolace značného počtu lidí na jedno místo jakousi nutnost. Masové zatýkání a zajišťování, které nastalo hned po osvobození, si použití různých objektů jako táborů doslova vynutilo. Tábory, které tak vznikly, bývaly označeny rozmanitými přívlastky jako např. internační, sběrný, zajišťovací, ubytovací, kárný, trestní, pracovní aj. Pestrá paleta názvů svědčí i o počátečních zmatcích a nejasnostech při jejich zřizování.

O vytvoření internačních středisek se hovoří hned v IX. kapitole Košického vládního programu.¹⁹⁰ Němci totiž měli být soustředěni na vyhrazeném místě, a proto vznikla k tomuto účelu rozmanitá táborová zařízení. Do nich byly zavírány velké skupiny Němců (včetně žen a dětí), aby byly izolovány, shromážděny k odsunu a k pracovnímu nasazení. Tábory zřizovaly správní komise národních výborů. Podle německých zdrojů bylo využito 1215 objektů jako internačních a záchytných táborů, 346 jako pracovních středisek a 215 vězeňských a dalších zařízení.

Zasedání československé vlády rozhodlo o tom, že na území tzv. Velké Prahy je internováno asi 25 000 osob na 40 místech. K internaci sloužily policejní a soudní věznice na Pankráci - tam bylo zpočátku asi 3000 lidí, okresního soudu na Karlově náměstí, dále barákové tábory, kasárna, veřejné budovy, školy a také Zemská donucovací pracovna v Ruzyni. Na stadiónu na Strahově (tzv. koncentrační tábor č. 10) bylo podle nepřesných odhadů umístěno asi 5000-8000 lidí. Lidmi se zaplnily i tábory na Žalově, v Modřanech, v Hloubětíně na Stalinově třídě v Praze XII (Hagibor). Větší počet Němců umístili do kasáren Jiřího z Poděbrad (kolem 2000), dále do kláštera kapucínů a do

190 http://www.svedomi.cz/dokdoby/1945_kosvlpr.htm (Staženo 20.2.2008)

Jízdárny u Černínského paláce v Praze na Hradčanech, v objektu YMCA v Praze Na Poříčí a U Půjčovny, Na Pražačce na Žižkově, na Lobkovicově náměstí a Na Smetance, na Pernštýnově náměstí, ve Švehlově koleji a na Dürichově náměstí, v Estonské ulici a na náměstí Krále Jiřího, v Ženských domovech, v ulicích Jablonského, Krále Václava a Veverkově, ve Štěpánské ulici, ale i jinde na Smíchově, v Dejvicích, v Libni, Vysočanech, Nuslích, Břevnově a Hostivaři, Karlíně, Vokovicích atd. Infekční oddělení pro Němce zřídili ve Vokovicích a útulek pro opuštěné děti v Josefské ulici.

Podle zprávy policejního ředitelství bylo 27 000 osob deportováno do 5.6.1945 do táborů v okolí Prahy. Tábory v Hradištku v okrese Jílové a Bystřici a Prosečnici v okrese Benešov zatím byly pod kontrolou Rudé armády. Mnoho Němců přesunuli do Malé pevnosti v Terezíně. (cca 1300 osob) aj.¹⁹¹

Mimo Prahu byly zjištěny různé typy táborů na 109 místech. Na 101 místech se k polovině června uvádělo 150 329 internovaných osob, z toho 125 265 zajatců. Civilistů je uváděno 21 136. Kolem 112 000 zajatců se nacházelo v devíti táborech pod dozorem Sovětů. Např. v Prosečnici/Lešanech v barácích střežila Rudá armáda 15 000 mužů.¹⁹²

Vzhledem k nezbytnosti obnovy hospodářství převládl názor, že bude nejvýhodnější zavedení pracovní povinnosti pro všechny Němce u nás. Zpočátku se zaváděla pracovní povinnost pouze s přihlédnutím k místním podmínkám a bez promyšlenějšího plánu. Časem sílil tlak na využití německých sil. Prvním pokusem o zavedení jednotných pravidel pro pracovní nasazení příslušníků táborů se stala směrnice ministerstva vnitra z 28.7.1945.

Osoby umístěné v táborech se měly podle naléhavosti přidělovat do zemědělství a na veřejné prospěšné práce. Teprve tehdy, když toto nebylo možné, mohly o ně žádat soukromé podniky. V letních měsících sílil tlak na využití německých pracovních sil jak ze strany

191 STANĚK, Tomáš. Tábory v českých zemích 1945-1948. Opava : 1996, s.28-30

192 STANĚK, Tomáš. Tábory v českých zemích 1945-1948. Opava : 1996, s.29, 39

zaměstnavatelů zadržovaných, tak i místních Čechů. Je to pochopitelné, protože z táborů byly pracovní síly zapůjčovány někdy úplně zdarma, za libovolně stanovené poplatky nebo za naturálie. Výkon pracovní povinnosti ovlivnilo jednání „velké trojky“ v Postupimi a rozhodnutí o přerušení hromadného odsunu. Vládní nařízení prikazovalo okresním úřadům ochrany práce (OÚOP) provést evidenci a přidělovat na práci všechny osoby bez řádného pracovního poměru, tzn. Němců.

Z pracovní povinnosti byly postupně vyjímány těhotné ženy, matky malých dětí, nemocní a přestárlí. Ostatní lidé pracovali ve všech oblastech národního hospodářství. Jejich činnost upravovaly směrnice ministerstva vnitra. Při nucené práci docházelo rovněž k různým násilnostem ze strany strážných a někde též zaměstnavatelů i dalších lidí, kteří přišli s přidělenými Němci do kontaktu. Disciplinární tresty se nezdálo vymykaly předpisům, neboť se projevovaly přidělením těžší a ponižující práce, odnímáním stravy, zavíráním do samovazby, šikanou či bitím. Přestože útky z pracovišť znamenaly pro ty, kteří se o ně pokusili bezprostřední ohrožení života a po zadržení kruté tresty, nepřekvapuje, že k nim docházelo poměrně často.¹⁹³

Životní podmínky v internaci, vazbě i pracovních a zajateckých táborech byly svízelné a naprosto nevyhovující. V některých táborech byla poměrně vysoká úmrtnost. Překvapujícím zjištěním se zdá být skutečnost, že se nevedla žádná přesná evidence, a tak byl objeven „zatím neregistrovaný“ tábor na Žižkově až v srpnu 1945! Komplikovaná situace vládla i při zařizování a likvidaci táborů. Teprve po vytrvalých a naléhavých intervencích z mnoha různých stran a zejména zásluhou křesťanského humanisty Přemysla Pittra, který získal od Zemského národního výboru (ZNV) povolení kontrolovat internační zařízení v Praze, zrušili naprosto nevyhovující tábor na Strahově.¹⁹⁴

193 STANĚK, Tomáš. Tábor v českých zemích 1945-1948. Opava: 1996, s. 59-64

194 STANĚK, Tomáš. Tábor v českých zemích 1945-1948. Opava: 1996, s.46;

10.2 HUMANITÁRNÍ AKTIVITY PŘEMYSLA PITTRA

Známe-li zásady a život Přemysla Pittra, nemůže nás překvapit, že se usilovně zajímal o osudy internovaných a snažil se jim pomoci. Ačkoliv narážel na neporozumění, kritiku a nenávist, neodrazovalo ho to, neboť ctil především v každém jedinci člověka bez ohledu na národnost, víru či státní příslušnost.

V nevyhovujících a přeplněných zařízeních se vedle potíží se zásobováním objevily i problémy se zajištěním základní hygieny a zdravotní péče. Poměry v pražských internačních zařízeních byly velmi neuspokojivé, až katastrofální. Přemysl Pitter provedl v některých zařízeních šetření a své zkušenosti z prohlídky devíti z dvaceti pěti existujících internačních táborů shrnul 24.7.1945 takto: *„Počet všech internovaných ve Velké Praze činí 8941, z toho 1426 dětí do 14 let. Počet žen je značně větší než mužů. Pokud jsou internovaní umístěni v místnostech (ve třídách, tělocvičnách), spí většinou na holé podlaze, na přikrytí mají jednu přikrývku. Je obvyklým jevem, že spí churaví starci, malé děti, nemocní a zdraví pohromadě, namačkání jeden na druhého.“*¹⁹⁵ (viz příloha č. 5) Nejhorší to patrně bylo na strahovském stadiónu, ale drastické poměry panovaly i na mnoha dalších místech. Navíc byli lidé špatně živeni, neboť poválečný nedostatek potravin si vynutil přidělový lístkový systém. Přemysl Pitter ve své zprávě uvádí, že v klášteře u kapucínů *„strava se skládá ráno a večer z černé kávy, v poledne z bramborové polévky a 20 dkg chleba. Děti dříve vůbec nedostávaly mléka, posledních 14 dnů dostávají děti do 3 let ¼ l denně... Úmrtnost, zejména kojenců a batolat, je velká.“*¹⁹⁶

195 In: PITTER, Přemysl. *Zpráva o šetření v internačních táborech Velké Prahy z 24.7.1945*, Archiv Přemysla Pittra – Pedagogické muzeum J.A.Komenského (ČAPP-PMJAK, karton č. 8), s. 1;

Ve své zprávě P.Pitter vycházel ze skutečnosti, kterou spatřil při návštěvě Raisovy školy na Vinohradech (In: KOHN, Pavel. *Můj život nepatří mně*, Praha: 1995, s. 62;

MATOUŠ, Miroslav. *Zvláštní člověk Přemysl Pitter*. Praha: 2001, s. 49);

O Pittrově působení v sociální komisi ZNV In: PASÁK, Tomáš. *Život pro druhé, Česko-německé soužití*. Praha-Litomyšl : 1997, s. 64 (o Raisově škole), s. 68-78

196 PITTER, Přemysl. *Zpráva o šetření v internačních táborech Velké Prahy z 24.7.1945*, Archiv Přemysla Pittra – Pedagogické muzeum J.A.Komenského (APP-PMJAK), s. 1

„Přemysl Pitter začal okamžitě intervenovat u příslušných míst. Nebylo to snadné, zvěrstva, kterých se dopouštěli nacisté, byla ještě v živé paměti. Ale děti, děti – to byl Pittrův hlavní argument – ty děti přece za nic nemohou!“¹⁹⁷

Svědectví o nevyhovujících poměrech na Strahově doplnila Olga Fierzová: „Nejhorší to bylo na Sokolském stadionu na Strahově, kde tisíce lidí muselo spát na holé zemi pod širým nebem a bez přikrývek. Těžce nemocní a děti leželi na parném letním slunci v nevýslovné špíně plné hmyzu. Nejen záchody, ale i cesty k nim byly pokáleny nemocnými úplavicí. Nemohli se dále dovléci a zůstávali ležet ve svých výkalech. Našli jsme mezi nimi i starého profesora, přítele prvního prezidenta T.G.Masaryka, který jej kdysi pozval z Německa na pražskou univerzitu.“¹⁹⁸

Přemysl Pitter byl otřesen. Rozhodl se rychle jednat. Podařilo se mu přesvědčit manželku pražského primátora V. Vacka, aby navštívila strahovský tábor. Ta se zasadila o jeho likvidaci. Na její a Pittrův popud se podařilo vytvořit novou komisi. Když se všichni přesvědčili o tamějších tristních poměrech, kpt. Pokorný vyslyšel návrh Přemysla Pittra a nařídil okamžitou likvidaci tohoto tábora. Pittrovu činnost nelibě nesl předseda ZNV a začal podnikat kroky, aby ho z této instituce vystrnadil.¹⁹⁹

Nikoho nepřekvapuje, že právě v pražských táborech bylo zásluhou nahromadění značného počtu špatně živých a tělesně i duševně vyčerpaných lidí v neutěšených hygienických a zdravotních podmínkách semeniště infekčních i jiných chorob, např. úplavice. Pravděpodobnost rozšíření zvyšovalo zahmyzení baráků, prádla a šatstva. K nemocem, jež ohrožovaly zdraví a život především starých lidí a dětí, patřily vedle břišního tyfu žaludeční a střevní katary, těžké průjmy, spála, spalničky, černý kašel, záškrt, zápalý plic, komplikované angíny apod. Často se v táborech vyskytoval svrab, flegmon a sepse.

197 KOHN, Pavel. *Můj život nepatří mně*, Praha: 1995 s. 62

198 PASÁK, Tomáš. *Život pro druhé, Česko-německé soužití*. Praha-Litomyšl: 1997, s. 68

199 PASÁK, Tomáš. *Život pro druhé, Česko-německé soužití*. Praha-Litomyšl: 1997, s. 71;
PASÁK, Tomáš. *Život Přemysla Pittra*. Praha: 1995, s. 39

Výrazněji se tu objevovaly i projevy zanedbaných nemocí. Důsledkem znásilnění vedle dalších zdravotních a psychických následků bylo rozšíření pohlavních chorob. Přemysl Pitter zaznamenal v Praze případ, kdy byla žena v rozmezí několika týdnů znásilněna stodvacetkrát.

Podle očitých svědků desítky mrtvých umíraly v nemocnicích a improvizovaných táborech v mnoha pražských školách. Četná úmrtí potvrzovali i důvěryhodní pozorovatelé, především Přemysl Pitter. Ve své zprávě proto navrhuje, že se musí: „1. zřídit okamžitě stravování dětí a mladistvých ... , tj. normální dětské přídělky, 2. opatřiti potřebná léčiva desinfekta a lékařské nástroje, 3. poskytnouti každému internovanému jednu přikrývku jako podložku na ležení, aby neležel na holé zemi a druhou na přikrytí, 4. obstarati těžce nemocným převoz do nemocnice a a vysoce těhotným do porodnice, 5. zařídit, aby přemísťování internovaných dalo se tramvají v noci, protože zesláblí cestou pěšky omdlévají.“²⁰⁰ (viz příloha č. 5) Přemysl Pitter zdůrazňoval, že musí být zvláště postaráno o děti, které jsou mnohatýdenním internováním zvláště oslabeny a budou transportem unaveny. Vzhledem k rozvrácenosti a nefunkčnosti německých humanitárních organizací již navázal s anglickými kveky, a proto žádal o povolení cesty do Anglie, aby tam s nimi dojednal vše potřebné.²⁰¹

Když v květnu 1946 vzniklo v Polepech u Litoměřic speciální středisko, kam měly být posílány opuštěné děti a odkud se měly vypravit dílčí transporty za hranice, zdržovalo se tam začátkem června 1946 300 dětí. Vedení tábora bylo také nabídnuto Přemyslu Pittrovi, ale ten z obavy, aby neztratil kontakt s ústavy, které doposud řídil, nabídku nepřijal. Tím však vyvolal hněv svých nepřátel. V důvěrném dopisu ministerstva vnitra na pražský ZNV z 12. června 1946 stálo: „Činnost Přemysla Pittra je podle došlých zpráv závadná z hlediska státní bezpečnosti. Budiž proto učiněno opatření, aby byl zamezen řediteli

200 In: PITTER, Přemysl. *Zpráva o šetření v internačních táborech Velké Prahy z 24.7.1945*, Archiv Přemysla Pittra – Pedagogické muzeum J.A.Komenského (APP-PMJAK), s. 4

201 In: PITTER, Přemysl. *Zpráva o šetření v internačních táborech Velké Prahy z 24.7.1945*, Archiv Přemysla Pittra – Pedagogické muzeum J.A.Komenského (APP-PMJAK), s. 4-5

Pittrovi přístup do všech středisek v zemi České.“²⁰²

Přemysl Pitter se stával nepohodlným, neboť založil své informace na objektivitě a na pravdivosti. Za svými tvrzeními si stál. Vadilo mu, že Češi převzali mnoho od nacistů a „*neumí nenávist překonat spravedlností a soucitem s nevinně postiženými*“. „*Domníval se, že jen pravdou neúprosnou pravdou se obrodíme. Věřil, že jen otevřeností a vyznáním lze dosáhnout nápravy své i poměrů. Nesmíme krýt nepravosti.*“²⁰³

10.3 ZAČÁTEK SYSTÉMU

V druhé polovině roku 1945 se přechází od improvizace k systému.²⁰⁴ (viz příloha č. 7) Na podzim byly zastaveny hromadné odsuny německého obyvatelstva. Změnou k lepšímu bylo i vytvoření dozoru nad výkonem vazby v internačních táborech. Ze zjištěných závad se vyvodila opatření. „Domácí řád“ byl koncipován zevrubněji. Za celkový chod tábora byla stanovena odpovědnost. Důraz se kladl na striktní dodržování předpisů. O nemocné měl pečovat táborový lékař. Neměly se trpět žádné násilnosti apod. Závažné skutečnosti se měly okamžitě hlásit nadřízenému úřadu. Konsolidace poměrů se projevila ve změně vedení tábora a v příchodu příslušníků SNB, což pozitivně hodnotili i sami internovaní. V této době byly zrušeny některé tábory v Praze.

Na tábor v Bystřici u Benešova dozíralo Ředitelství národní bezpečnosti. Také tábor v Lešanech/Prosečnici převzalo v říjnu od MNO Ředitelství národní bezpečnosti. Koncem roku 1945 sem převezli větší skupiny Němců z táborů v západních Čechách, aby je uvolnili pro přípravu „organizovaného transferu“.

Prohlídky v některých táborech však znovu ukázaly, že jejich osazenstvo na tom není nejlépe. Chyběly potraviny, slamníky, matrace i

202 STANĚK, Tomáš. *Tábory v českých zemích 1945-1948*. Opava: 1996, s. 142

203 Reakce Přemysla Pittra na obvinění ze strany ředitelství národní bezpečnosti odd.V, ref. 3/c, 28.6.1946, In: http://www.praguecoldwar.cz/reakce_premysla_pittra.htm (Staženo 2.2.2008)

204 Směrnice MV ČSR ZNV v Praze o převodu dětí ze sběrných táborů z 9. srpna 1945, APP-MJAK, karton č. 16

léky a hygienické prostředky. V budovách – často jen dřevěných - se netopilo.

Před koncem roku 1945 rostla snaha zabezpečit podmínky tzv. soustavného odsunu do Německa. Více se dbalo na hospodaření v táborech, proto se jedním ze stěžejních kritérií funkčnosti tábora staly zisky z pracovního přidělení Němců, jež plynuly do státní pokladny.

Ze zahraničí se ozývaly kritické hlasy kvůli zacházení s Němci. Ministerstvo vnitra 10.10.1945 rozšířilo oběžník, v němž uvádělo, že se do táborů v důsledku selhání personálu dostaly „nepovolané osoby“, které zavdaly podnět k rozšíření nepravdivých zpráv v cizině. Kritika se příliš nenosila, a tím hůře přijímala. Námitky proti nehumánnímu zacházení s Němci v internačních táborech byly jen ojedinělé. Většina československé veřejnosti považovala události v pohraničí i jednání s Němci ve vnitrozemí za věc přirozenou a zůstávala k nim lhostejná.²⁰⁵ Ze známých osobností si dovolil napsat kritická slova Ferdinand Peroutka ve Svobodných novinách a Přemysl Pitter, který v té době pokračoval v návštěvách internačních zařízení. Tehdy se však dostal do svízelné pozice. S jeho kritickou zprávou se ve zkreslené podobě v září 1945 seznámila veřejnost. Pittra osočili a napadali za „nadržování“ Němcům a kolaborantům. V polovině října ho úřady zbavily možnosti kontrolovat věznice a tábory. Díky pochopení některých pracovníků ministerstva sociální péče však mohl dál pomáhat dětem v zámcích.²⁰⁶

10.4 ORGANIZOVANÝ ODSUN Z TÁBORŮ

Koncem roku 1945, kdy se ustálily tři základní typy táborů: internační, sběrné a pracovní, prováděly se častější a důkladnější kontroly. Více poznatků mohli získat také návštěvníci z ciziny. I když zdaleka nebyly ideální, životní podmínky ve střediscích se na přelomu 1945/1946 stabilizovaly. Předělem se stalo zahájení organizovaného odsunu. Do sběrných středisek přicházeli další Němci, kteří dosud žili

205 KAPLAN, Karel. *Poválečné Československo, Československo 1945-1948, Národy a hranice*. Mnichov: 1985, s. 137

206 STANĚK, Tomáš. *Tábory v českých zemích 1945-1948*. Opava: 1996, s. 118-119

volně nebo byli přiděleni na práci ve vzdálenějších místech. Protože neměli vhodné ošacení, bylo je třeba jím před odsunem vybavit.

Organizovaný odsun se řídil směrnicí k provádění soustavného odsunu (transferu) Němců z území Československé republiky, kterou vydalo ministerstvo vnitra. Z ní lze zjistit, jak odsun bude prováděn ministerstvem vnitra podle určitého časového i místního rozvržení. Při odsunu bude zajištěna zdravotní služba. Směrnice neopomíná charakterizovat soustředění osob určených k odsunu ve sběrných střediscích, provedení přísunu do sběrného střediska a náležitosti vyrozumění, v němž má být: 1. jméno hlavy rodiny a všech ostatních příslušníků; 2. na kterém místě a kdy se mají shromáždit; 3. co si mohou vzít s sebou do zahraničí; 4. jak má být proveden uzávěr bytů a stavení; 5. co mají odevzdat na shromaždišti; 6. výstrahu. V závěru se vysvětluje způsob odsunu se sběrných do odsuvných středisek (tzn. na vhodných místech u hranic s Německem).²⁰⁷

V první polovině roku 1946 ustupoval trend násilností v táborech. Přesto lze zaznamenat svědectví ženy o podmínkách v táboře v Lešanech, která uvedla, že jsou: „*trapným kontrastem k procesu s K.H.Frankem*“ a že „*v době, kdy veřejnost trne nad výpověďmi lidických žen, existuje několik kilometrů od Prahy tábor, který je spravován příslušníky českého národa, kteří namnoze používají podobných metod.*“²⁰⁸

8. března 1946 byl zahájen odsun německého obyvatelstva z Prahy. Toho dne vypravili první transport s odsunutými do americké okupační zóny. Ze smíchovského nádraží odjelo ve 43 železničních vagónech vozech 1200 Němců, z toho 329 mužů, 614 žen a 257 dětí do 14 let. Od 8. března do 9. října 1946 bylo z modřanského střediska vypraveno celkem 16 transportů, z toho osm do amerického a osm do sovětského okupačního pásma. Každý z odsouvaných Němců byl zapsán do seznamu a obdržel kartónový lístek, na němž bylo napsáno jméno,

207 LUKAS, Jiří. *Odsun německého obyvatelstva z Prahy v roce 1946* In: *Pražský sborník historický*, XXIII, Praha: 1990 s, 105-115

208 STANĚK, Tomáš. *Tábory v českých zemích 1945-1948*. Opava: 1996, s. 148

místo určení a velká číslice, značící číslo jeho vagónu. Tento lístek si museli všichni odsouvaní viditelně připevnit na celou dobu transportu. Transport probíhal po třiceti osobách v jednom nákladním vagónu. O nemocné a postižené pečoval lékař s ošetřovatelkami z řad transportovaných.²⁰⁹

V červenci 1946 dosahoval počet Němců vyvážených z republiky po železnici maxima. Denně odjíždělo po železnici dvanáct transportů s celkem 14 400 osobami. Oběžník MV z 3.7.1946 vyzýval, aby bylo zastaveno hromadné přemísťování Němců z pohraničí do vnitrozemí a aby národní výbory se spolupráci s OÚOP zabezpečily jejich návrat do místa bydliště k odsunu s ostatními příslušníky svých rodin. Do konce srpna bylo zrušeno 74 menších sběrných středisek. K 31. prosinci 1946 bylo v českých zemích registrováno pětapadesát různých středisek s celkem 13 603 příslušníky – civilisty.²¹⁰

Některými středisky prošlo za celou dobu jejich existence velké množství Němců. Podle dochovaných záznamů např. největším zařízením v Čechách v Lešanech asi 60 000 lidí. Není divu, že právě do sběrného střediska v Lešanech byla koncem roku 1946 zavlečena epidemie úplavice. V objektu, kde v té době bylo hlášeno 3300 Němců, byla až do března 1947 zavedena karanténa, přesto tam zemřelo dvanáct lidí, z toho jedno dítě. Tato epidemie v té době už byla ovšem výjimkou.²¹¹

Martyriem táborů neprošli jen dospělí, ale i tisíce dětí. Koncem října 1946 po odjezdu větších transportů dětí zůstaly prázdné objekty pro opuštěné děti v Polepech a v Mladkově. V jiných zařízeních však děti stále zůstávaly. Dostávaly stravné ve výši 9,- Kč na osobu, tedy stejný příděl jako děti české. Řada dětí stále ještě nenašla své rodiče. Hledání jejich blízkých se intenzivně věnovaly orgány péče o mládež, Červeného kříže nebo spolupracovníci Přemysla Pittra. Pokud se jim podařilo najít příbuzné, bylo postaráno o jejich sloučení.

209 LUKAS, Jiří. *Odsun německého obyvatelstva z Prahy v roce 1946* In: *Pražský sborník historický*, XXIII, Praha: 1990, s. 99-104

210 STANĚK, Tomáš. *Tábory v českých zemích 1945-1948*. Opava: 1996, s. 158

211 STANĚK, Tomáš. *Tábory v českých zemích 1945-1948*. Opava: 1996, s. 162

Koncem roku 1946 se ve střediscích uvádělo kolem 1700 děvčat a chlapců mladších 14 let. Nejvíce jich bylo v Lešanech (365). V některých táborech zřídili školky pro malé děti a připravovala se výuka starších žáků.

Dosti podrobně monitorovaly podmínky středisek zprávy předkládané delegáty Mezinárodního červeného kříže.²¹²

V září 1946 navštívil ČSR člen britské Dolní sněmovny, podnikatel a odpůrce nuceného vysídlování R. R. Stokes, kterému bylo povoleno zhlédnout tábory a zúčastnit se odbavení odsunových transportů. K odsunu uvedl, že je prováděn humánně, ale že „*tato politika sama o sobě je nelidská a povede v budoucnu k těžkým potížím.*“ O Hagiboru napsal, že „*není ničím jiným, než moderním táborem otroků,*“ který je „*nehoden civilisované socialistické vlády.*“^{213 214} (viz příloha č. 8)

Když se Stokes optal prezidenta Beneše, zda ví o podmínkách v táborech a začaly se množit další reakce mezinárodní veřejnosti, požádala Kancelář prezidenta republiky ČR ministerstvo vnitra o důkladné objasnění celé záležitosti. MV sice poukázalo na to, že Stokese nelze považovat za objektivního pozorovatele, ale ve své zprávě navrhovalo, jak stav táborů zlepšit. Plk. Letov byl pověřen ministrem vnitra Noskem, aby vykonal inspekci a okamžitě zakročil při odstraňování zjištěných nepořádků. Zdá se, že se vládní činitelé probudili.²¹⁵

Oficiálně odsun německého obyvatelstva z ČSR skončil 29. října 1946, kdy odjel poslední transport z Karlových Varů.

V souvislosti s ukončením odsunu vyšla celá řada článků, v nichž českoslovenští novináři rozebírali průběh celé akce, jejíž náročnost si ani mnozí občané nedovedli představit. Zdůrazňovalo se zejména to, že probíhal veřejně před zraky celého světa, byl tedy kontrolován nejen

212 STANĚK, Tomáš. *Tábory v českých zemích 1945-1948*. Opava: 1996, s. 163

213 STANĚK, Tomáš. *Tábory v českých zemích 1945-1948*. Opava: 1996, s. 163

214 Podle výpisu se zápisu sociální komise při ZNV ze dne 6. září 1945 upozorňoval P. Pitter na špatný stav Hagiboru již o rok dříve (In: ČAPP-PMJAK, karton č. 8)

215 STANĚK, Tomáš. *Tábory v českých zemích 1945-1948*. Opava: 1996, s. 164-165

novináři, ale též pracovníky charitativních a jiných institucí ze západní Evropy.

Prezident Beneš přijal organizátory odsunu 17. prosince 1946 a ve svém děkovném projevu, s nímž lze polemizovat, vysoce hodnotil, že „odsun byl proveden spořádaně a lidsky“. „*To je veliký kapitál pro budoucnost,*“ pravil jasnozřivě. „*Budete mít jednou ještě důležité slovo při vyvracení propagačních tvrzení, která budou vznášena, a že budou vznášena, o tom není pochyb,*“²¹⁶

10.5 ZÁVĚREČNÁ FÁZE EXISTENCE TÁBORŮ

Po skončení hlavní etapy odsunu, začíná závěrečná fáze existence táborů v letech 1947-1948/1949.

Zjara 1947 nastaly v táborech podle směrnic MV určité změny, které přispěly k uvolnění atmosféry a k lepšímu: všechny stížnosti se měly řádně prověřovat, byla stanovena osmihodinová pracovní doba, rodiny směly žít pohromadě, povolovala se účast na nedělní bohoslužbě atd.

K 30. červnu 1947 se vykazuje ještě 34 středisek s 8228 Němci, k 31. říjnu šlo o 22 objektů s 6726 a k 31. prosinci 1947 o 21 zařízení s 6419 německými příslušníky.

Koncem listopadu byly hračkami obdarovány děti v Lešanech a MČK jim zajistil i větší počet oblečení, jež se mělo rozdělit o Vánocích.

V únoru 1947 bylo ve všech táborech v českých zemích registrováno 1700 děvčat a chlapců mladších patnácti let, z toho nejvíce v OSS Lešany (366). Koncem roku jich bylo vykázáno 600 dětí, z toho nejvíce opět v Lešanech (226).

Doplňky „domácích řádů“ z jara 1947 řešily i některé otázky týkající se dětí, hlavně pokud šlo o jejich ubytování s matkami, stravování a školní vyučování.

216 LUKAS, Jiří. *Odsun německého obyvatelstva z Prahy v roce 1946* In: *Pražský sborník historický*, XXIII, Praha: 1990, s. 104-105

I když děti měly různé problémy, mnohé byly společné, především ty, které se týkaly zabezpečení jejich řádné výživy a vybavení oděvem. Žáci se začali učit v němčině základním předmětům (např. v Lešanech byla zahájena od dubna výuka 190 žáků v pěti třídách a do mateřské školy bylo zařazeno 57 malých děvčat a chlapců). Na některých místech děti z ústavů navštěvovaly místní české školy nebo byly zvlášť seznamovány s češtinou.

Vedením evidence opuštěných německých dětí, jichž vykazovalo ministerstvo vnitra 234, a dohledem nad dětmi „sporného nebo neznámého původu“ bylo od 1.10.1947 pověřeno ministerstvo sociální péče. To mělo od následujícího nového roku hradit veškeré náklady na zaopatření dětí. V případě vypátrání jejich rodičů, mělo děti vypravit za hranice na své náklady ministerstvo vnitra.²¹⁷

Tzv. dodatečný odsun Němců pokračoval i ve změněných politických podmínkách v roce 1948. Vzhledem k potřebám ekonomiky, si někteří Němci žádali i o vrácení československého občanství. Umožňovalo jim to i vládní nařízení z 13.4.1948, jímž byl rozšířen okruh osob, které mohly o vrácení občanství žádat. Podle informací ministerstva vnitra z 29.4.1948 zůstalo v republice asi 183 000 Němců. Z jiných zpráv vyplývá, že jich mohlo být podstatně více.

Na vydržování táborů byly uvolněny finanční prostředky ve výši 147,7 mil. Kč, což bylo o 76,1 miliónu méně než v předchozím roce. Předpokládaly se příjmy ve výši 114,8 miliónů, z nichž 112,9 mělo připadnout na výnosy z pracovního přidělení soustředěných osob. Očekávané příjmy byly v porovnání s rokem 1947 o 200 miliónů nižší.

K 31.1.1948 bylo v českých zemích již jen 12 středisek s 3993 příslušníky a 75 zaměstnanci. K nejpočetněji obsazeným zařízením patřily k 31.1.1948 Lešany s 1476, v dubnu pak asi s 1500 a v květnu 1411 lidmi.²¹⁸

V té době bylo včetně přestárlých a nemocných osob v nemocnicích asi 5000 osob. Pro ně se zřizovala specializovaná

217 STANĚK, Tomáš. *Tábory v českých zemích 1945-1948*. Opava: 1996, s. 168-181

218 STANĚK, Tomáš. *Tábory v českých zemích 1945-1948*. Opava: 1996, s. 183-184

zdravotnická zařízení v pohraničí.

Koncem února 1948 bylo ve všech střediscích v českých zemích vykázáno téměř 800 dětí mladších patnácti let, z toho v Lešanech 202. Událostí, která změnila každodenní chod tábora, bylo udělení svátosti biřmování 29.4.1948 za účasti pražského arcibiskupa J. Berana.

„Jeho německy pronesená slova o potřebě křesťanského odpuštění za křivdy, kterých se Němci dopustili na českém národu, vyzněla v místě, kudy prošly tisíce lidí postižených reakcí Čechů na zlo způsobené nacismem, takřka symbolicky.“²¹⁹

V polovině roku 1948 nařídilo svou směrnicí MNO, aby byli zajatci-říšští Němci včetně příslušníků Waffen-SS, kteří dosud nebyli evidováni vojenskou správou, soustředeni do tábora v Motole; vykazovalo se jich 4700, z toho 3200 na pracích v zemědělství a 1500 v dolech a v dalších podnicích. Repatriace zajatců byla provedena na podzim roku 1948. K 31.12.1948 byly zrušeny zajatecké tábory.

Ze Štětína a z táborů přímo v SSSR převezli několik tisíc zajatců do jáchymovských dolů (na přelomu 1948/1949) se uvádí přes 7000 osob). Poslední transport s 1750 zajatci odjel z Jáchymova v lednu 1950.²²⁰

Tím skončila strastiplná kapitola existence internačních, pracovních a sběrných táborů pro německé vysídlence na našem území. Jejich zřízení logicky souviselo s důsledky II. světové války i politickými opatřeními, která měla přispět k stabilizaci „národního státu“ Čechů a Slováků. Zároveň však byly dalším pokračováním či epilogem předchozích hrůz, neboť jejich zřizovatelé i provozovatelé připustili odplatu a mimosoudní perzekuci nezřídka nevinných lidí – žen, starců a dětí.

Je otázkou, zda byl provoz těchto táborů organizačně a technicky zvládnut a zda si představitelé země dokázali představit, co svým rozhodnutím způsobili. Nelze tyto události omlouvat, zastírat ani na ně zapomenout. Rozhodně musíme souhlasit s následujícími slovy Tomáše

219 STANĚK, Tomáš. *Tábory v českých zemích 1945-1948*. Opava: 1996, s. 190

220 STANĚK, Tomáš. *Tábory v českých zemích 1945-1948*. Opava: 1996, s. 192

Staňka: „*Přístupy k použití táborů, podmínky, které v nich panovaly, a reakce na ně totiž nepochybně svědčily rovněž o obecnějších charakteristikách stavu české společnosti a o tom, kudy se ve svém vývoji v letech 1945-1948 ubírala.*“²²¹

Mnichov, okupace a události prvních dnů po osvobození v mnoha směrech narušilo a otřásl právním a morálním vědomím českého národa, a to mělo za následek oslabení vůle čelit nástupu totalitní komunistické vlády.²²²

10.6 NEPŘESNÉ ODHADY OBĚTÍ

Relativně vysoká úmrtnost byla i v „internačních sběrnách“ po celé Praze, jako např. ve věznicích na Pankráci a na Karlově náměstí, v objektech na Hagiboru, v Hloubětíně, Ruzyni, Motole apod. Na hřbitově v Břevnově bylo pochováno 300 Němců z různých částí města. Na Strahově údajně v některých dnech napočítali 10-20 mrtvých.

Podle pohledávky Pohřebního ústavu hl. m. Prahy, která žádala policejní ředitelství o proplacení dodaných 591 rakví, můžeme usuzovat, že tolik zemřelých během roku 1945 pocházelo z různých míst v Praze, např. 283 rakví bylo dopraveno na blíže neurčené adresy, 74 do Ženských domovů, 53 do Salmovské ulice, 38 do kasáren Jiřího z Poděbrad, 27 do Tyršova domu, 32 na Strahov, 16 na Pankrác aj.

Více úmrtí lze zaznamenat v táborech, které spravovala Rudá armáda, např. v Bystřici a Prosečnici/Lešanech v okr. Benešov.²²³

Již při pouhém čtení musí člověka deprimovat pochmurná atmosféra a způsob, jak bylo v táborech nakládáno s živými i zemřelými. Lehce si můžeme představit, jak muselo „táborové klima“ působit na tehdejší internované. Připojíme-li k tomu svědectví o násilnostech a excesech, zůstává v nás skličující pocit hořkosti, údivu, studu a hnusu nad tím, co někteří Češi dokázali. Jedno z mnoha

221 STANĚK, Tomáš. *Tábory v českých zemích 1945-1948*. Opava: 1996, s. 196

222 STANĚK, Tomáš. *Perzekuce 1945, Perzekuce tzv. státně nespolehlivého obyvatelstva v českých zemích (mimo tábory a věznice) v květnu-srpnu 1945*. Praha: 1996, s. 182

223 STANĚK, Tomáš. *Tábory v českých zemích 1945-1948*. Opava: 1996, s. 59-75

svědectví podal i Přemysl Pitter, když popsal případ v internačním táboře v Praze-Hloubětíně: „*Jednomu napůl ochrnutému byla výstřelem do úst rozdrvena přední půlka hlavy.*“²²⁴

Dodnes činí potíže stanovit celkový počet úmrtí v táborech. Převážná část obětí zemřela na různé nemoci, v několika případech dokonce na epidemie infekčních nemocí, mnohdy důsledkem strádání, podvýživy a vysílení organismu, v roce 1945 někde též popravami a násilným zacházením.

Tomáš Staněk dospěl k předběžnému rámcovému odhadu, že v českých zemích zemřelo v letech 1945-1946 5000 - 6000 osob, které pobývaly v různých internačních střediscích. Podle oficiálních statistik absolutního počtu všech zemřelých Němců z té doby se uvádí 88 873. Předpokládaný počet mrtvých z táborů se tak pohybuje kolem 6-7 %, přesto ho však nelze opomíjet, zamlčovat nebo dokonce zlehčovat.²²⁵

Německé práce uvádějí, že z přibližného počtu 25 000 zajatců jich do léta 1946 zemřelo asi 20 %, v následujících měsících do konce roku 1948 dalších 2-5 %.^{226 227}

224 STANĚK, Tomáš. *Tábory v českých zemích 1945-1948*. Opava: 1996, s. 79-80

225 STANĚK, Tomáš. *Tábory v českých zemích 1945-1948*. Opava: 1996, s. 166-167;
V internačním táboře Terezín se podařilo podchytil 548 případů úmrtí, což činí 15 % internovaných. (In: POLONCARZ, Marek. *Internační tábor pro německé obyvatelstvo Malá pevnost Terezín*. Terezín: 1997, s. 49)

226 STANĚK, Tomáš. *Tábory v českých zemích 1945-1948*. Opava: 1996, s. 191

227 Problémem přesného vyčíslení německých ztrát při odsunu se zabývá řada studií a prací, mj. např. KUČERA, Josef. *Odsunuté ztráty sudetoněmeckého obyvatelstva, Problémy jejich přesného vyčíslení*. Praha: 1992, s. 6-7

11. AKCE „ZÁMKY“

11.1 OD NÁPADU K REALIZACI

Dlouhé týdny před koncem války Přemysl Pitter přemýšlel, jak by se dalo pomoci dětem z koncentračních táborů, jak je rychle dopravit do vlasti a poskytnout jim zotavení. Bylo mu jasné, že objekt ozdravovny Milíčova domu v Mýtě nebude stačit, a tak uvažoval o pronájmu nějakého většího.

Když vstoupil do ulic Prahy mír, zaslechl mezi zprávami obnoveného vysílání českého rozhlasu žádost o pomoc terezínským vězňům. Sběr šatstva, potravin a léčiv byl soustředěn v Lékařském domě, kde též sídlila sociálně-zdravotní komise České národní rady. Asi by to nebyl Přemysl Pitter, kdyby výzvu nevyslyšel a nevydal se tam.

Jakmile získal Přemysl Pitter zmocnění a legitimaci člena Sociálně-zdravotní komise ČNR, okamžitě odjel do Terezína, kde řádila tyfová epidemie. *„Nebudu popisovat, jaké hrůzy jsem při prvním příchodu do terezínského ghetta spatřil,“* napsal P. Pitter a pokračoval: *„Nejhůř na tom byly děti polské, které ležely na holé zemi hustě vedle sebe, s těžkými průjmy, vyzáblé na kost.“* Pitter se snažil zachránit všechny děti, bez ohledu na národnost, a tak se nabídl, že se postará se svými pomocníky o tyto děti, jen je třeba zajistit vhodný objekt.²²⁸

Bezprostředně poté obdržel od zdravotně sociální komise České národní rady zplnomocnění pro zajištění vhodných objektů pro ubytování dětí. Tuto plnou moc mu potvrdil také nástupce ČNR - Zemský národní výbor. Vypravil se na zámek v Krnsku, ale budova nebyla v nejlepším stavu.

Když Pitter čekal v dopravní kanceláři ČNR na slíbené auto, aby se mohl podívat na zámek v Újezdě nad Mží, kdosi mu poradil, že nedaleko Prahy jsou volné konfiskované zámky. Dokonce mu právě

228 PASÁK, Tomáš. *Přemysl Pitter, Život pro druhé*. Praha -Litomyšl : 1997, s. 62;
FIERZOVÁ, Olga. *Dětské osudy z doby poválečné*. Praha: 1992, s. 7

přítomný panský řidič z Olešovic nabídl, že ho tam hned odveze. Za chvíli byl vyřízen pověřovací dekret a již 15. května 1945 zajistil Přemysl Pitter společně s Olgou Fierzovou a arch.Zdeňkem Teichmanem zámky v okolí Prahy – Ringhofferovy zámky v Olešovicích, Kamenici, Štiříně, Lojovicích²²⁹, dále vilu hraběte Serenyiho v Olešovicích a později ještě penzion Bellevue na Ládví v tehdejší Jílovské okrese (dnes Praha-východ). Téhož dne se nechal Pitter zavézt do Jílového na okresní národní výbor pro potvrzení dekretu ČNR.

Podle protokolu z 25.5.1945 převzal Přemysl Pitter 18. května 1945 jako zástupce ČNR zmíněné objekty od představitelů NV v Těptíně a prohlásil je za státní majetek, který bude ve správě ministerstva zdravotnictví. V zámcích budou zřízeny ozdravovny pro české děti, vracející se z koncentračních táborů. Přemysl Pitter a jeho zástupce Zdeněk Teichman převzali odpovědnost za majetek. Zámky už byly vykrádány sovětskými vojáky a některými místními lidmi. Proto zavedení určitého pořádku obce uvítaly.²³⁰ (viz příloha č. 1)

25.5.1945 P. Pitter obdržel i pověření Repatriačního odboru Ústavu pro péči a přistěhovalce při Ministerstvu ochrany práce a sociální péče v Praze k umístování dětí a mladistvých z Terezína, resp. z jiných koncentračních táborů v již připravených ozdravovnách v zámcích Olešovice, Štiřín, Kamenice.²³¹ (viz příloha č. 2)

V dnešních dobách složité a nepružné byrokracie udivuje, jak rychle jednání proběhlo a jakým tempem začaly zámky sloužit novému účelu.

Po letech Olga Fierzová vzpomíná: „/Přemysl Pitter/ Hned svolal několik svých schopných a obětavých přátel, aby urychleně všechno

229 Lojovice prý za II. světové války patřily německému profesorovi lékařství Knausovi, kterému byl přidělen údajně K.H.Frankem jako arizovaný majetek. Zajímavostí je, že obci Těptín patřily jen objekty v Kamenici a v Olešovicích, ostatní byly z jiných obcí, ale ty rovněž s předáním souhlasily.

230 In: *Protokol o předání 4 zámků a jedné vily z majetku rodiny Ringhofferovy, velkostatkářů německé národnosti*, ČAPP-PMJAK, karton č. 8

231 In: Pověření Přemysla Pittera, ředitele útulku v Praze – Žižkově Repatriačním odborem Ústavu pro péči o přistěhovalce při Ministerstvu ochrany práce a sociální péče z 25.5.1945, ČAPP – PMJAK, karton č. 8

*připravili pro přijetí dětí. Byli plni odvahy, dovednosti a píce. Nelekali se ani střelby v blízkých lesích, ani spouště ve vydrancovaných zámcích. Dali se do uklízení, úprav a shánění.“*²³²

Před nemilými „návštěvami“ Přemysl Pitter obstaral písemné potvrzení a tabulku v azbuce s varováním: „*Pozor, zde karanténa, nebezpečí skvrnitého tyfu.*“

Již 22. května přivezl Přemysl Pitter autobusem Čs. červeného kříže z Terezína prvních 25 dětí ve stáří od dvou do 16 let.²³³ Jinde se údaje liší, např. Olga Fierzová píše, že Pitter sehnal dvě nákladní vojenská auta a na nich přivezl prvních čtyřicet dětí i s jejich opatrovicemi. Polovina dětí byla předškolního věku.²³⁴ K tomu podává vysvětlení arch. Zdeněk Teichmann: „*V zájmu pravdy, nebyly to děti židovské, nýbrž děti ve věku kolem dvou až tří let z Dětského domova v Rumburku. Ten byl evakuován před blížící se frontou do Terezína spolu s německými pěstounkami. V Terezíně řádil skvrnitý tyfus a batolata spolu s německými pěstounkami byla ve stavu největšího ohrožení. Šlo o děti, které byly většinou odebrány rodičům z politických důvodů v různých částech Evropy.*“²³⁵

Musíme vyzvednout především skutečnost, že Přemysl Pitter nikdy neuvažoval o národnosti dětí, ale nezištně a účinně pomáhal tam, kde bylo třeba. Tak dokázali vyvézt včas děti z Terezína, a tím je uchránili před epidemií skvrnitého tyfu. Dalšími transporty z Terezína přiváželi do Olešovic děti židovského původu. Zámky se proměnily v přísné karantény. Avšak ani jedno dítě neonemocnělo skvrnitým tyfem!

Je neuvěřitelné, že se o děti v Olešovicích starala pouze hrstka lidí. Kromě Přemysla Pittra, správce - ředitele, Olgy Fierzové, Zdeňka Teichmana, technického správce a zástupce ředitele, jeho manželka Miluše a Otuše Důrová. Časem se tým rozšířil o manžele Růžičkovy, Antonína Moravce, Ferdinanda Krcha, MUDr. Emila Vogla, Vojtěcha

232 FIERZOVÁ, Olga. *Dětské osudy z doby poválečné*. Praha: 1992, s. 8

233 PASÁK, Tomáš. *Přemysl Pitter, Život pro druhé*. Praha -Litomyšl: 1997, s. 62

234 FIERZOVÁ, Olga. *Dětské osudy z doby poválečné*. Praha: 1992, s. 9

235 TEICHMAN, Zdeněk. *Jak jsme ze zámků dělali ozdravovny*, In: *Přemysl Pitter, život, dílo, doba, sborník referátů a diskusních příspěvků z mezinárodní vědecké konference konané ke stému výročí narození Přemysla Pittra ve dnech 22. - 23. června 1995*. Praha: 1996, s. 156

Trnku, Karla Patočku, Marii Černíkovou, Dobroslavu Štěpánkovou, Marii Štěrbovou aj. Pomáhali také bratři a sestry ze žižkovského sboru faráře Vl. Čapka a smíchovského faráře Jana Kučery. Ke spolupráci byli získáni i někteří místní: např. zámecká kuchařka z Olešovic paní Saulová se svou pomocnicí Marií Kohoutovou či Marie Pálová, kuchařka ze Štiřína, jejíž manžel byl zastřelen v Květnovém povstání 1945 v nedalekých Velkých Popovicích, Blažena Zderadičková, roz. Stehlíková a další.

Pitter měl mnoho přátel, kteří mu pomáhali. Nazýval je spolupracovníky. Pojila je láska a úcta, opravdová zbožnost a pokora. Nikdo se nad nikým nevyvyšoval. Charismatický Přemysl Pitter je dovedl nadchnout a svým zanícením přesvědčit.

Zpočátku akce byl provoz financován z peněz Milíčova domu a Pittrových přátel, především však z dědictví profesora Miloše Seiferta. Všichni vedoucí pracovníci pracovali bezplatně, a to až do listopadu 1945.

Mezitím přijíždějí z ghetta další děti. Dne 19. června konečně dovezli poslední, které potřebovala židovská terezínská Péče o mládež umístit. Po nich přicházejí navrátilci z nacistických koncentračních táborů v Německu a Rakousku. Vracejí se buď jednotlivě nebo s repatriačními transporty. To už se od 2. června k jejich ubytování využívá i štiřínský zámek. Vyvstává nutnost mít vlastního lékaře a pro děti z koncentračních táborů zřídit karanténu. 21. června 1945 Pitter žádá MUDr. Emila Vogla, „*aby se ujal zdravotního vedení jako ústavní lékař v ozdravovnách v Olešovicích, Kamenici, Štiříně a Lojovicích a aby z bývalé Serenyiho vily v Olešovicích zřídil Lékařský dům...*“²³⁶ (Viz příloha č. 3) V tomto domě pak působí MUDr. Vogl jako lékař s dvěma ošetřovatelkami²³⁷ a izoluje v karanténě i ošetřuje všechny děti bez rozdílu.²³⁸

236 In: *Dopis Přemysla Pittra MUDr. Emilu Voglovi*, ČAPP-PMJAK, karton č. 8

237 Jednou z nich byla pamětnice, s níž jsem se setkala, paní Blanka Sedláčková.

238 „*MUDr. Emil Vogl se nedávno zotavil po těžkém strádání v koncentračních táborech. Tento bývalý pražský internista byl nacisty hned v roce 1941 z rasových důvodů deportován do Polska, zároveň se svou manželkou, která zahynula při náletu na Drážďany. Ve válce ztratil všechny příbuzné. Nic mu však z lidského hlediska nebránilo, aby pečoval o německé děti stejně*

Neklidná a pohnutá doba vedle spousty zařizování a dalších aktivit kolem ozdravoven přivála do života Přemysla Pittra ještě jednu burcující událost: Byly to důsledky odsunu Němců z Československa, které doprovodným porušováním základních principů lidskosti, dosud v českém národě neslýchaném, musely hluboce ranit takového humanistu, jakým byl Přemysl Pitter. Proto nepřekvapuje, že od první chvíle hodnotí události jinak než jeho okolí. Zděšen říká 27. května ve svém prvním poválečném projevu v Milíčově domě: „*To, co jsem prožil v těchto dnech, bylo tak otřásající, že se mi nechtělo žít.*“²³⁹

Pitter byl jedním z prvních, kdo si nejen nepravostí všiml, ale dokázal je nahlas vyslovit. Násilnosti na německém obyvatelstvu se v té době odvažily veřejně kritizovat snad jen protestantské i katolické církevní kruhy a lidovecký časopis *Obzory*.

Citlivý a vnímavý člověk jako Přemysl Pitter si nemohl nevšimnout, co se dělo v pražských ulicích. Konkrétně se začíná v pomoci obětem tohoto řádění angažovat, když byl jedním člověkem požádán, aby pomohl těžce nemocné stařeně z Lipska, která po vybombardování přišla s dvěma malými vnuky do Prahy. V revolučních dnech byla i s dětmi internována do Raisovy školy na Vinohradech. Při hledání paní Königové a jejích vnuků poznává otřesný stav těchto zařízení a začíná jednat.²⁴⁰ Opatří si pověření ZNV²⁴¹ (viz příloha č. 4) a navštěvuje další internační tábory. Jejich stav je obdobný, a tak své dojmy vylíčí v objektivních hlášeních, v nichž žádá o pomoc. Kompetentní instituce svolávají porady a slibují sjednat nápravu, která však pokračuje pomalu a nedostatečně. Proto se Pitter rozhodne umístit nejhůře postižené děti do uvolněných zámků v Kamenici a v Lojovicích.

dobře jako o všechny ostatní.“ (In: FIERZOVÁ, Olga. *Dětské osudy z doby poválečné*. Praha: 1992, s. 50)

239 RŮŽIČKA, Tomáš. *Přemysl Pitter a odsun/vyhnání Němců z ČSR*, In: *Hovory, Sborník Nadačního fondu Přemysla Pittra a Olgy Fierzové-Referáty z mezinárodní konference „Žena ve stínu“*. Praha: 2000, s. 91

240 FIERZ, Olga. *The Four Castles Of Kidness*, In: *Reconciliation, a monthly review of the things of Peace*, vol. 37, no. 5, May 1960, s. 89-91; FIERZ, Olga. *Rescue of German Children*, In: *Fellowship*, March 1956, s. 20-25

241 In : *Pověření ZNV v Praze z 16. července 1945*, ČAPP-PMJAK, karton č. 8

26. července si odváží v nákladním autu 56 německých dětí a tři matky z internačních táborů v Raisově škole na Královských Vinohradech a z tábora YMCA. Tím zahajuje humanitární akci, která nakonec bude rozsáhlejší než původně zamýšlená pomoc pro děti z koncentračních táborů.²⁴² (viz příloha č. 6)

Sociálně záchranná akce P.Pittra se už netýkala pouze židovských a německých dětí, ale i dětí českých a slovenských. Jen německých dětí prošlo „Pittrovými zámky“ na čtyři stovky.²⁴³

O stavu, v jakém byly první děti přivezeny, svědčí Pittrova vzpomínka v časopise Posel z Milíčova domu ze září 1945: „Když jsme děti přivezli a rozložili na trávníku, vyhublé a apatické, myslil jsem, že málokteré vydrží. Náš ústavní lékař, sám Žid /MUDr. E.Vogel/, který prošel peklem Osvětimi a Mauthausenu, se div nerozplakal při pohledu na ty živé mrtvolky: „Tak tohle jsme my Češi dokázali za dva měsíce.“

V září 1945 bylo již v Lojovicích padesát německých dětí a v Kamenici sto dalších. V uvedené stati si Pitter posteskl: „Co je to proti stům a tisícům dětí, které ještě hynou v internačních táborech... Naše skrovné síly nestačí, ale snad příklad také něco zmůže.“^{244 245}
(viz příloha č. 9)

Když se akce rozrůstala, byly pro zámky v Lojovicích a v Kamenici získány dvě internované německé lékařky. Pomocnicemi se staly i další ženy z táborů, většinou matky dětí ze zdejších ozdravoven.

Brzy se zjistilo, že je potřeba hledat rodičům děti a dětem rodiče. Kancelář Milíčova domu proto vyřizovala žádosti při vyhledávání dětí. Byly to hlavně seznamy pátracích služeb z Německa, ale hledaly se i děti lidické aj. Dnes by to asi musela být dobře technicky i personálně vybavená kancelář. Tehdy vyřizovali žádosti po nocích hlavně čtyři lidé: P. Pitter, O. Fierzová, F. Krch a A. Pohorská.

V roce 1946 se začalo s rekonstrukcí zámku v Olešovicích, v

242 In: *Pověření ZNV v Praze z 26. července 1945 k převzetí všech dětí internovaných ve sběrných táborech*, APP-PMJAK, karton č. 16

243 ŠIMSOVÁ, Milena. *Přemysl Pitter 1895-1976*, In: *Historické listy*. Praha: 1992, s. 32-33

244 PASÁK, Tomáš. *Přemysl Pitter, Život pro druhé*. Praha -Litomyšl: 1997, s. 64

245 O výsledcích a přesných číslech počtů dětí vypovídá Pittrova zpráva o pomoci dětem z koncentračních táborů z 1. října 1945. (In. APP-MJAK, karton č. 8, s. 1-3)

němž se rozhodli zřídit stálý Dětský domov Hany Benešové. Malé děti-batolata se musely přestěhovat do penzionu Bellevue na Ládví, který byl proto zabrán.

Akce „zámky“ pokračovala až do roku 1947, kdy odjely poslední děti.

Jaká byla bilance záchranné akce Přemysla Pittra?

V době od května 1945 do května 1947 bylo na zámcích pečováno o 810 dětí. Z toho bylo:

a) 266 dětí různých národností, obětí nacistického pronásledování, především dětí židovských
b) 407 dětí z českých internačních táborů, především německých
c) 97 dětí z Čech, Moravy a Slezska, které byly nalezeny v Německu a v Rakousku a repatriovány do vlasti
d) 40 dětí českých a slovenských, které potřebovaly naléhavou zdravotní péči po druhé světové válce. ²⁴⁶

Humanitární akce takového rozsahu by nebyla možná bez podpory a pochopení tehdejšího ministerstva ochrany práce a sociální péče, které po ministerstvu zdravotnictví převzalo zámky do správy. Zde měl Přemysl Pitter podporu u úředníků S. Kohouta a L. Šťastného.²⁴⁷

Ti také nedopustili, aby byl Pitter ze své funkce ředitele zámeckých ozdravoven odvolán, ačkoliv se o to mnozí vlivní představitelé snažili. Jak již bylo uvedeno, Pittrova kontrolní činnost v internačních táborech a z ní vyplývající věrohodné zprávy vadily politickým místům, a tak mu úřady odňaly pověření. Zůstala mu však možnost pečovat o dětské ústavy a domovy, které nebyly ve sféře ZNV.²⁴⁸ (viz příloha č.10 a č.12)

246 PASÁK, Tomáš. *Přemysl Pitter, Život pro druhé*. Praha -Litomyšl: 1997, s. 79; PASÁK, Tomáš. *Život Přemysla Pittra*. Praha: 1995, s. 43-44

247 PASÁK, Tomáš. *Přemysl Pitter, Život pro druhé*. Praha -Litomyšl: 1997, s. 62

248 Podporu pro svoji činnost získal u JUDr. Stanislava Kohouta a Dr. Šťastného z Ministerstva ochrany práce a sociální péče, jak dokládá „pověření P. Pittra péčí o děti a matky z internačních (sběrných) táborů, jejich umístěním v prozatímních útulcích a péčí o ně při jejich odsunu za hranice“. Součástí dokumentu je i žádost Ředitelství národní bezpečnosti v Praze „o laskavé umístění pokud možno největšího počtu dětí ze sběrných táborů Velké Prahy v dětském domově

11.2 OSUDY DĚTÍ ZE „ZÁMKŮ“ A REAKCE VEŘEJNOSTI

Pitter se intenzivně zaměřil na „své“ děti v zámcích. Po tělesném uzdravení se všichni dospělí snažili vyléčit i jejich duši. Argumentem zde nebyl obušek, ale vlídné slovo, jídlo a teplo. Všichni bez rozdílu se učili, a nakonec i naučili, mít rádi. Výchova či převýchova se Pittrovi dařila. Nebyl však na to sám. Na zámcích byli s dětmi ubytováni také lidé z dobrovolného personálu, kteří pracovali bez nároku na odměnu.

Přicházely pomoci i mladé ošetřovatelky, které nedávno opustily školu nebo teprve studovaly obor pěstounka - vychovatelka. Mezi nimi byla i paní Helena Kláková, od které jsem získala většinu informací. 1. srpna 1945 nastoupila se svými spolužačkami Evou Tačíkovou a Eliškou Kloučkovou k německým dětem na zámku v Lojovicích. Ráno se dostavily k Lékařskému domu v Sokolské ulici v Praze. Tam naložily děti z internačních táborů – tzn. děti německé, ze smíšených rodin i děti kolaborantů a vyložily je před malým zámečkem asi 28 km od Prahy. To, co tato pamětnice uviděla, v ní zanechalo silný zážitek na celý život. Děti byly zbídačelé, podvyživené a vyhublé na kost, navíc zavšivené a s boláky po celém těle, neboť je trápily svrab. Také jejich psychika byla jiná. Seděly apaticky a nezájemně hleděly před sebe. Dlouho trvalo, než se zasmály nebo si zazpívaly a neplakaly. Když v Lojovicích dostaly po několika měsících strádání, utrpení a hladu krupicovou kaši politou máslem a posypanou kakaem, domnívaly se, že se stal zázrak. Pro mnohé bylo nadpozemsky krásné přivítání milými mladými českými ženami. Ráji se podobalo vykoupání v čisté vykachlíčkované koupelně. A navíc byly obklopeny láskou, kterou už ani neznaly. Citlivě a laskavě s nimi nejednal pouze strýček Přemysl a teta Olga, ale všichni ostatní opatrovníci. Tehdy to vůbec nebylo samozřejmostí. Mnoho lidí odsuzovalo, že tam Češi slouží Němcům. Paní učitelka Kláková vzpomíná, jak nemohli v celé vesnici Lojovice

zřízeném v zámku ve Štiříně“ z 8.XI.1945. (In: APP-MJAK, karton č. 16)

Asi to neměl P. Pitter lehké, když muselo Ministerstvo sociální péče v Praze 26. 7. 1947 vydat potvrzení o jeho pověření správou prozatímních domovů jako doklad o činnosti tohoto úžasného člověka po roce 1945. (In: ČAPP-MJAK, karton č. 8)

a okolí sehnat povoz, který by odvezl rakvičku se zemřelým asi tříletým chlapcem, a proto musely s další kolegyní samy a pěšky odnést pohřbít truhličku na hřbitov do Velkých Popovic - Brtnice. O tento hrob se dodnes paní Klápková stará. Po padesáti letech se také sešla s matkou tohoto chlapce, které již předtím - ještě v internačním táboře zemřela šestiletá holčička. Dodnes si také píše a udržuje kontakty s některými dalšími bývalými dětmi ze zámků.

Ve vzpomínkách Olgy Fierzové nelze přehlédnout záznam z 24.7.1945, který potvrzuje, jak místní přes veškerou snahu p. ředitele si je naklonit, vyjadřovali nepochopení. Odpor zdejších obyvatel se projevil udáním. Na zámek Štířín přišli četník a gardista. Prošetřovali udání a nehoráznosti o zaměstnancích i o jejich řediteli. Když zjistili pravý stav věcí, že je celý podnik zatím vydržován ze skromných prostředků přátel ředitele Pittra a lidé tu pracují z lásky a úcty ke „strýčkovi“ Pittrovi zdarma, div se rozpačitý četník neomlouval.²⁴⁹

Místní obyvatelstvo mělo už výhrady k německy mluvícím židovským dětem, natož vůči německé mládeži oblečené do zbytků uniforem „Hitlerjugend“. Nevraživost okolí a strach z nových obyvatel zesílily cedule na vratech a plotech s nápisem „Tyfus – karanténa“²⁵⁰. Množila se další udání. Vadilo „zahálení německých dětí“, oblečení lékařky MUDr. Karstové, tzv. dirndl, neboť jiný oděv neměla; sledovalo se, že zmíněná lékařka, podle samotného Pittra „radikálně protinacistická“, nenosí bílou pásku; zkoumalo se hospodaření. Stále chodily kontroly z NV, z policejní stanice SNB a vojenské hlídky.^{251 252}

(viz příloha č. 11)

249 FIERZOVÁ, Olga. *Dětské osudy z doby poválečné*. Praha: 1992, s. 18

250 Vzpomíná tehdejší ošetřovatelka Blanka Sedláčková

251 ŠIMSOVÁ, Milena. *Podíl Dobroslavy Štěpánkové a Marie Štěrbové na záchranné akci Přemysla Pittra*, In: *Přemysl Pitter, život, dílo, doba, Sborník referátů*. Praha: 1996, s.42-43

252 Ministerstvo ochrany práce a sociální péče muselo vyšetřit stížnost MNV v Lojovicích na p. arch. Teichmana a MUDr. Vogla kvůli tomu, že se chovali liberálně k internovaným a netrvali na tom, aby nosili bílé pásky. Protokol z 29.3.1946 podepsaný Olgou Fierzovou a F. Khekem končí slovy: „Podle našeho soudu zasloužili by pánové Teichman a Vogl naopak

vyznamenání za to, že v době, kdy vášeň oslepila mnohé, uskutečnili a stále uskutečňují zásady lidskosti v duchu nejlepších synů národa, jako byli Hus, Komenský, Palacký a Masaryk, a tím pomáhali a zachraňovali i jeho čest.“ (In: ČAPP-MJAK, karton č. 8, s. 1-3)

Paní Klápková mi také vyprávěla o tom, jak ji téměř lynčovali v pražské tramvaji, kterou cestovala s jedním z německých dětí do nemocnice. Jak byli lidé alergičtí na Němce a jejich řeč dokládá i další vzpomínka na nepřátelské chování českého lékaře, který v jedné z pražských nemocnic jen s velkým přemáháním plnil svoji Hippokratovu přísahu při ošetřování malého německého pacienta. Helena Klápková mi líčí úzkost, jakou prožívala, když převážela večer z Lojovic dvouletou Ritu s těžkým zápalem mozkových blan do Lékařského domu v Olešovicích a dál do nemocnice. Cestou je na silnici v lesích potkalo a zastavilo auto plné sovětských vojáků. Vojáci vyskákali z auta a ptali se na cestu. Ona celá vystrašená jim odpovídala a neustále těšila blouznící děvčátko, aby neplakalo a hlavně nemluvílo německy. Bohužel Rita v nemocnici zemřela a její dvanáctiletá sestra neustále plakala, protože nevěděla, jak vysvětlí mamince, že se o sestřičku nepostarala.

K nenávisti přispívaly nezhojené zážitky z války i „velkohubé“ vlastenčení a také články tiskového orgánu KSČ Rudého práva, které Pittra populisticky napadalo, že plýtvá českými penězi na pomoc „dětem nepřátel.“²⁵³

P. Pitter musel dokonce 26. června 1946 reagovat na obvinění ze strany ředitelství národní bezpečnosti.²⁵⁴ (viz příloha č. 13)

Na druhou stranu se však našli lidé, kteří ačkoliv měli největší důvod k nenávisti, chovali se lidsky tak jako např. jeden z nejbližších spolupracovníků Přemysla Pittra, MUDr. Emil Vogl, jenž prožil hrůzy války, prošel koncentračními tábory, ztratil manželku i matku, stejně jako dalších 36 příbuzných. A vlastně vůbec všichni, kdo o děti v zámcích pečovali.²⁵⁵

Stojí za povšimnutí, že se mezi oběťmi německé zvěle nenajde

253 Jak vzpomíná Helena Klápková, tehdejší vychovatelka.

254 Reakce P. Pittra na obvinění ze strany ředitelství národní bezpečnosti odd. V. ref. 3/c z 28.6.1946, jímž se musel hájit proti výtce, proč nevěnuje stejnou péči dětem českým jako německým; bránit se proti podezření ze zneužití svého postavení a cest do zahraničí k informování živlů našemu státu nepřátelských i obvinění, že pracuje v neprospěch akce odsunu Němců atd. (In: http://www.praguecoldwar.cz/reakce_premysla_pittra.htm, staženo : 2.3.2008)

255 Dokládají ve svých vzpomínkách obě pamětnice : Helena Klápková a Blanka Sedláčková

jediná, která by si zachovala v srdci nenávist ke svým utlačovatelům a chtěla jim oplácet v duchu starozákonního „Oko za oko, zub za zub“, či která by se dokonce zastávala principu kolektivní viny. Tento dojem potvrzují slova Olgy Fierzové: *„Nejvíce odporu proti tomu, abychom v zámeckých domovech pečovali též o děti německé, bylo možno očekávat ze strany našich Židů, kteří přece zažili od Němců tolik zášti, opovržení, týrání a vyhlazování. Nebylo tomu tak. Bylo jim samozřejmé, že se ujímáme strádajících německých dětí. Židovský lékař /MUDr. Emil Vogl/ byl zdrcen, když spatřil, jak v bédném stavu k nám německé děti přišly, a pečoval o ně se stejnou láskou jako o oběti nacismu. Židovská učitelka, která se rovněž vrátila z německého koncentráku bez svých nejbližších, ošetřovala naše nové chráněnce a byla jim stejně oddanou a láskyplnou vychovatelkou jako předtím židovským dětem v terezínském ghettu. Chování našich Židů bylo zahanbujícím příkladem velkodušnosti pro okolní „křesťanský“ svět, který svými činy poválečné odplaty vyvolal tolik nového utrpení.“²⁵⁶*

Přemysl Pitter se svými obětavými spolupracovníky uskutečnil velmi náročnou metodu výchovy a převýchovy. Židovské děti žily společně s německými. Setkávaly se na vycházkách, v jídelně. Bydly však odděleně. Náročnost úkolu ztěžovalo, že starší německé děti prošly Hitlerjugend, naproti tomu židovské děti měly zase zkušenost z nacistického rasismu, koncentračních táborů a plynových komor, o kterých věděly, že jim tam zahynuli jejich rodiče a ostatní příbuzní. Člověku až zatrne, když čte vzpomínku na to, jak jakýsi chlapec v koncentráku pracoval u plynové komory a vytahoval z ní i odnášel mrtvé. Jednoho dne našel mezi zahubenými své rodiče a sourozence.

Další z chlapců po letech vzpomíná, jak se hádali, šťouchali a křičeli na sebe. A najednou se v jejich pokoji objevil takový vlídný, seriózní pán a klidně, s porozuměním, ale důrazně jim vysvětlil, že lidé na sebe mají být hodní, mají si věci vysvětlit, aby si navzájem porozuměli a pochopili, co jeden od druhého chce - a nemají na sebe

256 FIERZOVÁ, Olga v předmluvě In: KOHN, Pavel. *Kolik naděje má smrt. Židovské děti z poválečné akce „zámky“ vzpomínají*, Brno: 2000

hulákat. Bylo to tak přesvědčivé, až se kluci za své chování zastyděli.

Děti se učily tančit, zúčastňovaly se různých besídek, malovaly, nadšeně a rády se učily, koupaly se, chodily na houby, na maliny, na vycházky a na výlety. Každou neděli bylo shromáždění, na kterém mluvil Přemysl Pitter. Nebylo to kázání, spíš rozhovor.

Bylo to všechno velice idylické, bez starostí o budoucnost. Smysl téhle životní epizody některé z dětí vidí v tom, že se je tam snažili zbavit onoho šoku, který tyto děti prožily v koncentračních táborech či v minulé době, uklidnit je, vrátit jim víru v lidské dobro a teplo, kterou nadobro ztratily a připravit je na budoucnost. U většiny se toto předsevzetí podařilo splnit. Někteří se dokonce spřátelili, jiní se aspoň naučili tolerovat se a neubližovat si, žít spolu.

P. Pitter později v zahraničí odpovídal na otázky ohledně odsunu Němců anebo o převýchově dětí tím, že věřil v dobrého člověka, tedy v možnost převýchovy Němce, vyrůstajícího pod vlivem nacistické propagandy. Své názory ilustroval příkladem německého chlapce, kterého přijal do domovů se skupinou jiných německých pacientů.

Patnáctiletý mladík pocházel z Horního Slezska. Prchal s rodiči před blížící se frontou do Čech. V Praze ho zastihla revoluce. Když je vedli ulicí jako zajatce, kterýsi z členů Revoluční gardy mu rozbil pažbou lebku. V nemocnici se mu rána zahojila. O otci a matce se už nikdy nic nedověděl. Hoch byl oblečen do uniformy Hitlerjugend, kterou tehdy nosila všecka německá mládež. Následkem zranění byla část jeho těla hůře pohyblivá, řeč zůstala vadná. Když ho Přemysl Pitter odváděl, byl všecek vyděšen. Když poznal jeho přátelství, přilnul k němu jako k otci. Namáhavě řekl, že ví o tom, že všichni Češi nejsou zlí, protože mu jeden voják nabídl chleba. Chlapec se uzdravil a lpěl na opatrovnících. Z tohoto poznání P.Pitter vyvodil, že kdyby nebylo chlapcova pobytu v domovech a byl by odeslán do Německa rovnou, asi by si odnášel zahořklost s touhou po odvetě. Takhle odejde se

vzpomínkou na lidi, naplněnými láskou a touhou po míru a bratrství.²⁵⁷

Číst osudy dětí je velmi dojemné. Většinou prožily hrůzy na mnoho životů. Je div, že to břemeno dokázaly unést a přežít. Židovské děti překonaly všechny strasti ghatt, několika koncentračních táborů, ztratily své nejbližší. Často osiřely a zůstaly na celém světě samotné. Byly zesláblé a těžce nemocné.

O mnoho lépe na tom nebyli ani malí a mladí Němci. Někteří prchali před frontou a konec války je zastihl právě tady u nás. Jiní zde žili celou válku. Ocitli se v internačních táborech, v nichž se setkali se stejnou nenávistí jako rozsévají předtím příslušníci jejich národa. Zlo plodilo další zlo.

Všechny zdejší děti se probouzely ze zlého snu. Učily se radovat, hrát si, nebát se a žít spolu bez nenávisti a předsudků. Už se nemusely bát hladu, přesto si některé z nich schovávaly podle vzpomínek personálu zámku v Kamenici, paní Blaženy Zderadičkové nebo Heleny Klákové, kousek chleba na horší časy.

Někteří šťastní našli své pravé rodiče nebo oni je. Jiní se dostali do náhradních rodin. Většina Němců odjela do Německa, Židé do Izraele. Dojemně působí vzpomínka paní H. Klákové na to, jak jedna židovská maminka z Holandska hledala celá desetiletí svého chlapečka, aby ho konečně objevila po dlouhých letech smutku a beznaděje dávno již dospělého. V letech totality jí dokonce poslaly československé tajné služby načas svého agenta, aby mu pomohly získat identitu pro činnost v zahraničí.

Všichni si obnovili ztracenou víru v lidi a novou chuť k životu, a na tom má zásluhu Přemysl Pitter a jeho spolupracovníci.

257 PASÁK, Tomáš. *Přemysl Pitter, Život pro druhé*. Praha-Litomyšl:1997, s. 78

12. ZÁVĚR

Historie středoevropského regionu není vůbec jednoduchá. Po staletí tudy procházela různá etnika, která mezi sebou zápolila o přežití i o nadvládu.

Jejich složité soužití zrodilo mnoho konfliktů až do nedávna. Každodenní souboje přinášely bolest, křivdu, ponížení a utrpení. Z jedné nespravedlnosti tryskala další. Nikdy zde nepanovaly rovnovážné, natož spravedlivé poměry. Vyvrcholením zloby a krutosti se stalo XX. století. Dva totalitní režimy ovlivnily životy zdejších generací. Dvě války kosily nadějně životy a postihly nejen muže, ale i ženy a děti. Slova jako genocida, holocaust a migrace tu zdomácněly. Brutalita se stupňovala a morálka šla stranou. Důsledky války nesly všechny národy. Také Čechům a Němcům zůstaly jizvy. Hrůzy se navzájem oplácely.

Z „vřavy nenávisti“ se v této době citové a morální devastace vynořil jako zjevení Přemysl Pitter s akcí „zámky“, kterou v tehdejší politické a společenské situaci veřejnost nepřijímala s žádným velkým nadšením. Pitter musel prokázat velkou míru statečnosti, lásky a víry v člověka. Nedělal žádné rozdíly mezi Čechem, Židem a Němcem, věděl, že *„jen lidé, kteří si uvědomují vinu svého národa, mohou mezi národy stavět mosty“*.²⁵⁸

Proto nelze stále oprašovat staré rány a hledat jen to, co nás rozděluje, ale naopak nacházet to, co nás jako dávné sousedy spojuje. Proto je dobře, že 21. ledna 1997 podepsali tehdejší nejvyšší vládní činitelé, předsedové vlády a ministři zahraničních věcí České republiky a Spolkové republiky Německo Česko-německou deklaraci o vzájemných vztazích a jejich budoucím rozvoji, kterou obě země navázaly na Smlouvu mezi ČSFR a SRN o dobrém sousedství a přátelské spolupráci, podepsanou 27. února 1992.

Vlády obou zemí ocenily *„dlouhé dějiny plodného a pokojného*

258 PASÁK, Tomáš. *Přemysl Pitter, Život pro druhé*. Praha -Litomyšl: 1997, s. 102

soužití Čechů a Němců, během kterého bylo vytvořeno bohaté kulturní dědictví působící až dodnes“. Deklarovaly, že své vzájemné vztahy chtějí „dále rozvíjet v duchu dobrého sousedství a partnerství a přispívat tím k utváření sjednocující se Evropy“. *„Obě strany si uvědomují, že se musí vyrovnat - dodejme objektivně, bez účelových výkladů a mýtů – s minulostí, přičemž příčina a následek ve sledu událostí nesmějí být opomíjeny“.* Obě strany rovněž vyjádřily lítost z doby před, během a po II. světové válce. Zároveň se shodly, že spáchané křivdy náležejí minulosti a že tudíž zaměří své vztahy do budoucnosti.

Přejme si, aby se v budoucnu naplnila slova Přemysla Pittra: *„Pryč s barikádami předsudků, které jsme navršili ve svých srdcích! Pryč s přehradami, které dělí třídu od třídy, národ od národa! Tyto barikády musíme první rozmetat. Pak bude stát člověk vedle člověka jako bratr a sestra, kteří stejně cítí bolest a stejně touží po štěstí.“* ²⁵⁹

259 PASÁK, Tomáš. *Přemysl Pitter, Život pro druhé*. Praha -Litomyšl: 1997, s. 60

RESUMÉ

Diploma thesis „*The humanity against the hatefulness - The action “ castles” of Přemysl Pitter against the background of the years 1945 – 1947*” deals with the life of Přemysl Pitter, a remarkable personality of 20th century. He was a man of humanism, tolerance and also an advocate of democracy and opponent of dictatorship of all kinds. He always stood on the side of the needy, regardless of period passions, race, religious or national prejudice.

After the Second World War he bravely took into his protection children of all nationalities who were suffering under unbelievable conditions. With his friends he housed the Jewish children rescued from German concentration camps and Germans children from the Czech detention camps in Prague at castles Olešovice, Kamenice, Štiřín and Lojovice. Just weeks after the end of the war Jewish children from the camps, and German children, some arriving still dressed in tattered Hitler Youth uniforms, were being looked after together.

For understanding of P. Pitter’s effort and the unique action the thesis describes also the cohabitation of Czechs and Germans on the territory of the Czechoslovakia in the most dramatic events of modern history. It characterizes the historical roots and development of plans of the transfer of Germans, because it is necessary to know something of historical background.

POUŽITÁ LITERATURA

PRIMÁRNÍ ZDROJE

I Archiv

Archiv Přemysla Pittra v Pedagogickém muzeu Jana Amose Komenského v Praze

Český archiv Přemysla Pittra v Pedagogickém muzeu Jana Amose Komenského v Praze

II Publikované dokumenty

Dekret prezidenta ČSR č. 5/1945 sb. o neplatnosti některých majetkových jednání z doby nesvobody a o národní správě majetkových hodnot Němců. Maďarů, zrádců a kolaborantů a některých organizací ústavů , Sběrka zákonů a nařízení státu československého. 1945, č. 4 z 23.5.1945, s. 4–10 (In: Dekrety prezidenta republiky 1940–1945. Dokumenty, díl 1., Praha 1995, dok. č. 12, s. 216-222)

Dekret prezidenta republiky ČSR č. 12/1945 Sb. o konfiskaci a urychleném rozdělení majetku Němců, Maďarů, jakož i zrádců a nepřátel českého a slovenského národa , Sběrka zákonů a nařízení státu Československého, 1945, č. 7 z 23.6.1945, s. 17–20; (In: Dekrety prezidenta republiky 1940 – 1945. Dokumenty, díl I, Praha 1995, dok. č. 15, s. 276-281)

Ústavní dekret prezidenta ČSR č. 33/1945 Sb. o úpravě československého státního občanství osob národnosti německé a maďarské , Sběrka zákonů a nařízení státu Československého, 1945, č. 17, z 10. 8.1945, s. 57–58; (In: Dekrety prezidenta republiky 1940-1945. Dokumenty, díl I, Praha 1995, dok. č. 21, s. 345-346)

Dekret prezidenta ČSR, č. 108/1945 Sb. o konfiskaci nepřátelského majetku a Fondech národní obnovy , Sběrka zákonů a nařízení republiky Československé, 1945, č. 48 z 30.10.1945, s. 248-254;(In: Dekrety prezidenta republiky 1940-1945.

Dokumenty, díl II, Praha 1995, s. 848-858)

Dekret prezidenta ČSR č. 100/1945 Sb. O znárodnění dolů a některých průmyslových podniků, Dekret prezidenta ČSR č. 101/1945 Sb. O znárodnění některých podniků průmyslu potravinářského, Dekret prezidenta ČSR č. 102/1945 Sb. O znárodnění akciových bank, Dekret prezidenta ČSR o znárodnění soukromých pojišťoven, Dekret prezidenta ČSR č. 108/1945 Sb. konfiskaci nepřátelského majetku a Fondech národní obnovy (In:<http://www.psp.cz/docs/laws/dek/1081945.html>, staženo 11.5.2008)

ed. MEJDROVÁ, Hana. *Trpký úděl, Výbor dokumentů k dějinám německé sociální demokracie v ČSR v letech 1937-1948*. Praha: 1997 , s. 72-81

Projev presidenta republiky Dr. Edvarda Beneše na Staroměstském náměstí v Praze 16. května 1945. Praha: 1945

Program nové československé vlády národní fronty Čechů a Slováků, Ustavení československé vlády národní fronty Čechů a Slováků a její první projevy. Praha:1945

Ustavení československé vlády Národní fronty Čechů a Slováků a její první projevy, Ministerstvo informací. Praha: 1945

III Noviny a časopisy

Svobodné slovo, 1. března 1947

Sbratření, 1925, č. 2, s.1-2

Hovory s pisateli, 1969 – 1977, č.40 - 49

IV Paměti

BENEŠ, Edvard. *Paměti, Od Mnichova k nové válce a novému vítězství*. Praha: 1947

DRTINA, Prokop. *Československo můj osud II*. Toronto: 1982

FIERZOVÁ, Olga. *Dětské osudy z doby poválečné*. Praha: 1992

KOHN, Pavel. *Kolik naděje má smrt. Židovské děti z poválečné akce „zámky“ vzpomínají*, Brno: 2000

KOHN, Pavel. *Můj život nepatří mně*, Praha: 1995

PITTER, Přemysl, FIERZOVÁ, Olga. *Nad vřavou nenávisti, Vzpomínky a svědectví Přemysla Pittra a Olgy Fierzové*. Praha: 1996

SEKUNDÁRNÍ ZDROJE

I Obecné zdroje a monografie

BALÍK, Stanislav, HLOUŠEK, Vít, HOLZER, Jan, ŠEDO, Jakub. *Politický systém českých zemí 1848-1989*. Brno: 2003

BAUER, Franz a kol. *Tisíc let česko-německých vztahů*, Praha: 1991

BENEŠ, Zdeněk, et al. *Facing history: the evolution of Czech-German relations in the Czech provinces: 1848-1948*, Praha: 2002

BRANDES, Detlef. *Cesta k vyhnání 1938-1945. Plány a rozhodnutí o „transferu“ Němců z Československa a Polska*. Praha: 2002

BROKLOVÁ, Eva. *Československá demokracie, Politický systém ČSR 1918-1938*.

Praha: 1992

CABADA, Ladislav, Kubát, Michal a kol. *Úvod do studia politické vědy*. Praha: 2004

CUHRA, Jaroslav, ELINGER, Jiří, GJURIČOVÁ, Adéla, SMETANA, Vít. *České země v evropských dějinách*. Praha, Litomyšl: 2006

GLOTZ, Peter. *Vyhnání, České země jako poučný případ*. Praha - Litomyšl : 2006

ed. BRADNOVÁ, Eva. *Encyklopedický slovník*, Praha: 1993

JAKSCH, Wenzel. *Cesta Evropy do Postupimi*. Praha: 2000

KAPLAN, Karel. *Poválečné Československo, Československo 1945-1948, Národy a hranice*. Mnichov: 1985

KISSINGER, Henry. *Umění diplomacie*, Praha: 1994

KOČIAN, Jiří. *Československá strana národně socialistická v letech 1945-1948*, Brno: 2002

KOČIAN, Jiří. *Poválečný vývoj v Československu 1945-1948*. Praha:1993

Kronika 20. století, Svazek 1940-1948, Praha: 2007

KUČERA, Josef. *Odsunuté ztráty sudetoněmeckého obyvatelstva, Problémy jejich přesného vyčíslení*. Praha: 1992

KURAL, Václav. *Konflikt místo společenství, Češi a Němci v československém státě (1918-1938)*. Praha: 1993

KURAL, Václav. *Místo společenství – Konflikt! Češi a Němci ve Velkoněmecké říši a*

cesta k odsunu (1938-1945). Praha: 1994

LECKIE, Robert. *Sága 2. světové války*. Praha: 2000

LUŇÁK, Petr. *Západ, Spojené státy a Západní Evropa ve studené válce*. Praha: 1997,

MACHÁČEK, Pavel. *Cesta Čechů a Němců k dnešku*. Praha: 2002,

MANDELOVÁ, Helena, KUNSTOVÁ, Eliška, PAŘÍZKOVÁ, Ilona. *Dějiny 20. století*. Liberec: 2004

MATOUŠ, Miroslav. *Zvláštní člověk Přemysl Pitter*. Praha: 2001

MENCL, Vojtěch, HÁJEK, Miloš, OTÁHAL, Milan, Kadlecová, Erika. *Křížovanky 20. století – Světlo na bílá místa v nejnovějších dějinách*. Praha: 1990

NÁLEVKA, Vladimír. *Studená válka*. Praha: 2003

NĚMEČEK, Jan a kol. *Cesta k dekretům a odsunu Němců*, Praha: 2002

PALACKÝ, František. *Dějiny národu českého II*. Praha: 1968

PASÁK, Tomáš. *K poctě Přemysla Pittra*. Praha: 1995

PASÁK, Tomáš. *Přemysl Pitter, Život pro druhé*. Praha -Litomyšl: 1997

PASÁK, Tomáš. *Život Přemysla Pittra*. Praha: 1995

PITTER, Přemysl. *Duchovní revoluce v srdci Evropy*. Praha: 1995

PLECHANOVÁ, Běla, FIDLER, Jiří. *Kapitoly z dějin mezinárodních vztahů 1941 – 1995*. Praha: 1997

POLONCARZ, Marek. *Internální tábor pro německé obyvatelstvo Malá pevnost Terezín*. Terezín: 1997

RÁDL, Emanuel. *Válka Čechů s Němci*. Praha: 1993

RENNER, Jan. *Československá strana lidová*. Brno: 1999

ŘÍCHOVÁ, Blanka, KUBÁT, Michal a kol. *Přehled moderních politologických teorií*. Praha: 2000

STANĚK, Tomáš. *Perzekuce 1945, Perzekuce tzv. státně nespolehlivého obyvatelstva v českých zemích (mimo tábory a věznice) v květnu-srpnu 1945*. Praha: 1996

STANĚK, Tomáš. *Tábory v českých zemích 1945-1948*. Opava: 1996

TIGRID, Pavel. *Kapesní průvodce inteligentní ženy po vlastním osudu*. Praha: 1992

Všeobecná encyklopedie Diderot, svazek 5, Praha: 1995

VODIČKA, Karel, CABADA, Ladislav. *Politický systém České republiky*. Praha: 2003

II Články

V periodickém tisku

FIERZ, Olga. *The Four Castles Of Kidness*, In: *Reconciliation, a monthly review of the things of Peace*, vol. 37, no. 5, May 1960, s. 89-91

FIERZ, Olga. *Rescue of German Children*, In: *Fellowship*, March 1956, s. 20-25

KRYSTLÍK, TOMÁŠ. *Únor 1948 nebyla žádná náhoda*, In: *MF Dnes*, D 7,23.2.2008

LUKAS, Jiří. *Odsun německého obyvatelstva z Prahy v roce 1946* In: *Pražský sborník historický*, XXIII, Praha: 1990, s-104 -105

ŠIMSOVÁ, Milena. *Přemysl Pitter 1895-1976*, In: *Historické listy*. Praha: 1992,2, s. 31-34

VRABEC, Václav. *Vznik myšlenky odsunu v domácím odboji*, In: *Dějiny a současnost*, 1/1990, s. 50-53

Ve sbornících

BRANDES, Detlef, KURAL, Václav. *Cesta do katastrofy 1938-1947, Stav výzkumu a problémy*; In : *Cesta do katastrofy, Československo-německé vztahy 1938-1947, Referáty z třetí konference česko-německé komise konané ve dnech 7.- 9.října 1992 ve Štiříně u Prahy*. Praha: 1992 , s.9

Hovory, Sborník Nadačního fondu Přemysla Pittra a Olgy Fierzové, Referáty z mezinárodní konference „ Žena ve stínu“. Praha :2000

KRAFT, Thomas. *Útočiště v Československu: situace německých spisovatelů v Praze a Brně v letech 1933 až 1939*; In:*Cesta do katastrofy, Československo-německé vztahy 1938-1947, Referáty z třetí konference česko-německé komise konané ve dnech 7.- 9.října 1992 ve Štiříně u Prahy*, Praha: 1992, s.19-25

MIKULE, Vladimír. *Dekrety prezidenta republiky po padesáti letech*, In: KURAL, Václav a kol. *Studie o sudetoněmecké otázce*. Praha: 1996, s.189- 202

MLYNÁRIK, Ján (Danubius), *Tézy o vysídlení československých Němců, Svědectví* 57/1978, s. 105-122 In: *Češi, Němci, odsun, diskuse nezávislých historiků*, Praha 1990

Přemysl Pitter, Život a dílo, Sborník referátů. Praha: 1994

RŮŽIČKA, Tomáš. *Přemysl Pitter a odsun/vyhnání Němců z ČSR*, In: *Hovory, Sborník Nadačního fondu Přemysla Pittra a Olgy Fierzové-Referáty z mezinárodní konference „Žena ve stínu“*. Praha: 2000, s. 91

STANĚK, Tomáš. *Vyhnání a vysídlení Němců z Československa 1945-1948*, In: KURAL, Václav. *Konflikt místo společenství, Češi a Němci v československém státě (1918-1938)*. Praha: 1993, s. 131

ŠIMSA, Jan. *Přemysl Pitter a odboj*, in: *Přemysl Pitter, Život a dílo, Sborník referátů*, Praha: 1994, s. 70

ŠIMSOVÁ, Milena. *Podíl Dobroslavy Štěpánkové a Marie Štěrbové na záchranné akci Přemysla Pittra*, In: *Přemysl Pitter, život, dílo, doba, Sborník referátů*. Praha: 1996, s. 42-44

TEICHMAN, Zdeněk. *Jak jsme ze zámků dělali ozdravovny*, In: *Přemysl Pitter, život, dílo, doba, sborník referátů a diskusních příspěvků z mezinárodní vědecké konference konané ke stému výročí narození Přemysla Pittra ve dnech 22. - 23. června 1995*. Praha: 1996, s. 156

III Internet

- URL: <http://www.cnn.com/SPECIALS/cold.war/episodes/01/documents/yalta.html>, Staženo 10.2.2008)
- URL: <http://www.cssd.cz/o-nas/s10252/a10266.html> (Staženo: 5.3.2008)
- URL: <http://www.comrad.cz/projevRH.htm> (Staženo 20.2.2008)
- URL: <http://encyklopedie.seznam.cz/heslo/536308-kvaker> (Staženo 9.5.2008)
- URL: <http://www.kdu.cz/default.asp?page=510&idr=10162&IDCl=22325> (Staženo 15.2.2008)
- URL: http://www.pbs.org/wgbh/amex/truman/psources/ps_potsdam.html (Staženo : 10.2.2008)
- URL: http://www.praguecoldwar.cz/reakce_premysla_pittra.htm (Staženo 2. 3. 2008)
- URL: <http://www.psp.cz/docs/laws/dek/1081945.html> (Staženo 11.5.2008)
- URL: <http://www.psp.cz/cgi-bin/eng/docs/laws/dek/> (Staženo 10.4.2008)
- URL: <http://www.psp.cz/docs/laws/dek/121945.html> (Staženo 15.5.2008)
- URL: <http://www.psp.cz/docs/laws/dek/51945.html> (Staženo 15.5.2008)
- URL: <http://www.psp.cz/docs/laws/dek/331945.html>- (Staženo 15.5.2008)
- URL: http://www.svedomi.cz/dokdoby/1945_kosvlpr.htm (Staženo 20.2.2008)
- URL: http://www.totalita.cz/volby/volby_1946.php (Staženo 5. 3. 2008)
- URL: http://www.woodcraft.cz/index.php?right=cojellm_stanovy&lan=cs (Staženo 9.5.2008)
- URL: <http://ywca.cz/wp/o-nas/> (Staženo 28.2.2008)

Seznam příloh

Příloha č. 1 : Protokol o předání 4 zámků a jedné vily z majetku rodiny Ringhofferovy, velkostatkářů německé národnosti, (ČAPP-PMJAK, karton č. 8)

Příloha č. 2: Pověření Přemysla Pitterra, ředitele útulku v Praze – Žižkově Repatriačním odborem Ústavu pro péči o přistěhovalce při Ministerstvu ochrany práce a sociální péče z 25.5.1945, (ČAPP – PMJAK, karton č. 8)

Příloha č. 3: Dopis Přemysla Pittra MUDr. Emilu Voglovi, (ČAPP-PMJAK, karton č. 8)

Příloha č. 4: Pověření ZNV v Praze z 16. července 1945, (ČAPP-PMJAK, karton č. 8)

Příloha č. 5 : Zpráva o šetření v internačních táborech Velké Prahy z 24.7.1945 , (ČAPP-PMJAK, karton č. 8)

Příloha č. 6: Pověření ZNV v Praze z 26. července 1945 k převzetí všech dětí internovaných ve sběrných táborech, (APP-PMJAK, karton č. 16)

Příloha č. 7: Směrnice MV ČSR ZNV v Praze o převodu dětí ze sběrných táborů z 9. srpna 1945,(APP- MJAK,karton č. 16)

Příloha č. 8: Výpis se zápisu sociální komise při ZNV ze dne 6. září 1945, (ČAPP-PMJAK, karton č. 8

Příloha č. 9 : Zpráva o pomoci dětem z koncentračních táborů z 1. října 1945, (APP- MJAK, karton č. 8)

Příloha č. 10: Pověření P. Pittra péčí o děti a matky z internačních (sběrných) táborů, součástí dokumentu je i žádost Ředitelství národní bezpečnosti v Praze „o laskavé umístění pokud možno největšího počtu dětí ze sběrných táborů Velké Prahy v dětském domově zřízeném v zámku ve Štíříně“ z 8.XI.1945. (APP-MJAK, karton č. 16)

Příloha č. 11: Vyšetření stížnosti MNV v Lojovicích na p. arch. Teichmana a MUDr. Vogla, (ČAPP-MJAK, karton č. 8,)

Příloha č. 12: Potvrzení o pověření správou prozatímních domovů, (ČAPP-MJAK, karton č. 8)

Příloha č. 13: Reakce Přemysla Pittra na obvinění ze strany ředitelství národní bezpečnosti odd.V, ref. 3/c,28.6.1946,
(In: http://www.praguecoldwar.cz/reakce_premysla_pittra.htm-
Staženo 2.2.2008)

Příloha č. 14: Výňatek z dekretu presidenta republiky ze dne 19. května 1945 o neplatnosti některých majetkově-právních jednání z doby nesvobody a o národní správě majetkových hodnot Němců, Maďarů, zrádců a kolaborantů a některých organizací a ústavů
(In: <http://www.psp.cz/docs/laws/dek/51945.html> -Staženo 15.5.2008)

Příloha č. 15: Výňatek z dekretu republiky ze dne 21. června 1945 o konfiskaci a urychleném rozdělení zemědělského majetku Němců, Maďarů, jakož i zrádců a nepřátel českého a slovenského národa
(In: <http://www.psp.cz/docs/laws/dek/121945.html> – Staženo 15.5.2008)

Příloha č. 16: Ústavní dekret presidenta republiky ze dne 2. srpna 1945 o úpravě československého státního občanství osob národnosti německé a

maďarské

(In: <http://www.psp.cz/docs/laws/dek/331945.html>- Staženo

15.5.2008)

Příloha č. 17: Výňatek z protokolu postupimské konference tří velmocí, týkající se odsunu Němců

(In: NĚMEČEK, Jan a kol. *Cesta k dekretům a odsunu Němců*, Praha:

2002 , s. 127)

Příloha č. 18: Reakce německého obyvatelstva pohraničí na příjezd německého vojska

(In: NĚMEČEK, Jan a kol. *Cesta k dekretům a odsunu Němců*, Praha:

2002 , s. 49)

Příloha č.19: Snímky českých obyvatel pohraničí prchajících před nacisty

(In: NĚMEČEK, Jan a kol. *Cesta k dekretům a odsunu Němců*,

Praha: 2002 , s. 54)

Příloha č. 20: Záběry z organizovaného odsunu Němců

(In: NĚMEČEK, Jan a kol. *Cesta k dekretům a odsunu Němců*,

Praha: 2002 , s. 98 - 99)

Příloha č. 21: Portrét Přemysla Pittra

(In: PASÁK, Tomáš. *Přemysl Pitter, Život pro druhé*. Praha -Litomyšl:

1997)

Příloha č. 22: Portrét Přemysla Pittra s rodiči v roce 1898

(In: PASÁK, Tomáš. *Přemysl Pitter, Život pro druhé*. Praha -Litomyšl:

1997, s. 19)

Příloha č. 23: P. Pitter v dětství a mládí

(In: PASÁK, Tomáš. *Přemysl Pitter, Život pro druhé*. Praha -Litomyšl: 1997, s. 22)

Příloha č. 24: Pohlednice Milíčova domu a P. Pitter se svými spolupracovníky

(In: PASÁK, Tomáš. *Přemysl Pitter, Život pro druhé*. Praha -Litomyšl: 1997, s. 29 a 31)

Příloha č. 25: Portrét Olgy Fierzové

(In:*Hovory, Sborník Nadačního fondu Přemysla Pittra a Olgy Fierzové-Referáty z mezinárodní konference „Žena ve stínu“*. Praha: 2000)

Příloha č. 26: Spolupracovník P. Pittra MUDr. Emil Vogl

(In: PASÁK, Tomáš. *Přemysl Pitter, Život pro druhé*. Praha -Litomyšl: 1997, s.69)

Příloha č. 27: Dobový tisk referující o akci „ zámky“

(In: PASÁK, Tomáš. *Přemysl Pitter, Život pro druhé*. Praha -Litomyšl: 1997, s.63)

Příloha č. 28: Fotografie zachráněných dětí I

(In: PASÁK, Tomáš. *Přemysl Pitter, Život pro druhé*. Praha -Litomyšl: 1997, s.71 a 66)

Příloha č. 29: Fotografie zachráněných dětí II

(In: PASÁK, Tomáš. *Přemysl Pitter, Život pro druhé*. Praha -Litomyšl: 1997, s. 80)

Příloha č. 30: Současná fotografie zámku Kamenice

Příloha č. 31: Současná fotografie zámku Štířín

Příloha č. 32: Současná fotografie zámku Olešovice

Příloha č. 33: Současná fotografie zámečku Lojovice

Příloha č. 34: Pamětní deska Přemysla Pittra na zámku Štířín

(In: *Přemysl Pitter, život, dílo, doba, sborník referátů a diskusních příspěvků z mezinárodní vědecké konference konané ke stému výročí narození Přemysla Pittra ve dnech 22. - 23. června 1995.* Praha: 1996, s. 199)

Příloha č. 35: Záslužný kříž I. třídy SRN pro P. Pittra a Řád T. G. Masaryka III. třídy in memoriam pro P. Pittra

(In: *Přemysl Pitter, Život a dílo, Sborník referátů.* Praha: 1994, s. 119 a 120)

Příloha č. 36: Izraelské vyznamenání pro P. Pittra

(In: *Přemysl Pitter, Život a dílo, Sborník referátů.* Praha: 1994, s. 118)

DOKUMENTÁRNÍ A OBRAZOVÉ PŘÍLOHY